

T.C
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**MODERNLEŞEN TÜRKİYE'DE KONUT
MUTFAĞININ DEĞİŞİMİ: 1950-1965**

Yüksek Lisans Tezi

Didem DÖNMEZ

İstanbul, 2011

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
Fen Bilimleri Enstitüsü
İç Mekan Tasarımı

**MODERNLEŞEN TÜRKİYE'DE KONUT
MUTFAĞININ DEĞİŞİMİ: 1950-1965**

Yüksek Lisans Tezi

Didem DÖNMEZ

Danışman: Doç. Dr. Özen EYÜCE

İstanbul, 2011

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
Fen Bilimleri Enstitüsü
İç Mekan Tasarımı

Tezin Başlığı : MODERNLEŞEN TÜRKİYE'DE KONUT MUTFAĞININ
DEĞİŞİMİ: 1950-1965
Öğrencinin Adı Soyadı : Didem DÖNMEZ
Tez Savunma Tarihi : 26 Nisan 2011

Bu yüksek lisans tezi Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. F. Tunç BOZBURA
Enstitü Müdür Vekili

Bu tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Tez Sınav Jürisi Üyeleri :

Doç. Dr. E. Özen EYÜCE (Tez Danışmanı) :

Prof. Dr. Gürkut UYSAL :

Yrd. Doç. Dr. E. Ümran TOPÇU :

TEŐEKKÜR

Yüksek Lisans tez çalışmam süresince tüm bilgisi, tecrübesi, desteği ve sabrını benden esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Emine Özen EYÜCE'ye, eleştiri ve tüm yönlendirmeleri ile tezime katkıda bulunan hocalarım Sayın Prof. Dr. Gürkut UYSAL'a ve Yrd. Doç. Dr. Ümran TOPÇU'ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Teknik yardımları ve manevi destekleri için arkadaşlarım Araş. Gör Gamze SAYGI ve Mimar Sevinç ALKAN'a, sevgi, sabır ve destekleri için tüm aileme özellikle annem İnci DÖNMEZ, kız kardeşlerim Gizem DÖNMEZ, Ceren DÖNMEZ ve en önemlisi anneannem Fatma Gül ALKIN'a sevgilerimi sunar ve teşekkürü bir borç bilirim.

26 Nisan 2011

Didem DÖNMEZ

ÖZET

MODERNLEŞEN TÜRKİYE’DE KONUT MUTFAĞININ DEĞİŞİMİ: 1950-1965

Dönmez, Didem

İç Mekan Tasarımı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özen Eyüce

Nisan, 2011, 110 sayfa

Tasarım tarihi süreci boyunca, teknolojik ve toplumsal gelişmeler ve değişimler tasarım ürününün biçimlenmesinde etkili olmuştur. Dönemin teknolojik alt yapısı ve ihtiyacı, bu ürünlerin ortaya çıkmasındaki belirleyici unsurlardır. Bu ürünler o dönemde yaşayan insanların yaşam tarzlarına da etkide bulunurlar. Hem teknoloji hem de yaşam tarzlarının etkisiyle, tasarım ürünü sadece fiziksel anlamda şekil değiştirmemekte, edindiği simgesel anlamlarla dönüşüm yaşamaktadır. Konut mutfak mekanı ve mutfak mekanını oluşturan donatı elemanları da bu süreçlerden geçerek değişim göstermektedirler. Bu değişimle farklılaşan mekansal organizasyonlarda sadece teknolojinin ve ihtiyacın etkisi yoktur. Kitle iletişim araçlarıyla kullanıcıya iletilen mesajlar da mutfak mekan organizasyonunu etkilemektedir. Bu durum tasarım açısından bir farklılaşmaya yol açarken, toplumsal etkilerle o mekana sosyo-kültürel (sınıfsal) bir anlamda yüklemektedir.

Türk toplumu için yemek pişirmek ayrı bir kültürdür ve önemli bir değer taşır. Bu nedenle bu eylemin gerçekleştiği mekan konut içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Fakat tarihsel süreç içerisinde Türk konutundaki mutfak mekanı da fiziksel ve kültürel anlamda birçok değişime uğramıştır. Bu değişimlerde teknolojinin yanı sıra politika, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türk konutu ve buna bağlı olarak konut mutfağı farklılaşmıştır. Bu değişim erken cumhuriyet döneminin iktidar ideolojilerinden biri olan modernleşme projesinin bir sonucudur. 1950 yılında siyasi rejimin değişimiyle liberalleşme politikası benimsenmiş, ve bu bağlamda medyanın etkisi büyümüştür. Geleneksel konutta dışarıda olan mutfak, modernleşme süreciyle konutun içerisinde ayrı bir mekan olarak kurgulanmış ve içerisindeki donatı elemanlarıyla konuttaki modernleşmenin temsili olmuştur.

Bu noktalardan hareketle bu tez çalışmasında amaç, mutfağın mekansal organizasyonu ve konut içerisindeki kullanımının yanı sıra 1950-1965 arası dönemde yaşanan kültürel ve teknolojik değişimlerin mekânsal yansımalarının sözlü tarih yöntemi ve destekleyici görsel elemanlarla(reklam, karikatür vb.), konut mutfak mekânı üzerinden okuyarak irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konut Mekan Tasarımı, Mutfak, Toplumsal Değişim, Teknolojik Değişim

ABSTRACT

CHANGES OF THE HOUSE KITCHEN DURING THE MODERNIZATION

PERIOD OF TURKEY: 1950-1965

Dönmez, Didem

Interior Design

Supervisor: Assoc. Prof. Özen Eyüce

April, 2011, 110 pages

Throughout the design history, technological and social developments and changes had influences on the formation of design. Technological backgrounds and needs of the period are the determinant elements of the creation of the products. Those products affect the life style of people. With effects of both technology and life style, design products change the shape, not only physical but also transformation of its symbols. Kitchen space of the house and the accessories of the kitchen space are also processed the same transformation. Spatial organizations which are differentiated with this transformation are not only influenced by technology and needs. However, the messages which are received through mass media also affect the kitchen space organization. While this case causes differentiations on design, it attributes a socio-cultural meaning to the space with the social influences.

According to Turkish community cooking is an important culture. For this reason, the house space for cooking action is really important. However, throughout the historical process, the kitchen space of Turkish houses had faced physical and cultural changes. Aside from technology, politics took part on those changes. With the declaration of the Republic, house kitchen is differentiated according to the changes of the Turkish houses. Those changes are the parts of the modernization project of the competing ideologies on early republic period. Shortly after, with the change of the political regime in the 1950s, liberalization policies were greatly influenced by mass media. The kitchen which was placed at the outside in traditional houses has changed into a separate space in the house with the modernization process and the accessory elements inside represent the modernization in the house.

After further explanation of these points, the aim of this thesis is to examine the spatial organization of the kitchen and the usage of the kitchen space inside the house. Also another aim is to analyze it from the point of the house kitchen space and study the oral historical methods of the reflections on cultural and technological developments which took place from 1950 to 1965, with the supportive visual elements (advertisements, caricatures etc.).

Key words: Kitchen, House Kitchen Culture, Technological, Social Changes.

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
1.1 TEZİN AMACI.....	2
1.2 TEZİN KAPSAMI	6
1.3 TEZİN YÖNTEMİ	9
2. KONUT MUTFAĞININ TARİHÇESİ.....	11
2.1 ENDÜSTRİLEŞME ÖNCESİ KONUT MUTFAĞI	12
2.2 ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER	18
2.2.1 Konutun ve Konut Mutfağının Endüstrileşme Etkisinde Standartizasyonu	21
2.3 BİLİMSEL GELİŞMELER ETKİSİNDE EVSEL ALAN ve KONUT MUTFAK MEKANI.....	24
2.3.1 Kadın Tasarımcıların Mutfak Mekansal Organizasyonu Değişimine Etkisi.....	26
2.3.1.1 Frankfurt Mutfağı.....	33
2.3.2 Konut Mutfak Mekânının Rasyonelleşmesi ve Mekanın Etkin Kullanımı.....	37
2.3.3 Teknolojik Gelişmeler ve Mutfak Donatı Elemanlarının Değişimi.....	45
3. TÜRKİYE ÖZELİNDE KONUT MUTFAK MEKANI.....	52
3.1 MODERNLEŞME OLGUSU ve MODERNLEŞMENİN TÜRKİYE'YE GELİŞİ	53
3.1.1 Türkiye'de 1950 Öncesi Modernleşme Hareketleri.....	54
3.1.2 1930-1965 Arası Sosyo-Politik ve Sosyo-Kültürel Durum.....	55
3.1.2.1 1950 Liberalleşmesi.....	58
3.2 MODERNLEŞEN KONUT VE DEĞİŞEN MUTFAKTA MEDYA KATKISI	61
3.2.1 1930-1965 Arası Süreçte Değişen Kentsel Konut.....	67
3.2.2 1950-1965 Arası Süreçte Değişen Konut Mutfak Mekânı.....	76
3.3 1950-1965 ARASI SÜREÇTE KONUT ve KONUT MUTFAK MEKANININ SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ ÜZERİNDEN İRDELENMESİ.....	86
4. SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	95
EKLER.....	101

EkA.1 Mutfak Çalışma Üçgeni ve Mutfak Tipleri.....	102
Ek A.2 Sözlü Tarih Görüşmesi Bilgi Kartı	107
Ek A.3 Sözlü Tarih Görüşme Soruları.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: 1933 yılına ait yedigün dergisinde “Frankfurt Mutfağı”ndan hiç bahsetmesede bu mutfak örnek alınarak oluşturulmuş bir görüntü.....	5
Şekil 1.2: Donatı elemanlarının nasıl kullanılacağına dair bilgi veren Hürriyet’in bir haberi.	6
Şekil 2.1: Antik Yunan konut planı ve konutun birimleri	12
Şekil 2.2: “Küchenmaisterey” Peter Wagner, 1490, Nürnberg ilk Almanca yemek kitabı kapağı	14
Şekil 2.3: Ortaçağ mutfağına bir örnek. Pieter Bruegel'in "Çiftlikevine Ziyaret" isimli tablosu	15
Şekil 2.4: Justus Sadler’in 16. yy mutfağına ilişkin bir gravürü	17
Şekil 2.5: İsviçre’deki bir çiftlik evi, ortaçağ “dumanlı mutfak”larından bir örnek.....	18
Şekil 2.6: “ <i>Wohnküche</i> ” Berlin’de işçi-sınıfı bir aile mutfağın hem yaşam hem de servis alanı olarak kullanıldığını gösteren 20. yy’ in başlarına ait bir fotoğraf.....	21
Şekil 2.7: “ <i>Wohnküche</i> ” Berlin’de işçi-sınıfı bir aile. 1930.....	21
Şekil 2.8: Tipik 19.yy mutfağı ve kullanılan araç gereç.....	23
Şekil 2.9: Kahve yapımının “time-motion” çalışmaları kapsamında görüntülenmesi.....	26
Şekil 2.10: Gerçek bilimsel ilkelerle bir pişirme sobası” Catherine Beecher ve Harriet Beecher Stowe	28
Şekil 2.11: Eviye yiyecek depolama dolabı çizimi, Catherine Beecher ve Harriet Beecher Stowe, “ <i>The American Woman’s Home</i> ”,1869.....	28
Şekil 2.12: Christine Frederick, “ <i>The New Housekeeping Efficiency Studies in Home Management</i> ”(1913) Hollanda’da yayımlanan kitap kapağı	29
Şekil 2.13: Rasyonalizasyonun mutfak işlerine uyarlanması ilkelere açıklayan planlar, Christine Frederick, “ <i>Scientific Management in the Home</i> ”	29
Şekil 2.14: 1923 sergisi için Bauhaus tarafından hazırlanmış “Haus am Horn”	32
Şekil 2.15: Marcel Breuer’in bu konut için tasarladığı mutfak.....	32
Şekil 2.16: Margarete Schütte-Lithozky, 1927	33
Şekil 2.17: Standart tipte bir Frankfurt Mutfağı planı	33
Şekil 2.18: Frankfurt Mutfağı’nın genel görünümü	35
Şekil 2.19: Frankfurt Mutfağı’nın yaşama mekanı ve yemek bölümüyle olan ilişkisi.....	35

Şekil 2.20: Frankfurt Mutfağı perspektif çizimi	36
Şekil 2.21: Frankfurt Mutfağı erzak çekmecelerinden bir örnek.....	36
Şekil 2.22: Margarete Lithozky tarafından 1922 yılında ÖVSK için tasarlanan mutfak nişi	38
Şekil 2.23: Margarete Lithozky tarafından 1922 yılında ÖVSK için tasarlanan mutfak nişi planı ve kesiti.....	39
Şekil 2.24: Weissenhof Sergisi için 1927 yılında tasarlanan, Erna Meyer ve J.J.P Oud'un, mutfak tasarımları.....	39
Şekil 2.25: Pogepohl firmasına ait 1950 ve 1960 yılları mutfak tasarımları	40
Şekil 2.26: Mutfaktaki ünitelerin bir bütün olarak tasarlanmasından önceki ve sonraki mutfak görünümü	41
Şekil 2.27: 1922, Bisk firmasına ait mutfak büfesi ve 1930'lara ait A-B-A düzeninde mutfak üniteleri	42
Şekil 2.28: "Built-in" mutfakların habercisi ilk görüntüler.....	43
Şekil 2.29: Pencerenin hemen altında yer alan eviye ve her iki yanına yerleştirilmiş dikey mutfak üniteleri.....	44
Şekil 2.30: Çalışma tezgahı içerisine gömülmüş eviye, tezgah altı dolaplarını birbirine bağlayarak köprü oluşturuyor ve üst dolaplarla hizalanıyor.....	44
Şekil 2.31: Alt mutfak dolapları ve üst dolapları tamamen ayrı çalışmaya başlayarak, mutfak mekanını sarıyor	45
Şekil 2.32: 1900'lü yılların başlarına ait elektrikli ocağın kullanım zorluğuna ilişkin bir illüstrasyon	46
Şekil 2.33: "Streamlining" akımının ünlü tasarımcısı Raymond Loewy.....	47
Şekil 2.34: Streamline etkisiyle değişen mutfak donatı ürünleri (blender, ocak, çalışma ünitesi)	48
Şekil 2.35: Amerikan mutfağı ve donatı elemanlarının yeni görünüşü, 1946	49
Şekil 2.36: Amerikan mutfağı ve donatı elemanlarının yeni görünüşü, 1946	49
Şekil 2.37: Frigidaire firması tarafından teknolojik ve ergonomik ilkelerle tasarlanan "yarının mutfağı"(kitchen of tomorrow), 1956	50
Şekil 3.1: 1940'lar, ekmek ve benzeri temel gereksinim maddelerinin karneyle alındığı yıllar	57
Şekil 3.2: 1960'larla değişen hayat tarzı ve rahat tavrın reklamlara yansması	60
Şekil 3.3: 1960'lar ve reklamlardaki donatı elemanlarının hayatı kolaylaştırdığı mesajı	60
Şekil 3.4: 1930'lar Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait karikatür	61
Şekil 3.5: Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşmeyle ilgili konut içerisindeki karışıklıkları ve nesil farklılıklarını gösteren karikatürler.....	62

Şekil 3.6: Üst gelir grubu dışında mutfak kullanımının halk için zorluğunu gösteren 1930'lara ait bir karikatür	63
Şekil 3.7: İhap Hulusi Görey tarafından tasarlanan yerli malı kullanımına yönlendirici poster tasarımı (reklam), erken 1930'lar	66
Şekil 3.8: Dergilerde kadının 1930'lar ve 1950'lerde nasıl olması gerektiğini gösteren görseller.....	69
Şekil 3.9: Erken Cumhuriyet Dönemi okul kitaplarında değişen kadın imajı.....	70
Şekil 3.10: Değişen kadın figürünün konutu modern kılacak yeni donatı elemanlarıyla birlikte reklamlara yansımaları.....	71
Şekil 3.11: Kadının rolünün reklamlara yansımaları	71
Şekil 3.12: 1931 yılına ait 'Mimar' dergisinde mutfağın nasıl bir mekan olması gerektiğini gösteren görsel.....	72
Şekil 3.13: 'Mimar' dergisinde yayınlanan mutfak ve konut donatı elemanlarının ölçülerini gösteren tablo dili Almanca'dan Türkçe'ye çevrilmemiş.....	73
Şekil 3.14: Konut mutfağının kullanımına yönelik görseller	74
Şekil 3.15: Donatı elemanlarının kullanımına yönelik görseller.....	75
Şekil 3.16: İkramiyeyle dağıtılan apartman dairelerinin ev olarak tanıtılması	76
Şekil 3.17: 1920'lere ait konut illüstrasyonu	77
Şekil 3.18: Elektrik kullanımını arttırıcı ve özendirici reklamlar	78
Şekil 3.19: Arkitekt dergisinin 'Beautiful House' dergisinden çeviri yaptığı Amerikan mutfaklarıyla ilgili çalışma.....	79
Şekil 3.20: 1950'lerden başlayarak 1960'lara kadar süren gazlı ocaklar	81
Şekil 3.21: 1950'lerle bakır tencerelerin yerini alan düdüklü tencereler	81
Şekil 3.22: 1930'lara ait mutfak ocakları.....	82
Şekil 3.23: 1930'larda ana yaşam mekanı ve 1950'lerle, özellikle üst sınıf için, değişen ana yaşam mekanı	82
Şekil 3.24: Bourla biraderler-Frigidaire reklamı.....	83
Şekil 3.25: Her eve uygundur mesajını gönderen Arçelik donatı elemanları reklamı.....	83
Şekil 3.26: 1950'lerde konuta giren elektrik süpürgesi 'Hoover' ve 'Gır Gır'	84
Şekil 3.27: 1940'lardaki mutfak mekanı ve tabaklık rafları.....	85
Şekil 3.28: 1940 ve 1950'lerin son dönemlerindeki mutfak mekanları	86
Şekil A.1.1: Mutfak "çalışma üçgeni" örneği	103
Şekil A.1.2: Mutfak kullanım sıklığı ve mekanlar arası ilişki.....	103
Şekil A.1.3: Ergonomik çözümlere dayalı olarak yapılan donatı elemanları dizilimleri.....	104

Şekil A.1.4: Tek sıra mutfak (I) tipi ve çalışma üçgeni.....	105
Şekil A.1.5: Koridor tipi mutfak ve çalışma üçgeni	105
Şekil A.1.6: “I” tipi mutfak ve çalışma üçgeni	106
Şekil A.1.7: “U” tipi mutfak ve çalışma üçgeni.....	106

1. GİRİŞ

Antik çağlardan başlayıp bugüne kadar gelen süreçte insanın en temel gereksinimlerden biri olan barınma için keşfettiği konutu şu şekilde tanımlayabiliriz;

“Konut, insanların barınma gereksinimlerini karşılayan, onları dış etkilerden koruyan ve güvenlik içerisinde yaşamlarının sürdürülmesini sağlayan en önemli yapı türüdür. Diğer bir tanımlamaya göre konut, bir arada yaşayan ve aynı mekân parçalarını paylaşan, tüm yaşam eylemlerini uyuma, dinlenme, yemek yeme vb. birlikte yapan bireylerin veya ailelerin geliştirdikleri barınma- koruma işlevli bir yaşama ve yerleşme biçimidir(Arcan-Evci 1999, s.76).”

Günümüz modern dünyasında, konutun kullanımı sadece basit anlamda barınma işlevini gerçekleştirmek değildir. Konut daha genel bir sözcükle; Ev: “kavram olarak, insanın öz alanını temsil etmektedir. Bireyi koruyan ve birey tarafından korunmaya değer olan mekândır. Ev aynı zamanda bireyin düşünsel yapısını yansıttığından toplumdaki farklı sosyal yapıların, çeşitli ev anlayışları ve beklentileri vardır (Artıkoğlu 2006, s. 43).” Nermi Uygur’un da tanımı ile; “Ev içi mekân grupları, farklı işlev alanlarıyla birçok amaca hizmet etmekle yükümlüdür ve evler; coğrafya, iklim, gereksinim, para, ustalık, gereç, beğeni ve istek gibi birçok etkene bağlı olarak uygarlıklar boyunca değişip durmuştur”(Uygur 2000, s.34). Konut birimi değişirken, mekân organizasyonları, özellikle teknolojinin de etkisiyle, biçimsel olarak değişimler yaratmıştır. Bu bağlamda konut mutfağının tanımını yapmak ve diğer başlıklar altında mutfakta değişimin nasıl gerçekleştiği incelemek doğru olacaktır.

Mutfak sözcüğü Arapça kökenli bir sözcüktür. TDK (Büyük Türkçe Sözlük) sözlük anlamı olarak karşılığı yemek pişirilen yer, aş damıdır. Mutfak kişinin, barınmadan da önce, en temel gereksinimi olan beslenme ihtiyacını karşılayabilmesi için, konut içerisinde yemek pişirme eylemini gerçekleştirdiği mekândır. Bu eylemin gerçekleştirildiği bir mekân olmanın yanı sıra mutfak; yemek hazırlamak, hazırlanan yemeği sunmak, depolamak ve bazı durumlarda yemek yemek için de kullanılır. Mutfak mekânının içerisinde bu eylemlerin hepsinin ya da birçoğunun yapılabilmesi için gerekli donatı elemanları bulunmaktadır.

1.1 TEZİN AMACI

Değişim (TDK-Büyük Türkçe Sözlük), belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen değişimlerin bütünüdür. Kültür; insanın doğayı denetim altına almak için verdiği mücadele sonucunda ortaya çıkan anlamlar, değerler ve kuralların tümüdür. Toplumsal değişme, temelinde teknolojik değişimin yattığı, insanlar arası ilişkilerin değişmesidir (Kongar 2010, s.23). Toplumsal değişme kavramının temeline ise Emre Kongar şu şekilde değinmiştir;

Toplumsal değişme kavramının temelinde, insan-doğa çelişkisi ve bunun sonunda ortaya çıkan insan-insan çelişkisi yatmaktadır. İnsan yaşamına devam etmek için doğaya karşı verdiği mücadelesi sonucunda insan-doğa çelişkisini yaratır. İnsan doğa tarafından yaratılmıştır fakat yaratıldığı andan itibaren doğayı denetimi altına almaya çabalar. Geleceğini düşünür. Yaşamının devamı için gereken besinleri biriktirir. İşte bu noktadan sonra insan-insan çelişkisi başlar. Kısacası besin maddelerine sahip olan insanlar, bu maddelere sahip olmayanlar üzerinde egemenlik kurar. Bir sonraki aşamada ise üretim başlar. İlkelde olsa aleti yapar. Alet bu noktada teknolojiyi temsil eder ve insan-insan çelişkisi büyür. Teknolojiye sahip olan bireyse, bireyler arası eşitsizliği, toplumsal olursa da, insanlararası eşitsizliği yaratır.(Kongar, s.23)

Tarihsel süreç içerisindeki teknolojik gelişim ve değişimler, her alanda olduğu gibi tasarım ürünlerine de yansımıştır. Teknolojinin gelişimi tasarım ürünlerine fiziksel boyutta değişimler yaşatırken, kullanıcısının yaşam tarzını da belirlemeye başlamıştır. Ürünün fiziksel anlamda değişimi teknolojinin etkisiyle olsada, kullanıcının hayatına girmesindeki en büyük etkenlerden birisi politik yaklaşımların kitle iletişim araçları ile topluma yansımalarıdır. Konut karmaşık bir tasarım ürünüdür ve endüstriyel tasarım ürünleri kadar hızlı bir değişim yaşamaması çok olağan değildir. Fakat değişimini iç mekân tasarımındaki, donatı elemanları (bulaşık makinesi, buzdolabı, mobilya, tekstil vb.) ya da ince işlemlerle yapar. Konut içerisinde bu değişimin en çok gözlenebileceği mekânlardan biri konutun mutfakıdır. Teknolojinin gelişmesi mutfak mekânında kullanılan donatı elemanlarının fiziksel değişimi anlamına gelmektedir. Bu fiziksel değişim mekânsal organizasyonun da değişmesine neden olur. Fakat, bu değişim konuttaki mutfak mekânının sadece tasarımını etkileyip görsel özellikleri açısından farklılığa uğratmaz, aynı zamanda, o mekân, sosyo-kültürel bir mesaj da taşımaya başlar. Bu durum, başta da belirtildiği üzere siyasal yapı tarafından belirlenen politikaların kitle iletişim araçları aracılığıyla topluma yansımaları olarak nitelendirilebilir. Burada medya, diğer bir ifade ile kitle iletişim araçları, yazılı, sesli ya da görsel eserlerin dağıtımını, yayımını ya da iletimini sağlayan her türlü teknik veya her türlü mesajın az veya çok, geniş ya da ayrıntılı bir topluluk içinde yayılmasını sağlayan yöntemlerin tümü olarak ele alınmıştır

(Özdemir 1998, ss.11-35). Kısacası bu etkiyle konut mutfak mekânı, “yemek pişirilen yer” anlamını kaybederek, sosyal statü sembolü ya da hayat tarzını temsil eden bir mekân olur.

Konut mutfak mekânındaki, fiziksel anlamdaki, en köklü değişimler 20. yüzyılda görülmüştür. Bu durumun en temel nedeni 19. Yüzyılın ikinci yarısında başlayan teknolojik gelişmelerdir. Bu teknolojik gelişmeler toplumsal değişimi tetikleyen bir düşünce biçimiyle paralel olarak ilerlemiştir. 17. yüzyıl sonrası Aydınlanma Çağı ile gelen Kartezyen düalizm, Batılı sosyal, politik, ekonomik ve dinsel sistemin köşe taşıdır. 19. yüzyılda toplumsal cinsiyete dayalı sosyal alanların yapılandırılmasının temeli düalizm olmuştur. Bu yaklaşımın mantığı, akıl ve duygunun kesinlikle birbirinden ayrılması gerektiği üzerine temellendirilmiştir. Düşünce bedenden, kültür doğadan, nesnellik öznellikten, kamusal alan özel alandan ayrılmıştır. Burada erkek için iş dünyası, kadın için ev ve aile görev alabilecekleri alanlar olarak tanımlanmıştır. Kadının alanı özel alandır; görevleri: temizlik ve ev düzenini kurmak, yiyecek hazırlamak, çocuklara ve yetişkinlere bakmak onları beslemektir. Erkek kamusal alan içerisinde görevlidir: İş sahibi olmak, kamusal imaj yaratmak, akılla ilgili olanı yaşama dâhil etmekle sorumludur. Bu ayrım eşit değildir, biri diğerinden üstündür. Düşünce bedenden, kültür doğadan, iş alanı evsel alandan (*domestic space*), erkek kadından üstün tutulmaktadır (Eroğlu 2000, s. 86). Kısacası bu düşünce biçimi üzerine kurulmuş modern yaşam öncesi, pişirme, yemek yeme, yaşama ve çalışma aynı mekân içerisinde kadın ve erkek tarafından gerçekleştirilirken endüstri devrimiyle birlikte, fiziksel olarak, konut içerisindeki mutfak mekânı ana yaşam mekânından ayrılmış, sosyal anlamda da sadece kadının görev aldığı bir mekân olarak değişime uğramıştır.

Endüstri Devrimi öncesi konutlarda mutfak mekânsal organizasyon açısından ana yaşam mekânının bir parçasıdır. Ortaçağ Avrupası'nda nüfus artışı ve kentlerin yoğunlaşmasıyla pişirme eylemi ortak gerçekleştirilirken, mutfak mekânsal organizasyon açısından da kamusal bir mekân olarak kurgulanmıştır. Endüstri Devrimi'yle değişen yaşam koşulları, kadının hem konutun dışında hem de konut içerisinde çalışması gerekliliği, genel olarak eve ait olan her türlü konunun bilimselleştirilmesi çabaları, mutfak mekân organizasyonunu ve içerisindeki donatı elemanlarını da değiştirmiştir. Mutfak mekânı konut içerisinde ayrı bir birim olarak

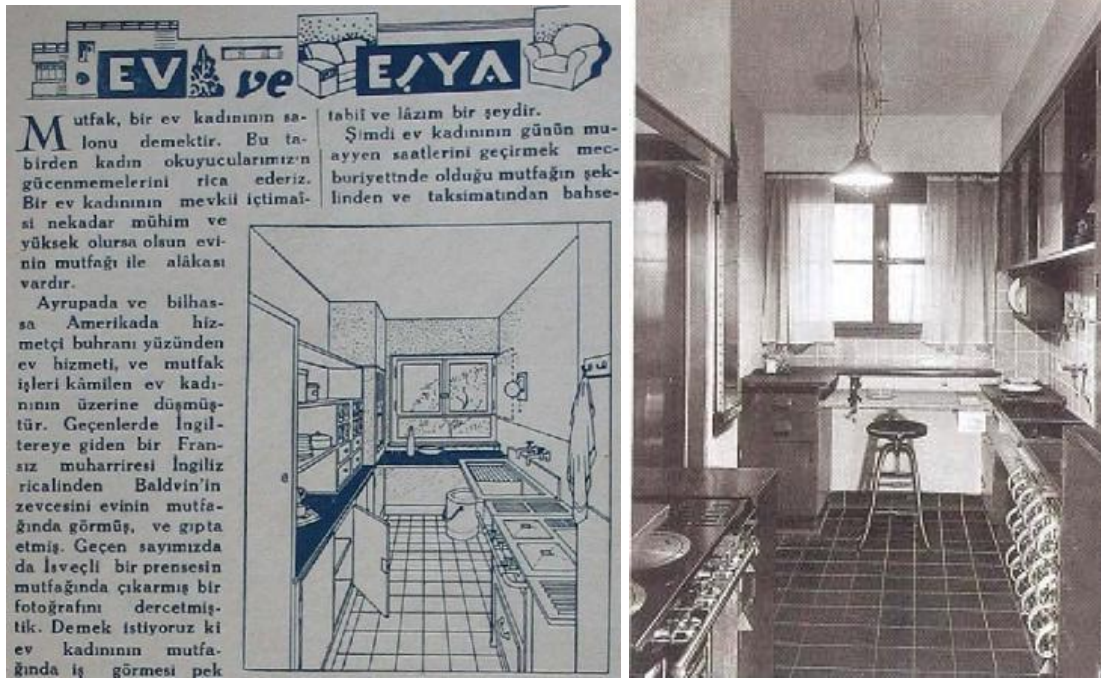
tasarlanmıştır. Bu yeni mutfak mekânı gelişen teknolojiyle değişen, donatı elemanlarını da düzgün bir organizasyon içerisinde konumlandırmak için kurgulanmıştır. Konut mutfak işleri ve mekânsal düzeni ile fabrika işletmeleri arasında paralellikler kurulmuş, değişime uğrayan donatı elemanlarının doğru yöntemlerle kullanılmasının önemi vurgulanmıştır. Örneğin; 1926 yılında Ernst May'ın tasarımcılarından Margarete Schütte-Lihotzky tarafından tasarlanan "Frankfurt Mutfağı" bir ihtiyacın karşılanması için yeni teknolojilerin de desteğiyle tasarlanmıştır. İlk aşamada sorun şehirde yaşanan ev krizidir. Bu nedenle, May ve takımı fonksiyonel ve ucuz evleri maksimum insanın konaklayabilmesi için tasarlamak zorundadırlar. Evler ufaktır. Bu nedenle birimlerin içine özel standarda uygun mobilyalar tasarlanarak optimum mekân kullanımı sağlanmıştır. Tasarımcılar gemi ve tren gibi mekân sınırlaması olan tasarımlardan etkilenmişlerdir. Ayrıca Christine Frederick'in 1913 yılında New York'ta, 1922 yılında Berlin'de yayınlanan ve ev yönetimi konusunda etkili olan "The New House Keeping" kitabından çok etkilenilmiştir. Frederick hizmetli olmayan evlerde, mutfak işlerinde, nasıl zaman ve efor kazanılacağı hakkında tavsiyelerde bulunmuş; Mutfağın sadece yemek hazırlamak için olduğunu, çamaşır yıkamak veya yemek yemek için olmadığını, kullanılacak ürünler arasında hareket ederken ve çalışma alanlarını kullanırken zaman kaybı olmaması için olabildiğince küçük olması gerektiğini savunuyordu (Massey 2001, ss.76-77).

Sonuç olarak, Batı toplumlarının değişiminde itici güç, endüstri devrimiyle doğan, teknolojinin gelişimiyle desteklenen, modern yaşam düşüncesinin gereksinimleridir. Yukarıda belirtilen örneklerden ve tanımlamalardan hareketle, Batı toplumlarındaki toplumsal değişime paralel, kullanılan tasarım ürünleri ve bu ürünlerle oluşan mekânlarda bir sınıf ayrımı görülmemektedir.

Türkiye örneğinde ise bu durum daha farklıdır. Diğer bir deyişle, bu süreç Türkiye özelinde daha farklı yaşanır. Türkiye, endüstri devrimini Batı ile eş zamanlı yaşayamamış olması nedeni ile bir tasarım ürününü aynı anda hem üretmeyi, hem ihtiyaç duymayı hem de bunu talep etmeyi paralel olarak gerçekleştirememiştir. Batı'da endüstri devriminin ve dolayısıyla yaşanan teknolojik gelişmelerin Türkiye'den önce olması ve üretilen tasarım ürünlerini satmak adına Türkiye'yi bir pazar olarak görmesi, bunun yanı sıra, politikanın etkisiyle kitle iletişim araçlarının da hazır gelen bu ürünleri

Türk toplumuna ihtiyaçtan çok batılı olabilmek veya bir statü göstergesi olarak algılatması Türkiye’de değişimi oldukça farklı kılmıştır. 1926 yılında şehirdeki konut sıkıntısı ve ufak konutlarda optimum mekân kullanımı ihtiyacı doğrultusunda tasarlanan “Frankfurt Mutfağı”, 1933 yılında tasarımı biraz farklılaşmış bir şekilde Yedigün haftalık dergisinde görülmüştür. Derginin ‘Ev ve Yaşam’ bölümünde yayınlanan, ideal mutfakla ilgili, resmin yanındaki açıklamada şunlar yazmaktadır (Şekil 1.1).

“...Geçenlerde İngiltere’ye giden bir Fransız muharriresi İngiliz ricalinden Baldwin’in zevcesini evinin mutfağında görmüş ve gıpta etmiş. Geçen sayımızda da İsveçli bir prensesin mutfağında çıkarmış bir fotoğrafını dercetmiştik. Demek istiyoruz ki ev kadınının mutfağında iş görmesi pek tabii ve lazım bir şeydir.” (Bozdoğan 2008, s. 220).

Şekil 1. 1 : 1933 yılına ait Yedigün dergisinde “Frankfurt Mutfağı”ndan hiç bahsetmesede bu mutfak örnek alınarak oluşturulmuş bir görüntü. (Bozdoğan, 2008)

Kısacası bütün örnekler Batı üzerinden verilmiştir. Batı’da uygulananların olması gereken “gelişmeler” olduğu mesajı dergiler aracılığıyla gönderilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra ‘Yael Navaro, kız enstitülerine ilişkin çalışmasında, İzmir Kız Enstitüsü’ndeki öğrencilerden birinin “Evimizde Taylorizm” alt başlıklı bir yazısından alıntılar yapar; yazıda eski Osmanlı evinin “dağınık ve pis” mutfakları, “doğru dürüst bir mutfaktan çok bir köy bakkalına benzetilirken, bunun karşı kutbuna da, düzgün ve

rasyonel biçimde düzenlenmiş mutfağında “kalori tabloları, çizelgeler ve bütçe tabloları” bulunan yeni Türk evinin konulduğu yazar’ (Bozdoğan 2008, s.221). Daha önce de değindiğimiz üzere Batı değişimin kendisiyken, Türkiye iktidarın belirlediği politikalar çerçevesinde değişime dahil edilmiştir. Siyasi yapının belirlediği politikalar (*Daha detaylı bilgi için Bkz; Emre Kongar (2008, ss. 328-329) “Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği”*), kitle iletişim araçlarıyla topluma yansıtılmıştır. Toplumun bu duruma hazır olmaması, 1985 (Şekil 1.2) yılına gelindiğinde bile gazetelerin halen daha buzdolabı, çamaşır makinesi ve fırınların nasıl kullanılması gerektiğini yayınladığı bir toplum düzeninin oluşmasına neden olmuştur. Değişim döngüsü normal akışı içerisinde yaşanmadığı için öğrenilmesi zaman almıştır. Bu da Türkiye özelinde konutun ve konut mutfağının değişiminin ne yönde olduğunun ve nasıl anlaşıldığının bir göstergesidir. Bu bağlamda, tezin amacı modernleşen Türkiye’de, 1950-1965 yılları arasında, konut mutfağının değişimini yapılan sözlü tarih görüşmeleri üzerinden okumak ve bu değişimde medyanın etkisini irdelemektir.

Şekil 1.2: Donatı elemanlarının nasıl kullanılacağına dair bilgi veren Hürriyet’in bir haberi. (Ahıska-Yenal 2006)

1.2 TEZİN KAPSAMI

Tez kapsamında ilk aşamada, bu tezin ana konusu olan konut mutfak mekânının tarihçesi incelenmiştir. Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ konutlarının mutfak mekânlarına bakılmış, bu mekânların hangi sosyal ya da politik değişimlerle değiştiği

tespit edilmiştir. Endüstri devrimi ve bu bağlamda gerçekleşen toplumsal değişimlerin üzerinde durulmuştur. Konut ve konut mutfak mekânı endüstrileşme etkisiyle yeni bir düzen alırken, evsel alanın bilimsel etkiler altında dönüşümü ve bu dönüşümün konut mutfak mekânına yansımalarının, sonuçları irdelenmiştir. Dünyadaki konut mutfak mekânlarının, daha doğru bir deyişle Batı toplumlarının, genel değişimi izlendikten sonra bu durum Türkiye özelinde incelenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin modernleşme projesi kapsamında değişen konut ve konutun birimlerinden mutfak mekânının, dönemin politik yaklaşımlarının, medya aracılığı ile gönderdiği mesajlar etkisiyle ne şekilde değiştiğine bakılmıştır. 1930'larla başlayan, Erken Cumhuriyet Dönemi, politikaları incelenmiş, çağdaşlaşma yolunda yol alan Türkiye'nin 1950'yle birlikte değişen gelenekçi-liberal politika anlayışıyla Batılılaşma'ya (Amerikanlaşma) geçişinin temelinde yatan nedenler, sosyo-politik ve sosyo-kültürel açıdan, analiz edilmeye çalışılmıştır. 1950 yılında Demokrat Parti'nin yönetime gelmesi belirlediği politikalar çerçevesinde değişen toplum yapısı ve değişimin toplumun yaşam biçimine yansımaları, 1965 yılında çıkan 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun da, mimari anlamda, toplumun kentli nüfusunun barınma biçimini değiştirmesi, bu tez kapsamında, 1950-1965 aralığının seçilmesinde belirleyici nedenler olmuştur. Türkiye için siyasal anlamda en önemli kırılma noktalarından biri olan 1950'lerden başlayarak, konut için önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilen kat mülkiyeti yasasının kabulüne kadar, değişen konut ve konut mutfak mekânları aşağıdaki gibi incelenmiştir;

Öncelikle 1950-1965 arası dönemde konut plan şemaları ve mutfak mekânının konut içerisindeki yeri, dönemin mimarlık ya da yaşam tarzı üzerine olan, dergi literatürlerindeki görseller üzerinden taranmıştır. Bir sonraki aşamada kullanılan sözlü tarih yöntemiyle bu dönemde yaşayan kişilerin konutları ve konut mutfak mekânları hakkında görüşmeler yapılmıştır. Son aşamada ise dönemin önemli dergilerinden "Arkitekt" dergisi, dönemin mimari anlamdaki gelişmelerini yansıtan, mesleki bir dergi olması, ve "Hayat Mecmuası", 1950-1965 döneminin yaşam biçimini yansıtan yüksek tirajlı bir dergi olması nedeniyle, seçilmişlerdir. "Arkitekt" Dergisi ve "Hayat Mecmuası" taranarak mutfak ile ilgili reklamlar ve karikatürler üzerinden dönemin politik yaklaşımları saptanmış daha önceki aşamalarda edinilen bilgilerle eşleştirilmiştir. Sonuç bölümünde ise üç aşamada elde edilen, konut plan şemaları ve mutfak mekânları, sözlü tarih görüşmeleri, medya görselleri, gibi veriler kullanılarak konut mutfak

mekanının, 1950-1965, dönemi içerisinde nasıl değiştiği ortaya konmuştur. Son olarak tüm tez üzerinden yapılan çıkarımlar aktarılmış ve tezin savı ortaya konulmuştur.

Bu tezin ana referans kitaplarından biri, Sibel Bozdoğan'ın yazmış olduğu, “Modernizm ve Ulusun İnşası” ‘dır. Çıkış noktası aşağıda belirtilen söylem üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda Sibel Bozdoğan'ın şu sözleri tezin genel kapsamına ışık tutacak yöndedir;

“Ben bu kitapta, 1930’ların Türk mimari kültüründe modernizmin esasen ideolojik bir biçimde sahiplenildiğine dair kanıtlar sunacağım. Aynı zamanda bu ithal ideolojinin Türk deneyimine özgü yollardan nasıl yorumlanmış, gerekçelendirilmiş, değiştirilmiş ve tartışılmış olduğunu da ele alacağım. Erken cumhuriyet döneminin mimari kültürü ve üretimi, ithal fikirler ile yerel gerçeklikler karşı karşıya gelince salt Türkiye’de değil her yerde rastlanan muğlaklık, karmaşıklık ve çelişkilere gayet iyi tanıklık eder. Bu kitap Türkiye örneğini (aşlını bakılırsa, diğer bütün örnekleri de) sadece genel yüksek modernist perspektiften açıklamayı sorunlu hale getiren bu karmaşıklık ve çelişkileri özellikle vurgulamak amacındadır” (Bozdoğan 2001, s.18).

Açıklık getirilmesi gereken bir diğer nokta ise tez kapsamı içerisindeki sınırlardır. Bu tez genel olarak konuttaki mutfak mekânının değişimi üzerine temellendirilmiş olsa da özelleştiği nokta modernleşen Türkiye’deki konut mutfak mekânlarının sosyo-kültürel ve sosyo-politik etkilerle değişimi ve medyanın değişime etkisidir. Tezin amacı ve kapsamının ilk bölümlerinde açıklanan nedenlerle, 1950-1965 Aralığıyla sınırlanan tez çalışmasında, dönem aralığındaki değişimlerin daha net anlaşılması için, bu değişimler Erken Cumhuriyet Dönemi’nden başlayarak incelenmiştir. 1930’lar öncesi ve 1965 sonrası değişimler açık bir biçimde tezin sınırları içerisinde yer almamaktadır fakat o dönemlerin etkilerine de gereken noktalarda yer verilmiştir.

Sözlü tarih yönteminin tez kapsamı içerisindeki sınırları ile ilgili olarak da şunları belirtmek gerekmektedir. Burada amaç yapılan görüşmeler kapsamında ortaya çıkan verileri klasik bir anket yöntemiyle bir standarda oturtmak değildir. Görüşülen kişilerin kendi tarihleriyle ilgili öznel bakış açılarını, bilimsel gelişmeler ve verilerle desteklemektir.

Sonuç olarak bu tez siyasi görüşlerle değişen iktidar politikaları ve bu durumu destekleyen medyanın idealize ettiği toplum yaşamlarının gerçekten o dönemde yaşamış kişilerin hayatlarını nasıl şekillendirdiğini ve bu bağlamda bu kişilerin gerçekten konutlarının ve konut mutfak mekânlarının ne şekilde evrim geçirdiğini ya da geçiremediğini kapsamaktadır. Kısaca konutlar ya da konut mutfak mekânları sadece

teknolojik etkilerle değil sosyo-politik ve sosyo-kültürel değişimlerle de farklılıklar gösterir tezi üzerinden hareket edilmiştir.

1.2 TEZİN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın alanı, konuttaki mutfak mekânının değişmesine yol açan teknolojik ve toplumsal değişimleri saptamak, teknolojik ve toplumsal değişimlere ivme kazandıran kitle iletişim araçlarını, politik yaklaşımları belirlemektir. Bu etkenlerin modernleşen Türkiye'deki konut mutfak mekânının değişimini ne yönde etkilediğini irdelemektir. İşte bu noktadan hareketle araştırma yöntemi olarak; sözlü tarih yöntemi uygulanmış ve aynı zamanda tarih, 1950-1965 yılları, aralığı içerisinde Türkiye'de yayınlanmış süreli yayınlardan Hayat Mecmuası ve Arkitekt dergileri taranmıştır. Tezin kapsamı bölümünde belirtilen nedenlerle, bu yayınların içerisinden o dönemin konut mutfak tasarımlarındaki teknolojik ve toplumsal değişimi yansıtacak reklam, karikatür vb. görsel dokümanlar seçilerek dönemlerin durumları sözlü tarih kapsamında yapılan görüşmelerle eşleştirilmiş ve sonuçlara varılmıştır.

Sözlü tarih, bellek çalışmalarının bir alt koludur. Bellek çalışmaları özellikle ikinci Dünya Savaşı ve Yahudilere yönelik soykırımdan (Holocaust) sonra ivme kazanır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sözlü tarih yöntemi, soykırımda yaşananlara tanıklık etmek ve iyileştirme sürecine katkıda bulunmak amacıyla daha hızlı gelişir. Türkiye'de sözlü tarih çalışmaları 1990'larda başlamış ve disiplinler arası bir çalışma yöntemi olması nedeniyle, sosyal bilimler alanında önemli bir yöntem olmuştur (Neyzi 2011, ss.2-4).

Sözlü tarih, genel tarih anlayışı dışında bir başka geçmiş dizisini oluşturur. Burada amaç tündengimsel bir yöntemle, büyük bir evrenden, sokaklara, evlere, hayatlara bakmaktır. Her mekânın ve insanın kendi tarihi vardır ve bu tarih daha büyük bir tarihle ilişkilenebilir. Dolayısıyla, sözlü tarih, küçük hayatlara, tarihin mikro ayrıntılarına ulaşmada kullanılabilir önemli bir araştırma yöntemidir (Danacıoğlu 2009, s.140). Bu yöntemde amaçlanan kişinin anılarını öznel bir şekilde anlatması ve bu sayede kendi tarihini oluşturmasıdır.

Sözlü tarihin ne yönde kullanıldığı şu şekilde belirtmek doğru olacaktır;

“... Bellek meselesinde şunları söylemek mümkün: İnsan belleği piramidal bir yapıdır ve zaman içinde temellerinden değil de, tepesinden aşınmaya başlar. Bu nedenle yaşlı insanlar bir hafta, bir yıl önce yaptıklarını, hatta dün yediklerini unutabilirler, fakat çocukluk, gençlik hatıraları(zaman ile ilgili) deformasyonun en az hissedildiği bölümler olarak en altlarda saklanır. İnsanların hayatlarına dair en canlı hatıralar “Denizde küçük bir balık” oldukları döneme dairdir. Çocukluk, ilk gençlik, yaşama tutunma mücadelesinin verildiği 20’li, 30’lu yaşlar... Özetle, bir sözlü tarih görüşmesi sonucunda oluşan doküman anlatılan olayın, dönemin ya da yaşantının gerçekleştiği döneme ait değil anlatıldığı döneme yani “bugüne” ait bir belgedir... Konu-yönelimli (Epizotik) Öte yandan epizotik görüşmeler belli bir olayı veya süreci, dönemi temel alır...(Danacıoğlu, 2009, s. 140)”.

Bu araştırma yöntemi tez kapsamında kullanılırken 1950-1965 yılları arasında, 20’li ve 30’lu yaşlarını yaşayan kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu kişilere çocukluklarından başlayarak ilk gençlik yılları ve evliliklerine kadar gelen süreçte nasıl konutlarda yaşadıkları, konut mutfak mekânlarının nasıl olduğu soruları yöneltilmiştir. Bu sorular sorulurken yöntemin öngörüsü olarak ucu açık sorular sorulmuştur. Kişilerin belleklerindeki anılarını müdahale etmeden net bir biçimde aktarmaları hedeflenmiştir.

Kısacası bu tez kapsamında konu-yönelimli (*Konu-yönelimli (epizotik) görüşmeler belli bir olayı veya süreci, dönemi temel alır. Örneğin Türkiye tarihinde sadece sayısal verilerle temsil edilen göç, mübadele, iltica gibi konular sözlü tarih görüşmeleri ile insanlı bir zemine taşınabilir*) bir yöntemle sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Dönem konutu ve konut mutfak mekânları, dönemle ilgili yöneltilen sorular doğrultusunda, alınan cevaplarla kullanıcı bakış açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. KONUT MUTFAĞININ TARİHÇESİ

Çağlar boyunca konut gerek teknolojik gerek sosyal değişimler çerçevesinde farklılaşmıştır. Konutun mekânları da, kaçınılmaz bir biçimde bu tarihsel dizgi içerisinde sürekli değişmektedir. Mutfak, en temel gereksinimimiz olan beslenme ihtiyacımızı karşılamak için, bugün olduğu gibi tarih boyunca da konutun en önemli ve gerekli mekânlarından biri olmuştur. Mutfağın gelişimi temelde ocağın konumlandığı alan ve gelişimiyle bağlantılıdır. Kısacası sürekli bir biçimde ateşi kontrol etme çabası, mutfak adına, farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Konut mutfağının da bugünkü durumuna gelene kadar geçirdiği değişimi anlamak için tarihsel sürecine bakmak doğru olacaktır.

Mutfak mekânı varlığını, günümüzde 500.000 yıl önce ateşi ilk kullanan Erectus insana borçludur. Pişirmeyi keşfeden ise, 75,000 yıl önce, muhtemelen rastlantı sonucu ateşin üstüne düşen et parçasının daha lezzetli olduğunun ayırımına varan Neandertal insandır (Eroğlu 2000, s.86). Eroğlu'nun da makalesinde değindiği üzere, serüvenine ateşin kontrol edilip doğru kullanımıyla başlayan mutfak; teknolojik ve toplumsal değişimlerinde etkisiyle yüzyıllardır gelişmeye devam etmektedir.

İnsanlığın ilk devirlerinden itibaren ateş evin en önemli odak noktasıdır. Ateş ailenin yaşam kaynağının sembolüdür. Evin merkezinde yanan bu ateş pişirme, ısıtma, aydınlatma ya da vahşi hayvanlardan korunma görevlerini görürdü. Teknolojik gelişmelerle ateşin istenildiği zaman yakımına kolaylıklar getirildikten sonra ateş sembol olma durumunu yitirmiştir ancak konut içerisinde halen daha büyük bir öneme ve güce sahip olmaya devam etmiştir. Ateşi bünyesinde taşıyan mutfak, konutun beslenme ile ilgili bütün gereksinimlerinin gerçekleştirildiği zorunlu ve vazgeçilemez bir servis mekânıdır. Gerek geçmişte gerekse günümüzde konut içerisinde önemini koruyan mutfak teknolojik ve toplumsal değişimlerinde etkisiyle sürekli bir değişim içerisinde evrimini tamamlamak adına yoluna devam etmektedir.

2.1 ENDÜSTRİLEŞME ÖNCESİ KONUT MUTFAĞI

Konut mutfaklarına ilişkin eski görsellerin çoğunluğu üst gelir grubuna ait evlerden ve saraylardan gelmektedir. Alt gelir grubunun pişirme, yemek yeme, yaşama ve çalışmayı aynı mekân içerisinde gerçekleştirdiği görsel veriler çok sınırlıdır. Fakat şu bilgi kesindir ki; Endüstrileşmeden önce kırsal ve kentsel tüm halk konutlarında mutfak ve yaşama alanı aynı mekândı... Ocağın bu mekânda yemek pişirilir, yenilir, ocağın başında ısınılır, konuşulur, çocuklar oyun oynardı (Ağat 1983, s.1)... Endüstrileşme öncesi konut mutfağının bu durumu bize o dönemin teknolojik olduğu kadar, sosyal yaşamının da resmini çizmektedir. Ateşin önemi, onun evin merkezine yerleşmesi, üretim de dâhil olmak üzere tüm yaşam aktivitelerinin etrafında gerçekleşmesi, o günkü konuttaki “mutfak” anlayışının ve kavramının göstergesidir.

Antik Yunandaki (Şekil 2.1) konutlara baktığımızda da mutfağın aynı zamanda yaşam alanı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Şekil 2. 1 :Antik Yunan konut planı ve konutun birimleri

Kaynak: http://www.ancientgreece.co.uk/dailylife/challenge/cha_set.html

Kurt'un (2006, s.8) da Antik Yunan konutlarındaki mutfakları betimlediği üzere:

Eski Yunan evlerinde odalar merkezi bir avlunun etrafına yerleştirilmişti. Birçok evde bu avlu mutfak görevini görürdü. Üst sınıftan insanların evlerinde, genellikle banyonun yanında ayrı bir oda mutfak olarak kullanılırdı. Böylece iki oda da mutfak ateşinin yardımıyla ısıtılabilirdi... Böyle evlerde mutfağın arkasında yiyecek ve kap kacağın bulunduğu ayrı bir oda bulunurdu. Zengin evlerinin dışındaki evlerde mutfak, ayrı bir bölüm halinde yapılmamıştır. Mutfak yemek pişirmek ve yemek yemenin yanı sıra oturlan ve toplanılan bir mekân konumundaydı.

Eroğlu'nun (2000, s.87) açıklamasına göre:

Romalılara gelindiğinde "mutfak" sofistike bir görünüm kazanır. Malzeme ve kap kaçak bakımından zenginleşen Roma mutfağı bugün bildiğimiz mutfağın habercisi sayılır. Erken Roma döneminde mutfak atriumda yer alır. Böylece yanan ateşin dumanı yangın riski olmadan çıkmaktadır. Sonraları, atrium yaşama mekânına dönüşünce mutfak için bir arka oda ayrılır. Bunun hem sosyolojik hem de kolaylık olması açısından nedenleri vardır. Mutfağın kölelerin kullanımında olması ve yarattığı duman onun ana mekândan ayrılmasının gerekçeleridir. Kalabalık evlerde yaşayan yoksullar büyük yangın tehlikesi nedeniyle genel aşevlerinde pişen yemeklerden yararlanmaktadırlar... Pişirmede kullanılan yakıt kömür ateşidir. Roma mutfağının temel pişirme aletleri uzun yıllar fazla değişmeden kalmıştır.

Kurt'ta (2006, ss.8-9) araştırmasında Roma İmparatorluğu konutlarındaki mutfaklar için şunlara değinmiştir:

Roma İmparatorluğu'nda alt sınıfların evlerinde mutfağı yoktu; yemeklerine ortak halk mutfaklarında pişirirlerdi. Üst sınıftan olan Romalıların daha iyi donanımlı mutfakları vardı... Ancak I. yüzyıldan itibaren evin arka tarafında yemek pişirmek için bir mutfak yapılmıştır. Pompei ve Osti kazıları bu mutfaklar hakkında bir fikir vermektedir. Bunlarda mutfak, trihlinium denilen yemek odalarının yakınında, erzak koymak için kiler anlamında bir veya birkaç hücre de etrafında bulunurdu. Roma'nın şehirlerinde mutfak yerin altındaydı ve oraya merdivenle inilirdi. Tavanda açılan bir pencere ile hava alınırdu. Pompei evlerinde görüldüğü üzere, Romalılarda mutfakların özel donatı elemanları da vardı. Ekmek için büyük fırınlar, kızartmalar için de küçük fırınlar kullanılırdı. Bunların dumanları bazen baca yerine kapıdan çıkardı. Mutfak için gerekli eşyalar duvarlara asılır veya fırınların üzerine konulurdu. Mutfağın bir tarafında da bulaşık teknesi bulunur ve bunun suları bir delikten kanalizasyona akardı. Bu şekildeki mutfaklar Pompei'deki Vetti'lerin ve Ponsan'ların evlerinde görülmektedir. 1979 senesindeki kazıda, Vezüv yanardağının küllerinin örttüğü bu evlerdeki, mutfak eşyaları yerlerinde asılı olduğu gibi bulunduğu için gerçek bir fikir edinilmiştir. Çanak, çömlek, sahan, tabak, tencere gibi mutfağı ilişkin gereçlerin bazıları duvarda asılı, bazıları fırınların üzerinde bulunmuştur.

Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'daki mutfak özellikleri, Ortaçağ dönemi için de paralellik göstermektedir. Kırsal alandan kente göç ve kentteki zor yaşam koşulları; üretim biçimlerinin yeni yeni farklılaşmaya başlamasına rağmen, edinilmiş alışkanlıkların kente taşınması, konuttaki mutfak mekânının ani bir dönüşüm yaşayamadığını gösterir. Kısaca özetleyecek olursak Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu konutlarında, yaşam ateş etrafında başlamıştır. Ateş, endüstrileşme öncesi halk konutlarının birçoğunda olduğu gibi, bu konutlarda da mutfak mekânının belirleyicisi ve konutun odağı olmuştur.

Şekil 2.2: “KUCHENMAISTEREY” Peter Wagner, 1490, Nürnberg. ilk Almanca yemek kitabı kapağı (Alyanak 1992)

Ortaçağ (Şekil 2.2) dönemine baktığımızda da, mutfak ve ateşin konumu, Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu konutlarından farklı değildir. Özellikle halk konutlarında ateş halen daha evin merkezinde yer alır. Tüm yaşam aktivitelerinin ateşin etrafında gerçekleşir ve bu nedenle, ateş özel bir anlam taşımaktadır. Ancak, kente göç, bu aktiviteleri bireysel bir eylem olmaktan çıkarıp kollektif bir eyleme dönüştürmüştür. Kısacası, kentlerdeki zor yaşam koşulları nedeniyle kullanılan ortak mutfaklarda bu alışkanlıklar toplu bir hareket halini almış ve geleneksel ve aileye özgü yaşam biçimi şekil değiştirerek çoğul bir hale dönüşmüştür. Kırsaldaki halk konutlarında (Şekil 2.3) endüstrileşme sürecine kadar, ateş merkezli mutfak kavramı, etrafındaki üretim ve yaşam aktiviteleri ile devam etmiştir. Mutfağın konumu yaşam mekânı ile mutfak mekânının üst üste çakıştığı tek mekânlı yaşam ortamı yaratır.

Şekil 2.3: Ortaçağ Mutfağına bir örnek. Pieter Brueghel'in "Çiftlik Evine Ziyaret" isimli tablosu (Eroğlu 2000)

Eroğlu'nun (2000, s.87) açıkladığı gibi:

Ortaçağ Avrupası'nda nüfus arttıkça ve kentler yoğunlaştıkça, pazar yerleri, kentte oturanların etinin ve evde yoğrulan ekmeğin pişirildiği genel fırınlar ortaya çıkar. Ancak çürüyen gıdalardan doğan gıda zehirlenmeleri, kirli suyun taşıdığı mikroplar kenti salgın hastalıkların kolayca yayıldığı alanlara dönüştürmektedir. Zamanla taş yapı malzemesi olarak yaygınlaştıkça ocaklar duvara yerleştirilir. Pişirme fırınları da aynı yakıtı kullananlar onların yanında yer alır. Mutfak artık giriş holünün duvarına alınmış, şatolarda, manastırlarda, kalelerde ise ayrı bir yapı olmaya başlamıştır. Böylece yangın riski, koku ve duman azalır. Bu aşama, mutfağın asıl yaşama mekânından kopuşunun başlangıcıdır. Bu büyük Ortaçağ mutfaklarında pişirme kolektif bir edimdir. Pişirme ve serviste erkekler de görev alır. Çatı kirişlerine asılan balık, et, ekmeğin ve baharat farelerin erişiminden uzaklaştırılır. Pişirme alanının çevresine bira yapımı, tahıl, şarap depolama odacıkları yerleştirilir. Bu depolar, yüzlerce kişinin yaşadığı bu mekânlara bir sezon boyu kendine yetebilme olanağı sağlar.

12. ve 17. yüzyıllar arasında mutfak teknolojisindeki değişimlerin büyük kısmı açıktaki ateşin nasıl kontrol edilebileceği, daha kolay pişirmenin nasıl gerçekleşebileceğiyle ilgilidir. Yanan ateş "kısılamayacağından", yavaş ya da hızlı pişirme ancak ateş kabını alevlerden uzaklaştırarak ya da yaklaştırarak gerçekleşebilmektedir. Ortaçağ'da kazanlar üstte bir demir çubuğa zincirlerle asılır. Sonraları bir dişli sistemi geliştirilerek pişirme kapları onlara, ateşin üstüne asılır. Dönemin sonlarına ocakta pek çok demir gereç yer alır.

Mutfağın değişimini ve gelişimini etkileyen bir diğer konu ise ocağın yakacak türlerinin zaman içerisinde farklılaşmasıdır. Bu durum ocak teknolojisini de geliştirmiştir.

18 yüzyıl başlarında Avrupa'da kereste stokları ciddi oranda azalır. Yakacak olarak kullanılacak ahşap cinsleri sınırlandırılır. Kırsal kesimde yoksul kişilerin kuru dalları yakmasına izin verilir. Bunun dışında yakacak olarak kömür kullanımı başlar. Kömürün yanması için alttan hava gerektiğinden, ocak yapımı bu doğrultuda geliştirilir. Kömür pahalı bir yakacak malzemesidir. Bu nedenle kentte yaşayan sıradan insanlar dışarıdan hazır pişmiş yemek almayı yeğlerler.

Endüstri öncesi dönemde kentli ve varlıklı kesimin konut mutfaklarındaki (Şekil 2.4) önemli değişimlerden biri ise 18. Yüzyıl başlarında önemli bir gereksinim olması açısından akarsuyun konuta girişidir.

Varlıklı kesimin evlerindeki büyük mutfaklarda büyük taş eviyelere borularla soğuk su getirilir. Donmuş göl ve nehirlerden sağlanan buzlarla, içecekleri soğutmak için tuğla kaplı buz mahzenleri oluşturulur. Ateşin önüne konan ve ateşin ısını yansıtarak pişirmeyi hızlandıran parlatılmış metal ocak siperleri de yeni bir gelişmedir. Yemek salonunun ayrı bir mekân olarak önem kazandığı varlıklı evlerin, sarayların mutfaklarında pişirme yaşamı devam ettirme gereksinimi olmaktan çıkıp, bir incelik, zevk ve görgü gösterisi olmaya başlar.

Endüstrileşme öncesi Avrupa'daki sıradan halk konutlarında pişirme, yemek yeme ve oturma mekânları birlikte kullanılmaktadır. Evin giriş holü eve ait bütün işlerin gerçekleştiği merkez noktadır. Giriş holünün bir ucunda bira, süt ürünleri vb. üretimi için gerekli aletler, duvarın ön kısmında ateş (Şekil 2.5), şişler ve damlama tepsi mutfak mekânını oluşturan donatı elemanlarıdır. Evdeki bütün mobilyalar çok sadedir. Kullanılan diğer elemanların tümü sadece üretim ihtiyacına cevap verecek alet ve edevatlardır (un sandığı, keten, yün çırkıkları). Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi iş ve aile yapısı kültürel anlamda bir bütünün parçaları olarak birbirleriyle ilişkili olmasıdır. Tarım ve tekstil bütün aile bireylerinin endüstri öncesi dönemde uğraştığı temel çalışma alanlarıdır (Eroğlu 2000, s.88).

Kültürel tarihçi Walter Benjamin, yaşama mekânının çalışma mekânından ayrılışının erken 19. yüzyıla rastladığının altını çizer. Ekonomik üretimi evin dışına iten endüstrileşmeden öncesi toplumlardaki ilişkiler ağı, yaşamı ev ve iş olarak ayrı alanlara bölmez (Eroğlu 2000, s.88). Ann Oakley de endüstri öncesi dönemde konutta pişirme, yemek yeme ve yaşama mekânlarının bir bütün olduğuna değinir. Oakley, mutfağın konutun ayrı bir bölümü olma düşüncesinin 16. yüzyılda toplumun üst kesimlerinde görüldüğünü, bu ayrımın işçi sınıfı konutlarında görülmesinin ise geç 19. yüzyıl hatta 20. yüzyılı bulduğunu belirtir. Yine Oakley'e göre o günkü koşullardaki ev işi, günümüzde olduğu gibi sadece kadına ait bir görev değildir (Oakley 1974, s.23). Günümüz modern yaşamının kodlanan ve tanımlanan cinsiyete dayalı iş bölümleri endüstri öncesi dönemde gözükmez bunun en önemli nedenlerinden biri, endüstrileşme öncesi geleneksel konutunda mutfağın ayrı ve görünmez bir mekân olmayışındır.

Şekil 2. 4: Justus Sadler'in 16. yy Mutfağına İlişkin Bir Gravürü (Eroğlu 2000)

No table of figures entries found.

Mutfak işinin; konuttaki tüm aile fertlerinin devam ettirdiği bir üretim biçiminin kopmayan bir parçası olduğu söylenebilir. Kısacası, bugün ev kadınına ya da kadınlara atfedilen, çocuk bakımı, yemek yapımı, eve ait birçok sorumluluk, cinsiyete dayalı bir iş bölümünün olmadığı endüstrileşme öncesi dönemde, cinsiyet ayrımı olmadan yapılan, kolektif bir etkinlik olarak görülebilir (Eroğlu 2000, s.89).

Konut mutfağı, Ortaçağ boyunca da mimari anlamda büyük bir gelişim göstermemiş ve açıkta kullanılan ateş tek pişirme yöntemi olarak kalmıştır. Sonuç olarak endüstri öncesi dönemin konut mutfağı kentsel üst gelir grubu konutları dışında, kolektif bir yaşam biçiminin ortak mekânı olmaya devam etmiştir.

Şekil 2.5: İsviçre’deki bir çiftlik evi, Ortaçağ dumanlı mutfaklarından bir örnek
Kaynak:http://en.wikipedia.org/wiki/File:Smoke_kitchen.jpg

2.2 ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER

Endüstri Devrimi, hakiki bir devrim, geçmişten yeni bir çağın önünü açan bir kopuş olup, politik iktidar yapısını, ekonomik üretim sistemini ve bütün bir toplumsal ve düşünsel iklimi derinden etkilemiştir (Mayor ve Forti 2000, ss. 41-42).

Tarihte, “en çok değişen” ve “en çok şeyi değiştiren” olarak tanımlanan dönem on sekizinci yüzyıldır. Bu yüzyılı insanlık tarihinde bu kadar önemli ve özel kılan “Endüstri Devrimi” nin gerçekleşmesidir. Aslında Endüstri Devrimi, Rönesans ve Fransız Devrimi’nin ardından ortaya çıkan bir tarihsel dizginin son noktasıdır. Bu yüzyılın ikinci yarısından sonra ardı ardına belirmeye başlayan teknolojik gelişmeler ve değişimler, ardı sıra gelen devirlerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılarında temel bir değişim yaratmıştır (Ekin 1989, s.19). Endüstrileşme, en önemli ve temel değişimini üretim biçimleri üzerinde göstermiştir. Endüstrileşmeyle fabrikalar yeni

üretim alanları olarak ortaya çıkmışlardır. Bu bağlamda tarıma dayalı toplumların geleneksel üretim biçimleri ortadan kalkmış ve ekonomik anlamda da bambaşka bir ortam oluşmuştur. Üretim biçimleri, geleneksel toplumda tarıma dayanmaktadır. Evlerde el tezgâhlarında yapılan zanaat işleri, endüstri devrimi ile birlikte, toplu halde yapılmaya başlanmış, üretimi fabrikalara yönlendirmiştir. Fabrikalar, büyük miktarlarda üretilen malın, çok daha ucuza üretilmesine olanak veren yeni ekonomik düzenin parçalarından biri olmuşlardır. (Erkan 1993, ss.6-7). Endüstri Devrimi'nin sonucu olarak ortaya çıkan bir diğer konu, yine üretim biçimlerine bağlı olarak değişen toplumsal yapıdır. Fabrikaların kentlerde kurulması ve toplu (seri) üretim biçimleri, iş gücü ihtiyacını doğurmuş, beraberinde kırdan kente göç hareketini başlatmıştır. Sosyal ve kültürel yapıda da büyük bir değişime neden olan bu göç hareketi, bütün sosyal sınıf ve tabakaları etkilemiştir. Bu durumun sonucu olarak yeni bir işçi sınıfı ve beraberinde burjuvazi doğmuştur (Erkan 1993, ss.6-7). Feodal bir yapı içerisinde hayatlarına devam eden köylülerin çalışma koşulları ve yaşam şekilleri tamamen farklılaşmıştır. Ortaçağ ve öncesi süreç içerisinde sürüp giden zanaat ve buna bağlı lonca düzeni değişmiştir. Seri üretimin başlamasıyla maddi olanaklarını kaybeden zanaat ustaları ve kalfaları, fabrika üretiminin nitelikli ve yarı nitelikli işçileri durumuna gelmişlerdir. Fabrikalar niteliksiz işçileri ise, endüstrileşme sonucu kente göç eden, daha önce tarımla uğraşan, geniş kitlelerden sağlamışlardır (Ekin 1989, s.19). Bu yeni endüstriyel üretim, çok kısa bir süre içerisinde üretim araçlarından yoksun ve hayatlarını iş güçlerinin karşılığında kazandıkları sınırlı ücretle sürdüren yeni bir işçi sınıfı yaratırken, fabrika sistemi ise seri üretim gibi olumlu bir sonucun yanında sosyal anlamda bir takım olumsuz sonuçlara da neden olmuştur. Daha ucuz iş gücü karşılığında, yirmi saate varan iş saatleri içerisinde, erkek işçilerin yanında ya da onların yerine çocuk ve kadın işçiler çalıştırılmaya başlanmıştır (Kurt 2006, s.17). Endüstrileşme alışlagelmiş ve ortaçağ düzeni içerisindeki aile yapısını değiştirmiştir. Üretimi, erkeği, kadını, çocuğu, ve kadının yardımcılarını konuttan kopararak dış dünyaya itmiştir. Kısacası endüstri dönemi öncesi kolektif üretim biçimi mantığı yeni kentleşme olgusuyla tamamen yok olmaya başlamıştır. Kentleşme olgusu da toplumsal değişimin bir sonucu olarak doğmuş, insanlık tarihinin o güne kadar kayıt altına almadığı bir göç başlamıştır. Endüstri merkezlerinde kentleşmeyle beraber büyük nüfus artışları gözlemlenmiştir. Asıl olarak deniz ve ırmak kıyılarında bulunan büyük şehirlerin çevrelerinde daha önceki ticari

ilişkilerinde etkisiyle hızlı bir biçimde yeni endüstri merkezleri ortaya çıkmıştır. Endüstrileşme kentleşme süreci ile hızlanmış, kısa bir zaman da, büyük şehirlerin çeperlerinde yeni bir endüstri işçisi sınıfı oluşmaya başlamıştır (Ekin 1989, s.19). Bir diğer yandan burjuvazinin yükselişi sürerken, kırdan kente göçün hızlı artışı ve kentin ortaya çıkan konut ihtiyacı açısından alt yapısının yetersiz olması, fabrikalarda çalışan işçi sınıfını çok sağlıklı konutlarda yaşamaya yöneltmiştir. Zaman içerisinde alınan önlemler çerçevesinde kentlerdeki yaşam ve barınma koşulları düzenlenmiştir. Mutfak mekânı açısından baktığımızda “*Wohnküche*” (Şekil 2.6-2.7) mantığı yani hem mutfak hem de yaşam odasının bir arada kullanımı devam etmiştir. Genel bir ısıtma sisteminin olmaması nedeniyle yaşam mekânıyla mutfak mekânı bir arada kurgulanmış, bu sayede mutfak konutu ısıtma görevi de görmüştür. Bu durum 1926 yılında yapımı gerçekleştirilen “*Frankfurt Mutfağı*” dönemine kadar devam etmiştir.

Sonuç olarak; tarımsal ekonomi düzeni değişerek, endüstriyel üretime geçiş ile üretim, evden çıkarak toplu ve seri bir şekilde fabrikalarda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kamusal alan (iş yeri) ve özel alan (konut) birbirinden ayrılmıştır. Seri üretimin bir sonucu olarak, endüstrileşme tarımı da makineleştirmiş böylece aynı değerdeki parayla daha fazla insan beslenmeye başlamıştır. Bu dönem öncesinde aile içerisinde ortak olarak gerçekleştirilen üretim ve evsel alana ait işler artık cinsiyete dayalı bir iş bölümüyle de değişime uğramıştır. Erkek kamusal alanda görev alırken, kadın zaman zaman her ikisinde de fakat çoğunlukla özel alan da hizmet vermeye başlamıştır. Toplumsal yapının ve sosyal düzenin değişimiyle, Avrupa’daki burjuva sınıfı temelden değişmiş, yeni bir “endüstri işçi sınıfı” doğmuştur. Endüstri devrimi genel olarak, konut ve konut mutfak mekânı da dahil olmak üzere, bu döneme kadar alışılmış düzenlerin yıkımı, insanlık için bambaşka bir dönemin başladığı, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılarda değişimin hız kesmeden ilerlediği önemli bir kırılma noktasıdır.

Şekil 2.6: “*Wohnküche*” Berlin’de işçi-sınıfı bir aile mutfakın hem yaşam hem de servis alanı olarak kullanıldığını gösteren 20. yy’ ın başlarına ait bir fotoğraf (Bullock 1988)

Şekil 2.7: “*Wohnküche*” Berlin’de işçi-sınıfı bir ailenin ortak mutfak ve yaşam mekanı. 1930 (Bullock 1988)

2.2.1 Konutun ve Konut Mutfakının Endüstrileşme Etkisinde Standardizasyonu

Endüstrileşmeyle birlikte başlayan hızlı kentleşme ve beraberinde gelen kırsal alandan kentlerdeki endüstri alanlarına göç, ilk aşamada birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Öncelikle kentler bu ani değişime alt yapı olarak hazırlıklı olmadıkları için

yeni gelen işçi sınıfı kentsel çöküntü alanlarını oluşturmaya başlamıştır. Bu alanlardaki sağlıksız ve yetersiz yaşam koşulları bu kesimin yaşam kalitesi ve standartlarını da düşürmüştür.

Yaşam kalitesi ve standartlarının düşük olması yönetimleri acil çözümler bulmaya yöneltmiştir. Çözüm arayışlarında amaçlanan, olanakların rasyonel kullanımıyla en kısa zamanda, en çok sayıda, yeterli kalitede konutu yapmalarındır. Konut yapımında hedeflere, geleneksel yapım sistemleriyle ulaşmak pahalıdır, hem de zaman alır. (Beken 1990, s.20). Ayrıca bu zamana kadar kullanılmış geleneksel bina yapım yöntemlerinin yetersiz kaldığı tespit edilirken, endüstrileşmeyle gelen hızlı üretim deneyimlerinin bina alanında da kullanılmasının gerekliliği görülmüştür. “Binanın endüstrileşmesi” veya “yapımın sistemleştirilmesi” gibi yeni kavramlar, farklı biçimlerde tanımlanarak ortaya konmuştur (Şener 1990, s. 20).

I. Dünya Savaşı'nın öncesinde projelendirilmiş ve savaşın hemen ardından seri üretim mantığının da yerleşmesiyle, Amerika'da ve Avrupa'da bu konuda öncü olmuş mimarlar tarafından, birçok deneysel ev prototipi tasarlanmıştır. Özellikle Almanya ve Avusturya'da görülen deneysel işçi konutlarının tasarımında amaçlanan, bilimsel bir metot olan Taylorizm etkisinde, küçük mekânlarda en çok verimliliği sağlayacak yaşam standartlarını araştırmaktır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da çok beliren konut sorununa çözüm olmak için yapı endüstrisinin ortaya koyduğu gerçeklerin paralelinde konut yapımı tamamıyla endüstrileşmiş ve Fransa, Hollanda, Danimarka gibi Avrupa ülkeleri ve Rusya'da da endüstriyel yapı üretimi başlamıştır. Endüstriyel üretim yapım sürecinde temelden bir değişim yaratmıştır. Değişen konut standartlaşma ve boyutsal koordinasyon gerekliliğiyle ortaya konmuştur (Sayel 1993, s.85). Standartlaşma ve boyutsal koordinasyon etkisiyle İngiltere ve onu örnek alan bazı Avrupa ülkeleri, bahçeli sıra ev tipini, Almanya gibi bazı ülkeler de yüksek bloklardan oluşan kiralık konut tipini geliştirmiştir (Ağat 1983, s.2).

Tapan'ın (1979, s.85) açıkladığı üzere:

“Bu gelişmenin en önemli göstergesi ise rasyonalizasyon prefabrikasyon ve makineleşme gibi kavramlar yanında modüler koordinasyondur. Prefabrikasyon binanın tamamının elemanlara bölünmesi, bu elemanların önceden üretilerek şantiyede bir araya getirilmeleri veya binanın yapı sistemini oluşturan fonksiyonel ya da fonksiyonel olmayan elemanların fabrikalarda veya şantiyelerde kurulan atölyelerde üretilerek, arsa üzerinde bir araya getirilmesi işlemi olarak tanımlanmaktadır.”

yapılarını temelden etkilerken besinin üretim, tüketim ve dağıtım biçimlerini de değiştirmiştir. Endüstri devrimi sonrasında başlayan sağlıklı çevreler için gerekli alt yapı olanakları, alınan tedbirler ve uygulamada getirilen çözümlerle halka iyi koşullarda, sağlıklı ve ucuz konutlar sağlamıştır. Bu konutlara, su ve elektrik tesisatının yanı sıra, havagazının girmesi mutfak mekânının tanımını tamamıyla değiştirmiştir. Su ve havagazının girişi mekânsal kurguyu farklılaştırmıştır. Öncelikle konutun ana yaşam mekânı içerisinde yemek pişirmek ve aynı anda ısınmak için bir neden kalmamıştır. Konutun yaşam ve mutfak mekânlarını birbirinden ayırmıştır. Bu ayrışmada ısınma dışındaki bir diğer sebep ise havagazının yanlış kullanımı ya da gaz kaçağı tehlikelerinin yangına ve bu sebeple ölüme neden olmasıdır. Kısacası mutfak mekânı küçük bir servis mekânı kurgusuyla yeniden şekillenmiştir (Ağat 1983, s.2). Mutfak kurgulanırken önce ana yaşam mekânı içerisinde bir mutfak nişi haline gelmiş daha sonra ayrı bir mekâna dönüşmüştür. Bu mekân, mekânsal kurguya göre, konutun ana yaşam mekânındaki yemek bölümünün hemen yanına ya da yakınına eklenmiştir. Bu mekânın içerisindeki, donatı elemanları da, “*Frankfurt Mutfağı*” dönemine geldiğinde ve sonrasında, standartlaşmanın etkisiyle parçalar halinde fabrikalarda üretilmiş ve montajları şantiye alanında gerçekleştirilmiştir. Bu duruma ulaşana kadar geçirdiği aşamalar sonraki bölümlerde daha detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Sonuç olarak konutun endüstrileşmesi, konut içerisindeki mekânlara da yansımıştır. Endüstrileşme süreci her alanda olduğu gibi ürettiği rasyonel yaklaşımları (standartlaşma, modüler üretim vs.) ve bilimsel teknikleri bina üretimi alanında da ortaya koyarak, bu dönemin toplumunda yaşayan insanların yaşam biçimlerine de standartları daha yüksek yeni düzen ve şekiller önermiştir. Konut mutfak mekânı da bu yaklaşım çerçevesinde uzun dönemler boyunca süren geleneksel düzeninden kopup endüstrileşme kavramının mantığı çerçevesinde, küçük fakat yüksek verimle çalışılabilen bir servis alanı olarak yeni mekânsal kurgusunu almış, çağdaş mutfak mekânsal organizasyonu ve görünümüne bu dönemde kavuşmuştur.

2.3 BİLİMSEL GELİŞMELER ETKİSİNDE EVSEL ALAN ve KONUT MUTFAK MEKÂNİ

Endüstriyel üretim sürecini en etkin hale getirmek ve süreci optimize etmek için yapılan uğraşlar Taylorizm’in doğuşuna ve gelişimine neden olmuştur. Taylorizm mutfak

teknolojisindeki gelişmelere de büyük ölçüde hız kazanmıştır. Avrupa ve Amerika’da, 19. yüzyılın ortalarında başlayan, eve ilişkin kendi kendine yeterlilik ve verimlilik çalışmaları yapılmaya başlanmış ve bu konuda çalışan kadın araştırmacılar, fabrika üretim sistemlerinde kullanılan Taylorizm ve Fordizm ilkelerini ışığında, evsel alan ve konut mutfakları için bilimsel çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. “*Efficiency*” Türkçe deyişle “verimlilik” olarak adlandırılan bu bilimsel gelişmenin konut mutfağı ve mutfak konusunda uzman ev kadını imajı yaratmayla olan bağlantısı 20. yüzyılın temel ideolojisi olan en kısa zamanda en fazla üretimi sağlamaktır. Amerikalı mühendis Frederick Taylor ve Henry Ford verimlilik kavramını geliştiren isimlerdir. Taylor bilimsel anlamda bu çalışmanın alt yapısını kurgularken, Ford da bu bilimsel gelişmeyi uygulama alanında, endüstriyel üretimde, geliştirmiştir. Taylor iş performansı gerçekleşirken yapılan her hareketin süresini sistematik bir şekilde ölçmüş, bilimsel yönetim (işletmecilik) teorisinin yeterlilik ve faydasını deney yoluyla kanıtlamıştır. Henry Ford tarafından tanıtılan ve fabrika sistemi içerisine yerleştirilen, montaj bantları, otomobil üretiminde, endüstriyel verimliliğin, ilk ve en ünlü örneklerinden olmuştur. Bu nedenle verimlilik ideolojisi aynı zamanda Taylorizm ve Fordizm olarak da bilinmektedir (Cieraad 2002, s. 264).

Le Corbusier’nin (Vers Une Architecture, 1923) söylediği üzere, konut, yaşamak için bir makine haline gelmiştir. Bu bağlamda gelişen konut mutfakları da, kadın araştırmacılar tarafından, tam anlamıyla bir fabrika ya da makine gibi sistematik bir düzen içerisinde çalışıyor gibi düşünülmüş ve ev işi mekânsal kurguya ve düzene de yansımaya başlamıştır. Mutfak mekânında planlama açısından yapılan hatalar ve düzensizlikler saptanmış ve yeni mekânsal kurgular mutfak işinde en kısa sürede en verimli sonuçları almak için yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Bu bilimsel çalışmalar etkisinde zaman ve hareket etüdüleri (*time and motion study*) (Şekil 2.9) yapılmaya başlanmıştır. Tıpkı bir fabrikadaki, üretim bandı üzerinde çalışılırken, belirli bir iş için yapılan hareketlerin süresinin ölçülmesi gibi, bir ev kadınının kahve yapımındaki her hareketi adım adım, özel bir kamera tarafından resimlenmiştir. Bu sayede yapılan işin süresi de hesaplanmıştır. Bazı kadın araştırmacılar da planlar üzerinde bir kadının, mutfak işini daha verimli ve kısa sürede yapabilmesi için, nasıl hareket etmesi gerektiğini şemalar haline getirmişlerdir. Kısaca kadın araştırmacılar Taylorizm’le

bağlantı kurarak ev işinin rasyonelleştirilmesi için çalışmış, bu yaklaşımı evsel alanda kullanmaya başlamışlardır.

Şekil 2.9: Kahve yapımının “Time-Motion” çalışmaları kapsamında görüntülenmesi (Lupton ve Miller 1996)

2.3.1 Kadın Tasarımcıların Mutfak Mekansal Organizasyonu Değişimine Etkisi

Taylorizm ideolojisinin, konut mutfak planlamasına yansımada, bu konuda bilimsel olarak çalışmış, kadın tasarımcıların etkisi önemlidir. Bu tasarımcılardan Catherine Beecher (1800-1878) (Şekil 2.10) ve Kız kardeşi Harriet Beecher Stowe (1811-1896) (Şekil 2.11) evsel alanla ilgili bilimsel çalışmaların, temelini atmışlar ve ev işinin (domestik alanın) rasyonelleşmesi hakkında Ohio’da verdikleri seminerleri bir kitap (1869) haline getirmişlerdir. Bu kitap “*best-seller*” olma özelliğini göstermesine rağmen tasarımların gerçekleşebilmesi, Taylorizm’in de etkisiyle, 20. yüzyılı bulmuştur. Taylorizm’i temel alarak bilimsel çalışmalarını gerçekleştiren tasarımcıların en önemlileri ise Mary Pattinson ve Christine Frederick’tir (Şekil 2.13).

Beecher’ların çalışmalarıyla ilgili, Eroğlu’nun makalesinde değindiği üzere, şunları söylemek mümkündür (2000, ss.89-91) ;

Catherine Beecher ve Kız kardeşi Harriet Beecher Stowe "The American Woman's Home" isimli kitabı yazarlar... Beecher'ların kitabındaki model, günümüzde "Amerikan Tipi" diye adlandırılan, mekanik servislerin evin merkezinde yoğunlaştığı, mutfak-çalışma alanını planda evin en önemli alanı kılarak çevresindeki mekânları açık ve tanımlanmamış bırakan modelin bir görsel sunumudur. Kitap best-seller olma başarısını göstermişse de, bu tasarımın piyasada kabul görmesi ancak 20. yy' da gerçekleşebilmiştir. Beecherlar, kendileri mimar olmamalarına karşın, domestik alan için çok belirgin teknik ve sosyal yenilikler önermişlerdir. Erkek mimarlar geçerli olan ve tarihsel olarak uygun biçimleri tartışırken, bu kadınlar kendilerini, özellikle domestik mimarlıkta teknolojik ve sosyal yenilikleri gerçekleştirmeye adanmışlardır. Beecherlar, sınırlı geliri olan ailelerin sağlığı, verimliliği ve evdeki mutluluğu güvence altına alabilmeleri için kadınları, zamandan, emekten, mekândan ve paradan, tasarruf etmeleri yönünde uyarırlar... Catherine Beecher, evlerde havalandırma ve nem kontrolü önerileri, uygun baca tasarımı, bilimsel ilkelerle oluşturulan pişirme fırını tasarımları, çevrelerinde saptadıkları tasarım hatalarını eleştirerek ve kendi geliştirdikleri ilkeleri uyarlayarak çizdikleri konut planlarıyla bu kadınları günümüz terminolojisiyle "çevre tasarımcısı" biçiminde nitelendirmek yanlış olmayacaktır...

Mary Pattinson ve Christine Frederick'in çalışmaları hakkında ise şunlar söylenebilir;

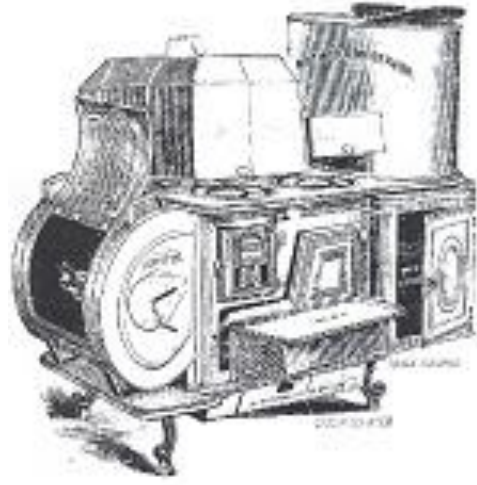
"Domestik bilim" i modernizasyonunun ve sosyal gelişmenin heroik temalarıyla ilk tanıştıranlar ise Amerikalı iki ev kadını olmuştur: Frederick W. Taylor'un endüstrideki maksimum verim elde etme, bedenin hareketlerini rasyonelleştirme ve standartlaştırma, böylelikle bedenin dinamik enerjisini verimli iş gücüne dönüştürme bilimsel yöntemlerini ev idaresine uyarlayan New Jersey'li Mary Pattinson'un çalışmalarının ardından Christine Frederick, "The New Housekeeping Efficiency Studies in Home Management"(1913) ve "Household Engineering: Scientific Management in the Home"(1919) (Şekil 2.12) isimli kitaplarında, mutfak işleri ile fabrika işletmesi arasında paralellik kuran bilimsel tezler geliştirir. Frederick, mutfak, "aletlerin yöntemler kadar önemli olmadığı bir modern laboratuvar" a benzetir... Frederick'in reformları, Taylorist zaman ve devinim ilkelerini uyarlayarak domestik alanda bilimsel işletmeciliğe sevdamana rüzgârının ilk önemli esintisidir. Frederick'in çalışmaları Avrupa'da, özellikle Almanya'da savaşı izleyen yıllarda oluşan pek çok burjuva kadın örgütünü etkilemiştir. (Eroğlu,2000, s.91)

Endüstrileşmenin de bir sonucu olarak üretim biçimlerinin değişmesi kadını, kadının yardımcılarını ve erkeği, üretmek adına, evin dışarısına çıkarmıştır. Kadının toplumdaki sosyal rol tanımı değişmiştir. Bu bağlamda domestik alan olarak nitelendirilen ev kadınların yalnız bırakıldığı bir alan olmuştur. Avrupa ülkeleri ve Amerika'da aynı süreçler içerisinde başlayan, birbirini etkileyerek gelişen, ağır ve sıkıcı ev işlerinin yenilenmesini hedefleyen "domestik alanı bilimselleştirme" çalışmaları, sonraki yıllarda daha da gelişecek olan modernizasyonun başlangıç noktaları olmuştur.

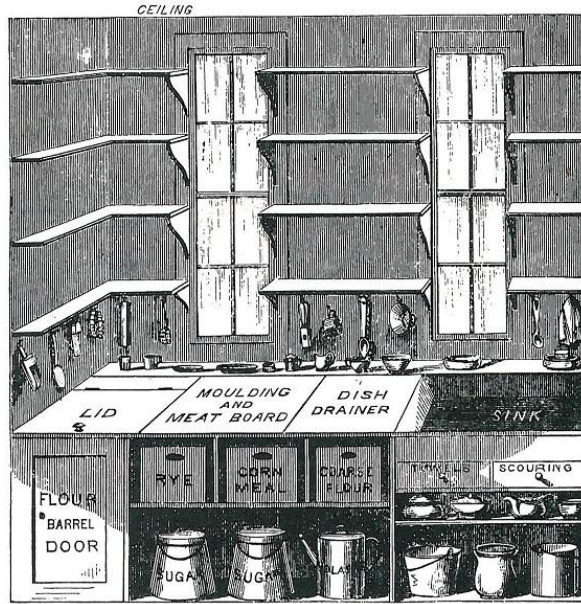
Bu bilimsel çalışmalardan sonraki en önemli aşama, domestik bilim ve ev işlerinin rasyonelleştirilmesi ve seri üretimin birleştirilmesi ile yeni modern bir mutfak yaratmaktır. Bunun altında sadece kadınlar için o güne uygun koşullarda çalışabilecekleri bir mutfak mekânı yaratmanın yanı sıra, birçok politik neden de yatmaktadır. Bunlar sırayla, savaştan dönen erkek nüfusun yeniden iş gücüne

kazandırılması için kadını evsel alana geri çekmek ve kadının sosyal yaşam içerisinde tanımlanan yeni rolüne uygun eğitim politikalarıdır.

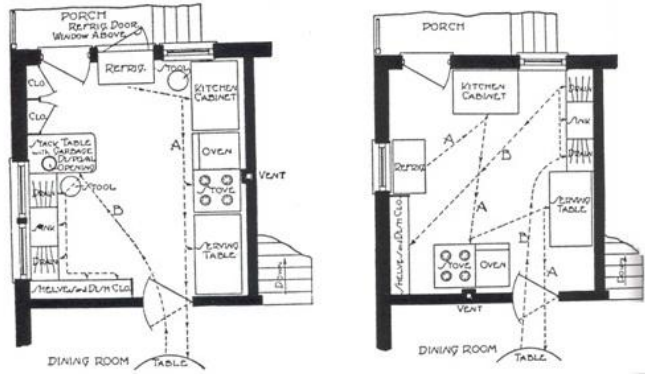
Şekil 2.10: “Gerçek bilimsel ilkelerle bir pişirme sobası” Catherine Beecher ve Harriet Beecher Stowe (Eroğlu 2000)

Şekil 2.11: Eviye yiyecek depolama dolabı çizimi, Catherine Beecher ve Harriet Beecher Stowe, “*The American Woman’s Home*”,1869 (Eroğlu 2000)

Şekil 2.12: Christine Frederick, “*The New Housekeeping Efficiency Studies in Home Management*”(1913) Hollanda’da yayımlanan kitap Kapağı. (Cieraad 2002)

Şekil 2.13: Rasyonalizasyonun mutfak işlerine uyarlanmasının ilkelerini açıklayan diyagramlar, Christine Frederick, “*Scientific Management in the Home*” (*Mutfak üçgeni ve tiplerinin detaylı anlatımları için Bkz. Ek A.1.*) (Lupton ve Miller 1996)

Bu hareketin ilk göze çarptığı yer Almanya'dır. 1890 ve 1918 yılları arasında, Alman kadınları önemli bir hak arayış mücadelesi vermişlerdir. Buna bağlı olarak ta 1918'de iktidar olan Sosyal Demokratların etkisiyle kadın erkek eşitliği kabul edilmiş ve kadınlara oy hakkı tanınmıştır. Dönemin genç kadınları, modernitenin yükselen değerleriyle çalışan ve üreten anneler olmanın yanı sıra, Amerikan filmleri ve reklamlarındaki, cinsel ve sosyal anlamda özgürlük yetileri olan, çağdaş kadın olarak tanımlanan modelle tanışırlar. (Eroğlu 2000, s. 91)

Savaş sonrası dönemde erkek işsizlik oranının yükselmesi, çalışan ve üniversite eğitimi alan kadın oranındaki artış, işçi sınıfı içerisinde doğum oranlarının azalması, hem sosyalist hem de daha tutucu çevrelerin ülkenin gidişatının kötü olacağı endişesine yöneltmiştir. Bu durumun devam etmesi koşulunda Almanya'nın ekonomik ve manevi anlamda çökeceği düşünülmektedir. Devlet politikası değiştirilerek “kadının yeniden evsel alana döndürülmesi” (*female redomestication*) diye adlandırılan yeni bir oluşum içerisine girilmiştir. Aslında bu durum bir noktada örtülü bir kadın düşmanlığı olarak da nitelendirilmektedir. Bu bağlamda anayasanın söz verdiği tüm eşitlikçi haklar yerine kadın yeniden tanımlanmış, “profesyonel iş alanı” olan domestik alan idealize edilmiştir. Weimar Cumhuriyeti dönemi, kadınların erkek alanına girdiği bir dönem değil, kadın için evin modernize ve idealize edildiği bir dönem olarak bilinmektedir. Çözüm domestik reformdur. Diğer bir deyişle ağır ve sıkıcı ev işlerinin ortadan kaldırılmasıdır.

Bu bağlamda, Eroğlu'nun (2000, s.92) da değindiği üzere; uzmanlara göre ev alanında uzmanlaşma, basitleştirilmiş ev tasarımları ve kolaylaştırıcı aletlerle gerçekleştirilebilir. Tasarımcılar ve reformcular, endüstrideki bilimsel işletmecilikle aynı yöntemleri kullanarak evi yeniden biçimlendirirler. Sonuç; verimlilikte artış, daha az “boşa harcanmış çaba”, daha düzenli bir ev yaşamı, daha hoşnut bir erkek eş ve daha sağlıklı çocuklardır. Orta sınıfın kadınları ev işlerini daha kolay ve zarif biçimde yerine getirebilecek, çalışan kadınlar her iki işlerini de ustaca sürdürebileceklerdir.

Evin yeniden biçimlendirilmesi çalışmaları çerçevesinde o dönemde Bauhaus'un önemli deneysel çalışmalarından biri olan 1923 sergisi için hazırlanmış ve tamamıyla Bauhaus yaratımı olan, “Haus am Horn” tasarlanmıştır. Bilimsel çalışmalar ve sosyal fikirler etkisi altında oluşturulan bu proje, Almanya için yeni bir yaşam biçimini

öngörmektedir. Bauhaus öğrencisi olan Marcel Breuer (Şekil 2.14 ve Şekil 2.15) tarafından tasarlanan işlevsel ve modern mutfak, Henry Ford ve F.W. Taylor gibi Amerikalıların tanınmaya başladığı ve model alındığı ülkede, yaygınlaşmaya başlayan yeni teknolojik gelişmelerin ve işgücünün tasarruf idealinin mutfağa yansımalarının ilk örneği olarak tanımlanmaktadır ama bu araştırmalar kapsamında en iyi bilinen proje, Margrete Schütte-Lithozky'nin 1926 yılında tasarımını gerçekleştirdiği "Frankfurt Mutfağı"dır (Eroğlu 2000, s. 92).

Eğitim alanında ise "Alman Kadın Kulüpleri Federasyonu" ve tutucu kanadı olan "Alman Ev kadınları Cemiyeti Federal Birliği" devlet yönetimindeki profesyonellerle birlikte, Christine Frederick'in 1913 yılında New York'ta ve 1920 yılında Almancaya çevrilerek Almanya'da yayımlanan kitabından etkilenen güçlü bir grup olarak ortaya çıkarlar. Yeni bir federal eğitim yapılandırılırken, ilköğretimde kızlara ev ekonomisi dersi zorunlu kılınır. Daha ileri lise ve kolej eğitiminde ise kadın programları domestik bilimler, öğretmenlik, sosyal hizmetler, hemşirelik gibi sosyal servis meslekleriyle eşleştirilirler. Bu gruplar, okul eğitimi dışında da sergiler ve konferanslar düzenlerler. Ev bakımını modernize etmek için yeni programlar ve ürünler geliştirirler. Bu grupların etkili kadınlarından, Marie-Elisabeth Lüdgers ve Erna Meyer'in yazıları, feminist bir program olan kadının yeniden evsel alan çekilmesine (*female redomestication*) inandırıcılık katar (Eroğlu 2000, s. 92).

Teknolojik bir değişimle başlayan bu bilimsel çalışmalar o günün sosyal getirisi ve şartlarına göre kadın için yeni bir rol belirlemiştir. Bu bağlamda kadın için ortaya konan devlet politikaları bu bilimsel çalışmalar üzerine temellendirilmiştir. Teknoloji gelişip değişirken, sosyal anlamda da bir değişimi beraberinde getirmiş, toplumdaki kadınlara yeni roller tanımlamıştır.

Şekil 2.14: 1923 Sergisi için Bauhaus tarafından hazırlanmış “Haus am Horn”

Kaynak:http://www.mariabuszek.com/kcai/ConstrBau/Bauhaus_1_gallery.html

Şekil 2.15: 1923 Sergisi için Marcel Breuer’in Haus am Horn için tasarladığı mutfak

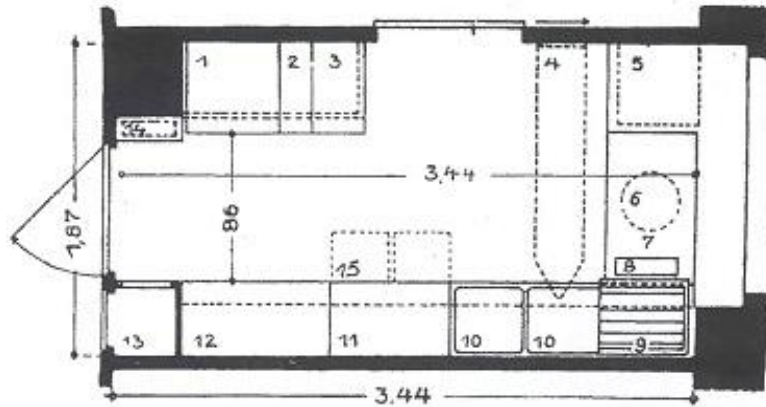
Kaynak:http://www.mariabuszek.com/kcai/ConstrBau/Bauhaus_1_gallery.html

2.3.1.1 Frankfurt Mutfağı

1925 yılında Ernst May'le, İşçi Konutlarını görmek için gittiği Viyana'da tanışan Margarete Schütte-Lithozky (Şekil 2.16) bu olayın hemen ardından Frankfurt Belediye İnşaat Dairesi'nin "T" biriminde çalışmaya başlar. Bu birimin amacı endüstrileşmeye başlayan bina ve konut ilkeleri doğrultusunda, tipleme, standartlaşma ve inşaat elemanlarının normlaştırılması gibi hizmetlere cevap vermektir. Bu mutfağı tasarlarken Lithozky'nin amacı "kadınları mutfaktaki kölelikten" kurtarmaktır. Frederick'in Taylorizm ilkeleriyle harmanlanmış yazılarını okuyarak çalışmaya devam etmiş ve bu ilkeleri "Frankfurt Mutfağıyla (Şekil 2.17) mimari tasarıma uyarlamıştır (Eroğlu 2000, s93).

Şekil 2.16: Margarete Schütte-Lithozky, 1927 (Eroğlu 2000)

Şekil 2.17: Standart tipte bir Frankfurt Mutfağı planı (Eroğlu 2000)

Eroğlu'nun (2000, s.93) makalesinde betimlediği “Frankfurt Mutfağı” şu görünümündedir;

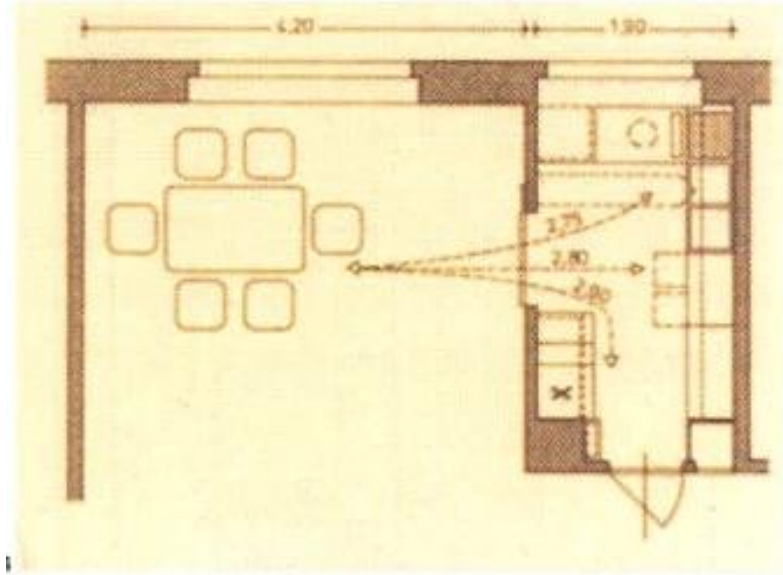
“Araştırmaları sonucu bulduğu “1,9m x3.44m” boyutları, mutfağın içinde her devininin randımanlı ve uyumlu olabilmesi için bilimsel olarak hesaplanmış optimal boyutlardır. Lithozky'nin “Frankfurt Mutfağında sürekli bir mutfak bankosu içinde çalışanı iki yandan sarmalar ve mutfak doğrudan bir pencereyle aydınlatılır. Bu doğal aydınlanma, küçük mekâna genişlik ve ferahlık duygusu verir. Bankolar arası hareket alanı 0.95 metredir. Ocak ile yemek masası arasındaki mesafenin 3 metreden fazla olmaması gerektiği hesaplanmıştır. Mutfak, sürgülü kapılarla yemek de yenen oturma bölümünden ayrılır. Sürgülü kapılar, Lithozky'e göre kadının aile bireyleri ile iletişimini kolaylaştırıcaktır. Bir başka kapı da, mutfağı antreye bağlar; girişe ve diğer odalara en kısa yoldan ulaşımı sağlar. Duvarlar, 1.30 metre yüksekliğe kadar Vileroy & Boch marka bej renkli ikinci kalite fayansla kaplanır. Mutfak dolapları, sürekli bir beton üstünde mavi renkte cilalanmış ahşaptır. “Frankfurt Mutfağı”nın renk seçimi de rasyonel ve bilimseldir. Fransız böcek araştırmacılarının yazılarından, sinek gözünün beyaz renge yanıt verdiğini ve mavi renkten kaçtığını öğrenen Lithozky, hijyen ve temizlik açısından dolaplara mavi rengi kullanmıştır. Benzer biçimde, un çekmecesi, un kurdunun meşe asidinden kaçması nedeniyle meşeden yapılmıştır. Hazırlama bankosu, asitlere ve bıçak darbelerine dayanıklı gürgendendir. Mutfak bankosu ise genellikle linolyum kaplanmıştır. Banko üstündeki delikten atılan çöp, bir kanalla çöp bidonuna düşmektedir. Mutfağın hareketli elemanları, küçük tekerlekler üstünde dönen ve ev kadınına her işi oturarak yapma olanağı veren tabureyle, tavanda ray üstünde hareket eden ve ışığı istenilen noktaya getirmeyi olanaklı kılan sarkmalı bir aydınlatma elemanıdır. Duvara katlanabilen ütü tahtası, gazlı yâda elektrikli ocak ünitesi, aspiratör, yemeklerin sıcak tutulmasını sağlayan yalıtımlı pişirme kutusu, altta erzak saklanan çekmeceler, (Şekil 2.20) kapacak dolapları ve üstte camlı dolaplar, çift eviye, banko üstünde eviyenin solunda kirli tabak kabı ve onun üstünde, duvarda, yıkanan tabakların kurumaya bırakıldığı tabak damlalığı bu işlevsel mutfağın sabit elemanlarıdır.”

Frankfurt Mutfağı tasarlanırken ortaya atılan üç önemli tema: verimlilik, sağlık ve hijyen olmuştur. Bu mutfak (Şekil 2.18-19), cam, metal ve fayans gibi parlak yüzeylerin kullanıldığı, basit ve güçlü renkleri, modüler anlamda bütünlüğü, bu bütünü oluşturan parçaların uyumlu bir biçimde birbiri içerisine geçmesi, birçok teknik ekipmanıyla “bir makine olarak mutfak” düşüncesiyle yapılmış bir tasarımın ürünüdür (Şekil 2.21). Bütün bu özellikleriyle de içerisinde bulunduğu makine çağını yakalamaktadır. Aynı zamanda kitlesel bir üretim olan bu mutfak tam anlamıyla bir tüketici ürünüdür. Fabrikada birleştirilen modüller inşaat sahasına taşınır. Frankfurt konutlarında, bu mutfaklardan 10.000 adetinin üstünde uygulanmıştır. Orta sınıf aileler için hizmetçinin de çalışabileceği büyük tipler dışında, standart tip tek kişinin rahatça çalışabileceği biçimde düzenlenmiştir (Eroğlu 2000, s. 94).

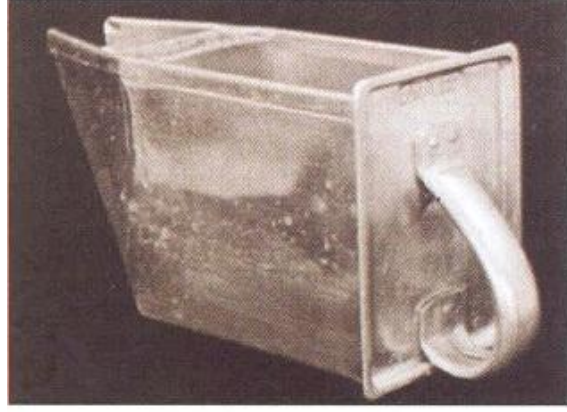

Şekil 2.18: Frankfurt Mutfağının genel görünümü (Eroğlu 2000)

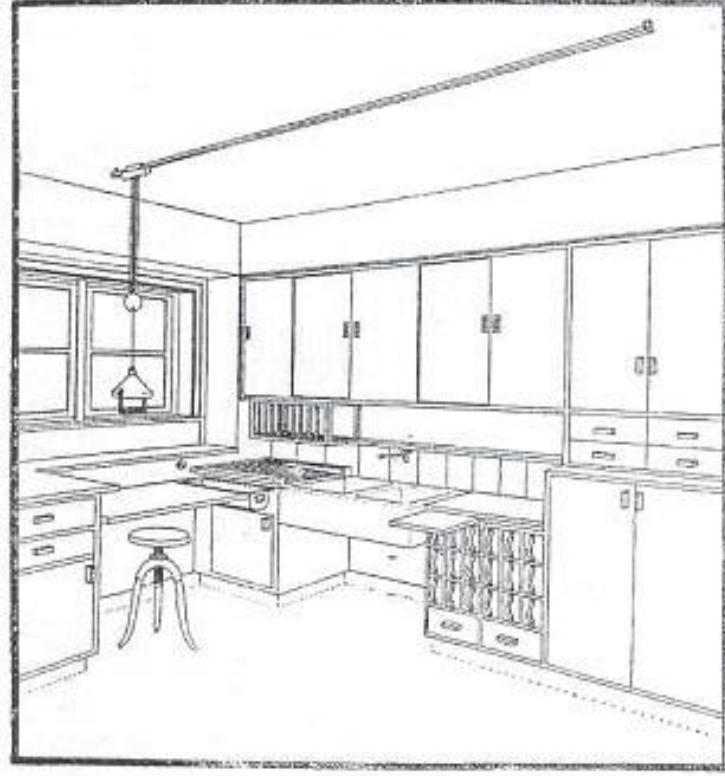

Şekil 2.19: Frankfurt Mutfağının yaşama mekânı ve yemek bölümüyle olan ilişkisi (Eroğlu 2000)

Şekil 2.20: Frankfurt Mutfağı erzak çekmecelerinden bir örnek (Eroğlu 2000)

Şekil 2.21: Frankfurt Mutfağı Perspektif Çizimi (Eroğlu 2000)

Sonuç olarak, Frankfurt Mutfağı bugünkü mutfak anlayışının ilk adımı olurken kadın erkek arasındaki eşit olmayan rol dağılımına karşın domestik alanda kadının özgürleşmesini sağlayacak bir araç olarak düşünülmüştür. Christine Frederick'in konut mutfakları hakkında yaptığı bilimsel çalışmalardan destek alınarak tasarlanan "Frankfurt

Mutfağı” bu konuda yapılan tasarımlar içerisinde en önemli örneklerden biri olmuştur. Günümüzde de bu mutfağın ilkeleri ışığında mutfak tasarımı yol almaktadır.

2.3.2 Konut Mutfak Mekânının Rasyonelleşmesi ve Mekânın Etkin Kullanımı

Konut mutfak mekânının rasyonelleşmesi mutfağın ana yaşam mekânından kopmasıyla başlamıştır. Bu bağlamda önce ana yaşam mekânı içerisinde bir niş olarak bir duvara taşınmış daha sonraki aşamada ise yemek odasına en yakın biçimde kurgulanarak ufak bir servis mekânına dönüşmüştür. Bu mekân kendi içerisinde de bilimsel gelişmeler çerçevesinde rasyonelleşmiştir. Tıpkı bir makine gibi sistemli bir şekilde çalışmaya başlamış, içerisinde çalışan kişinin de verimli çalışmasına yön verecek şekilde tasarlanmış ve mekânın etkin kullanımı sağlanmıştır. “*Frankfurt Mutfağı*” bu değişimin en önemli kırılma noktalarından biridir. Bu aşamadan sonra ise konut mutfak mekânları gelişen teknolojiyle standartlaşarak daha farklı bir görünüm almaya başlamıştır.

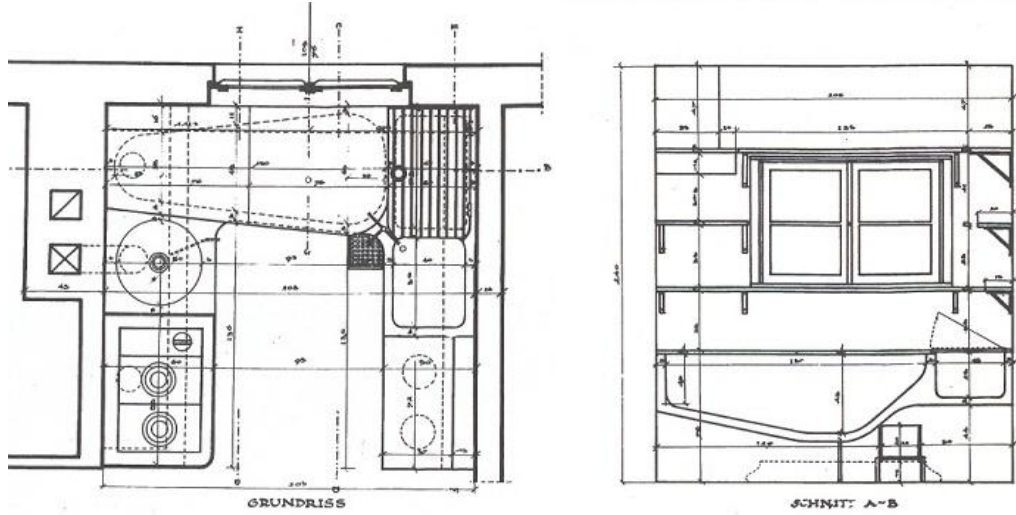
Daha önce de değinildiği üzere konut mutfak mekânı, endüstrileşme öncesi ve erken endüstrileşme döneminde, halk ve özellikle işçi konutlarında ana yaşam mekânıyla bir arada kullanılmaktaydı. 20. yy’a damgasını vuran, Taylorizm ideolojisinin etkisiyle, konut ve konut mutfak mekânları da bir makine gibi sistemli çalışması için düzenlenmeye başladı. Bu aşamaya gelinmeden önce yaşam ve mutfak alanı (*wohnküche*) olarak adlandırılan mekânın modernleşmesiyle başlayan süreç, aslında mutfağı ana yaşam mekânından ayıran önemli bir kırılma noktasıdır. Margarete Lithotzky’nin 1926 yılında gerçekleştirdiği “*Frankfurt Mutfağı*” tasarımından önce, 1922 yılında ÖVSK (*Österreichischer Verband für Siedlungs- und Kleingartenwesen*) için yaşama-mutfak mekânlarını yeniden organize ederek bir mutfak pişirme nişi (Şekil 2.22) tasarlamıştır. Burada amaç sadece yeni ekipman kullanmak değil, mekânı daha verimli ve az emek harcayarak etkin bir şekilde kullanmaktır. Mutfak pişirme nişi tasarımı 1924 yılının Eylül ayında Viyana *Rathouse*’da sergilenmiştir. Bu tasarım üzerinde de, Taylorizmi konut mutfak tasarımına taşıyan öncü kadın tasarımcılardan Christine Frederick’in, mutfak mekânı için yaptığı, çalışma yüzeyleri analizleri ve verimli mekânsal organizasyon fikirleri görülmüştür. Bu tasarıma iki ana prensip yön vermektedir. Birincisi, ocak pişirme yüzeyini ve ateş kaynağını merkeze almasıdır. İkincisi ise mutfağın suyla ilgili fonksiyonlarının tümünü ana yaşam mekânı yani

merkezden çekerek pişirme nişinin içine yerleştirmesidir (Şekil 2.23). Bu mekân aynı zamanda banyo ve bulaşık yıkama alanı olarak da hizmet vermektedir (Talu 2002, s.25).

Sonuç olarak bu mutfak nişi, mekânsal olarak, mutfak mekânının ana yaşam mekânından ayrılmasının ilk habercisi olmuştur. Bir sonraki dönemde, daha önceki bölümde ayrı bir başlık halinde değinilen, “*Frankfurt Mutfağı*” aynı rasyonel yaklaşım ve bilimsel etkilerle ayrı bir servis mekânı olarak kurgulanmıştır. Bu mutfağı tek ve diğer örneklerinden farklı kılan Lithozky’nin bu ürünü bir tüketici ürünü haline getirmesidir. Bu mutfak tasarımının hemen ardından yine benzer çalışmalar görülmüştür fakat bu tasarımlar “*Frankfurt Mutfağı*”na göre tam olarak bitmemiş ve mekânın etkin kullanımına yönelik olarak yetersiz bulunmuştur. Bunlardan birisi Erna Meyer’in (Şekil 2.24), Weissenhof sergisi için yaptığı mutfak tasarımıdır. Bu tasarımda Christine Frederick’in “mutfak işi oturularak yapılmalıdır” sözleri temel alınmıştır. Bir diğeri ise yine aynı yıl ve aynı sergi için J.J.P. Oud’un (Şekil 2.24) tasarımı olan mutfaktır. Bu tasarımda ise mutfak ve yemek odası arasında bir geçiş kurgulanmış, gerektiğinde sürgü cam kapılarla kapanmasına olanak verilmiştir.

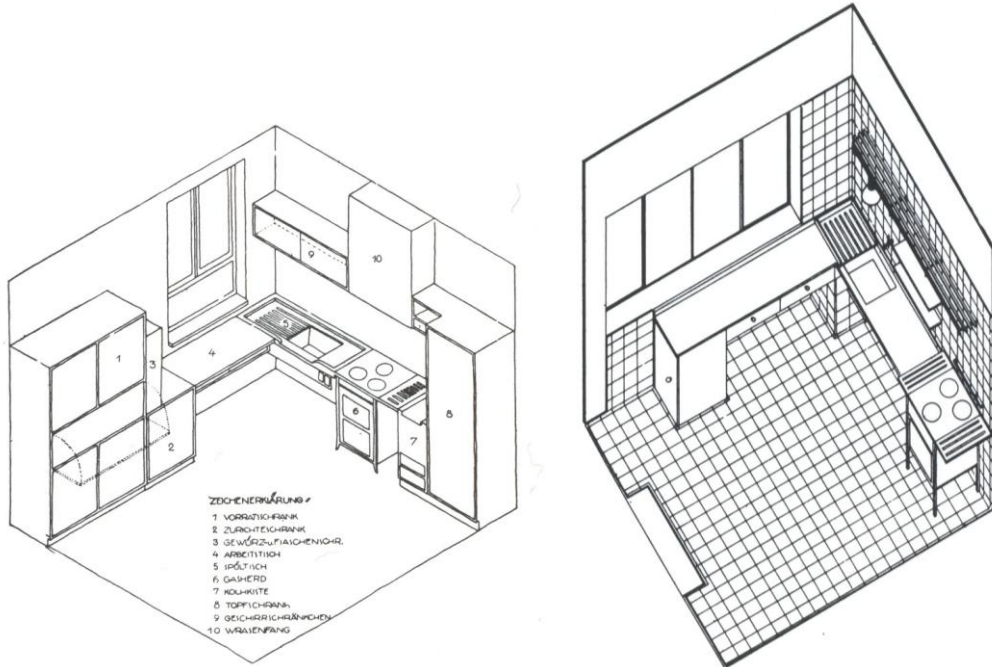

Şekil 2.22: Margarete Lithozky tarafından 1922 yılında ÖVSK için tasarlanan mutfak nişi (Talu 2002)

Şekil 2.23: Margarete Lithozky tarafından 1922 yılında ÖVSK için tasarlanan mutfak nişi planı ve kesiti (Talu 2002)

Bu sayede mutfaktaki kokuların, yemek pişirme esnasında, yemek bölümüne çıkışı engellenmiştir. Aynı zamanda mutfakta çalışan annenin yaşam alanındaki çocuklarını rahatça izleyebilmesi sağlanmıştır (Lupton and Miller 1996, s. 49).

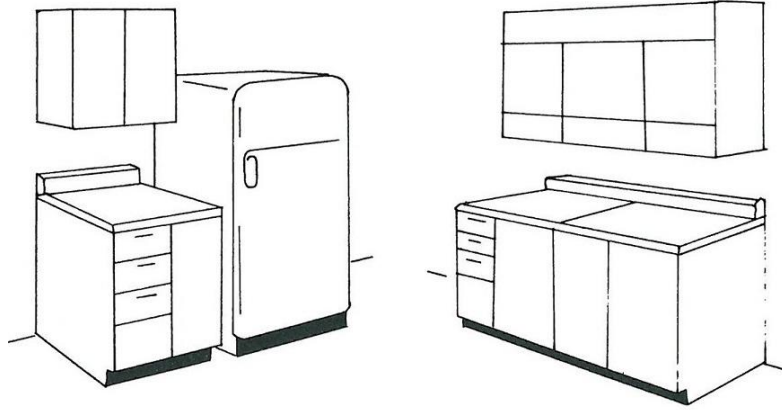
Şekil 2.24: Weissenhof Sergisi için 1927 yılında tasarlanan, Erna Meyer ve J.J.P Oud'un, mutfak tasarımları (Lupton ve Miller 1996)

Daha önce belirtildiği üzere “Frankfurt Mutfağı” bu dönemden sonraki mutfak tasarımları için önemli bir örnek olmuştur. Bu mutfak tasarımı için geliştirilen standart ölçüler ve yerleşim fikrinin etkisi altında kalınmış ve yeni tasarımlar bu yönde ilerlemiştir. 1950’lerin (Şekil 2.25) başlarında, Walter Ludewig yönetimindeki, Alman Poggenpohl firması alternatif mutfak mobilyalarının olabileceği bir pazar düşünmeye başladılar. Bu düşünceye ve gelişen isteğe bağlı olarak yeni ve modern standart mutfak üniteleri ürettiler. Mutfak mobilyalarının taban üniteleri (alt mutfak dolapları) sürekli bir çalışma tezgâhıyla kaplanarak oluşturulmuş, üst üniteler ise duvara monte edilerek taban üniteleriyle hizalanarak eşleştirilmiştir. Aslında bu durum gömme mutfak (*fitted/built-in kitchen*) kavramının başlangıcı olmuştur. Henüz gömme ocak bu çalışma tezgâhı içerisinde yer almamıştır. Ayrıca, bu birimler daha sonraki yıllarda ergonomi olarak adlandırılacak kurallar göz önüne alınarak tasarlanmıştır. 1960’lara (Şekil 2.25) gelindiğinde, Poggenpohl, mutfak ünitelerinin kapaklarında kullanılan geleneksel kapı kulplarını sökmüş ve kapakla bütünleştirilmiş şerit kulplarla değiştirmiştir. Bu kulplar parlak cilayla lamine edilerek pürüzsüz, şık ve modern bir görünüm kazanmıştır. Çok geçmeden, beş farklı renkte, dolap kapak yüzeyi üretilmeye başlanmış ve bu kapaklar gümüş ya da siyah, yedi farklı tonda cilalanabilen, şerit kulplarla kombin edilmiştir. 60’ların sonuna doğru, Poggenpohl, ahşap mutfağını, farklı cila, renk ve birim kombinasyonlarıyla tanıtmıştır. Bu noktadan hareketle, günümüz mutfak mobilyalarının özelliği olan sonsuz seçenek havası o dönemde oluşmaya başlamıştır. (Freeman 2004, s.46)

Şekil 2.25: Poggenpohl firmasına ait 1950 ve 1960 yılları mutfak tasarımları
Kaynak:<http://www.poggenpohlcanada.com/old/history.html>

“Frankfurt Mutfağı”nın standartları doğrultusunda soğuk ve sıcak su musluğu, lavabo, elektrikli ya da gazlı ocak ve fırın, kısa bir süre sonra da buzdolabı ile modüler mobilya standart haline geldi. Bu süreçten sonraki en önemli kırılma ise yıkama, hazırlama, pişirme gibi hizmetlere cevap veren ünitelerin önceleri mutfaktaki mekânsal organizasyon içerisinde yan yana konumlanan düzenlerinin bozulmasıdır. Kısacası hiçbir bütünsel bir birlikteliğin parçası değillerdir sadece tek ürünler olarak yan yana durmaktadırlar. 50’li yıllardan itibaren gelişen gömme (*built-in*) sistemlerle mutfak donatı elemanları bütün bir sıra içerisinde yer alırken tek bir ünite haline dönüşmüşlerdir (Şekil 2.26). Bu durum mutfağı, hem yüzey alanlar içerisinde daha kolay çalışılabilecek, hem de görsel anlamda daha düzenli bir mekan haline getirmiştir.

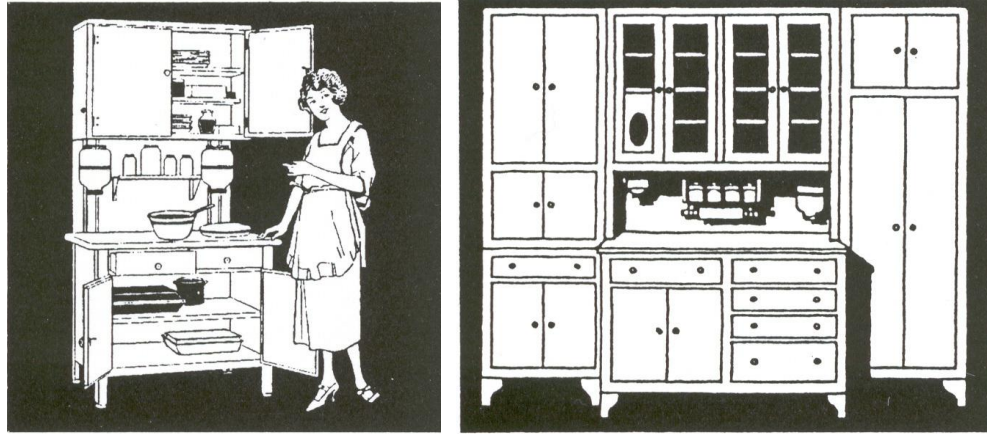

Şekil 2.26: Mutfaktaki ünitelerin bir bütün olarak tasarlanmasından önceki ve sonraki mutfak görünümü (Lupton ve Miller 1996)

Amerika’daki modüler ve standart mutfak kavramına geçiş süreci Avrupa’dakinden biraz daha farklı ve hızlıdır. Hızlı olmasındaki sebep Amerika’nın I.ve II. Dünya Savaş’ları sonrası ekonomik bunalımdan daha hızlı kurtulup, konutla ilgili bilimsel ve bu bağlamda standartlaşma çalışmalarını da daha hızlı geliştirebilmesidir. Amerika’daki bu tip mutfaklar terimsel olarak devamlı mutfak (*continous kitchen*) olarak adlandırılmaktadırlar. Aslında bu düzen Avrupa’daki, Pogonpohl firmasıyla başlayan modüler ve standart mutfakla, standart gömme ünitelerden oluşan ve bir süreklilik içerisinde devam eden mutfak düzeni ile benzerlikler gösterir.

Standart sürekli mutfakların ilk habercisi, 1890 yılında ortaya çıkan fabrika üretimi, Amerika'da görülen mutfak büfeleridir. 20. yüzyıla geçildiğinde, tipik mutfak büfeleri tek dikey üniteler halindedirler, bu ünite kendi içerisinde ikiye bölünmüş dar bir üst dolap ve daha derin bir alt dolaptan oluşmaktadır (Şekil 2.26). Ekstra bir çalışma yüzeyi gerekliliği halinde dışarıya doğru çıkabilen bir çalışma tezgâhı yapılmış ve oturarak çalışmak için alt dolapların altında ayak boşluğu bırakılmıştır. 1910'ların sonlarına doğru bu tek mutfak büfeleri genişleyerek bir duvarı kaplayan ve gruplanabilen modüler üniteler haline gelmiştir. En çok rastlanılan düzenleme şekli, merkezde ve çalışma tezgâhının ön plana çıkarıldığı, camlı ve raflı dolabın iki yanını çerçeveleyen dar ve dikey dolapların yerleştirilmesidir. Bu tasarım klasik bir simetrik dizilim olduğundan A-B-A düzeni olarak adlandırılmıştır (Şekil 2.27). 1920'lerin sonlarında bu düzen daha karmaşık, yatay ve dikey ünitelerin asimetrik bir şekilde gruplanmış halleriyle firma kataloglarında görülmeye başlanmıştır. O zamana kadar üretilen modüler mutfak mobilyası sistemleri, tek ya da gruplar halinde, kendi başına durabilen üniteler halinde üretilmiş olmalarına rağmen, dönemin kataloglarında “*built-in*” üniteler olarak, hatta kartonpiyerlerle tavana da bağlanmış şekilde resmedilmişlerdir (Şekil 2.28) (Lupton ve Miller, 1996, s.50). Aslında bu durum gömme bir mutfak sistemine geçişin habercisidir.

Şekil 2.27: 1922, Bisk Firmasına ait mutfak büfesi ve 1930'lara ait A-B-A düzeninde mutfak üniteleri (Lupton and Miller 1996)

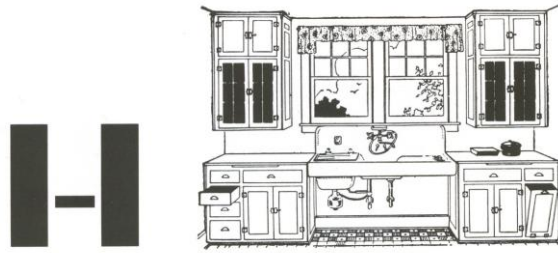
Şekil 2.28: “Built-in” mutfakların habercisi ilk görüntüler (Lupton and Miller 1996)

Dönemin modüler mutfak mobilyası sistemleri, dönemin evsel alanla ilgili teorilerine geçerli bir cevap olmalarına karşın yerleşik bir düzen (standart) haline gelememişlerdir. Yerine daha başka bir geleneksel dolap düzeni tasarlanmış ve standart modern mutfağın başlangıcı olmuştur. 1910 ve 1920’lerde eviye yaygın bir biçimde mutfak penceresinin altında yer alırken, uzun dolaplarda, kendi başlarına ayakta durabilecek şekilde ya da gömme olarak yan taraflarında yer almıştır (Şekil 2.29). Başlangıçta bu dolaplar dikey bir tasarım olarak duvara tutturulmuş, daha sonra metal ayaklar üzerinde duran ve sonrasında torna işleminden geçerek ahşap mobilyalar haline gelen iki uzun ünitenin evyenin iki yanında konumlanarak ayrılmasına karar verilmiştir. Bu dolapların bir başka çeşidi dolap/eviye/dolap modelidir. Bütünleşik bir çalışma yüzeyi ve içine gömülmüş eviye, iki yandaki alt dolaplar arasında bağlayıcı bir köprü olmuştur (Şekil 2.30). Bu tasarım, 1910’larda görülmeye başlamış, ancak 1920’lerde yaygın hale gelebilmiştir. Bu sayede üst dolap gruplarıyla, içerisine gömülen eviyeyle tek bir düzlem haline gelen çalışma yüzeyi ve alt dolap grupları bütün olarak algılanmaya başlamıştır. Bu yatay gruplanma, bir sonraki aşamada, mutfağın iki farklı tabaka olarak algılanmasına yol açmış, alt dolaplar, üst dolaplardan ayrılmış bu dolaplar duvara monte edilerek özgürce mekânı sarar hale gelmiştir (Şekil 2.31). 20. yüzyılın başlarında bu tip mutfak tasarımlarının ısmarlama yoluyla yapıldığı görülmüş, gruplanabilir sistemlere ve modüler üretime geçiş ise 1920’lerin sonu hatta 1930’ları bulmuştur. L, U, şerit ve

küçük uçak ya da gemi tipi mutfaklar dönemin en tipik modern mutfak planlaması örnekleridir. 30'larda açık mutfak planları (Amerikan mutfak) artış göstermiş, alt dolaplar oluşturdukları bank formu sayesinde yemek ve pişirme bölümü arasında bölücü bir ünite olmuşlardır. Modern mutfak dolapları, yatay bantlar halinde özgürce kullanılmaya başlandıktan sonra, mutfak planlaması ve donatı elemanı tasarımı açısından güçlü düzen belirleyiciler haline gelmişlerdir. (Lupton and Miller 1996, s.50)

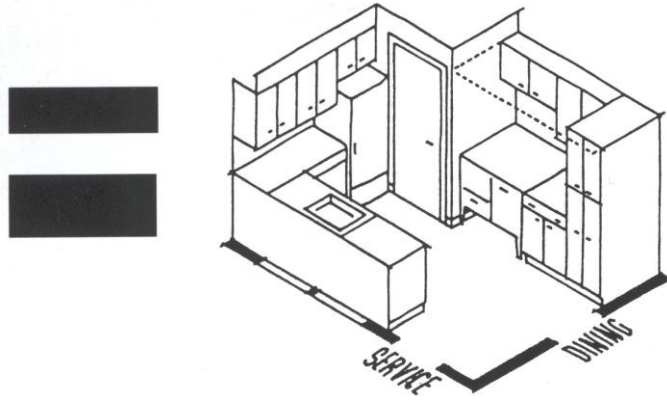
Kısaca toparlayacak olursak, Amerikan Mutfağı, tek başına ayakta durabilen bir ünite içerisinde her türlü mutfak fonksiyonunu barındırmaya çalışan mutfak büfelerinden, alt ve üst dolapların seri üretim mantığıyla üretilerek standart hale gelişine kadar, her aşamada, değişen mutfak donatı elemanlarıyla (mobilyalar) farklı görüntüler ortaya koymuştur. Bu bağlamda mekânsal organizasyon ve planlama da bugün anladığımız mutfak düzenine gelene kadar birçok değişim göstermiş ve sonucunda günümüze en yakın görüntüyü alarak standartlaşmıştır.

Şekil 2.29: Pencerenin hemen altında yer alan eviye ve her iki yanına yerleştirilmiş dikey mutfak üniteleri (Lupton and Miller 1996)

Şekil 2.30: Çalışma tezgâhı içerisine gömülmüş eviye, tezgâh altı dolaplarını birbirine bağlayarak köprü oluşturuyor ve üst dolaplarla hizalanıyor (Lupton and Miller 1996)

Şekil 2.31: Alt mutfak dolapları ve üst dolapları tamamen ayrı çalışmaya başlayarak, mutfak mekânını sarıyor (Lupton and Miller 1996)

Sonuç olarak; mutfak mekânının rasyonelleşmesi ve etkin kullanımı, ana yaşam mekânından ayrılmasıyla başlamıştır. Bu sayede önce mutfak bir niş halinde duvara alınmış, daha sonra yemek odasıyla bağlantısı olan küçük bir servis mekânı haline gelmiştir. Bu noktadan sonra günümüzün modern mutfak anlayışı için adım atılmış ve donatı elemanları, seri ve modüler üretimle birleştirilerek standartlaşmıştır. Bu sayede mekân rasyonelleşmiş ve daha etkin biçimde kullanılmaya başlamıştır.

2.3.3 Teknolojik Gelişmeler ve Mutfak Donatı Elemanlarının Değişimi

Mutfak, domestik bilim ve rasyonel ilkeler doğrultusunda değişmiştir. Bu değişimde içerisinde yer alan teknik donatı elemanlarının da etkisi vardır. Teknolojik gelişmelerle farklılaşan bu elemanlar, zamanla geçirdikleri form değişiklikleriyle de mutfak planlaması ve düzenlemesinde değişimin yaşanmasının etkenlerinden olmuşlardır.

Bugün bildiğimiz şekliyle oluşan mutfak aslında ısı kaynaklarının gelişimiyle bu noktaya varmıştır. Ocağın çıplak alevi, dökme demirden mutfak ocağı, içindeki kömür, gaz ve son olarak da elektrikli ısıtma araçları birbirlerini takip etmişlerdir. Dönemler birbirinden farklı uzunluklarda olmuştur. Çağlar boyu çıplak alev üstünlüğünü korumuştur. 1830 ile 1880 arasındaki yarım yüzyıllık bir sürede, dökme demir ocakları hüküm sürer hale gelmişlerdir. 1880-1930 arasında ise gazlı ocaklar kabul görmüşlerdir. Daha sonra, sürekli yükselen bir hızda, elektrikli ocakların devri başlamıştır. Burada kesin tarihlerden değil, sürekli değişim içerisinde olan bir şeylerden bahsetmekteyiz.

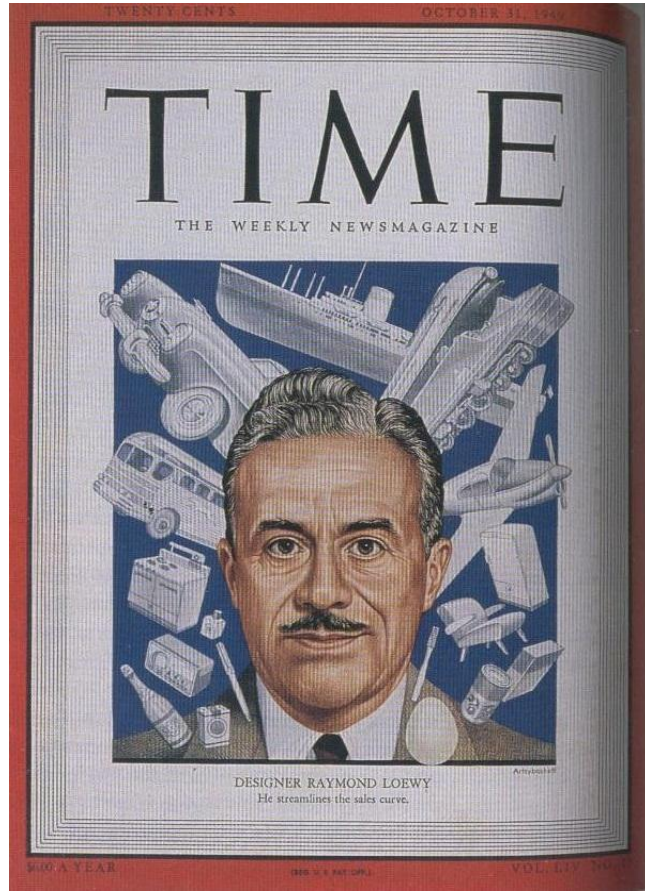
Değişik formlar birbirleriyle rekabet etmektedirler ve bir ısıtma maddesi zafere ulaşmadan önce genellikle uzun bir kuluçka döneminden geçmek zorundadır. (Giedion,1994,s.2)

Ocağın, kısacası mutfaktaki ısı kaynağının değişmesiyle gelişen mutfak, teknolojik gelişmelerin toplum tarafından kabul edilme süreçleri anlamında sosyal boyutlar da kazanmıştır. İlk aşamada eskinin yerine gelen yeni yaklaşımlar, halk tarafından hemen kabullenilmemiş (Şekil 2.32) ve zaman içerisinde alışkanlıkların terk edilip yeni donatı elemanına adapte olunmasıyla değişimini tamamlamıştır. Mutfak donatı elemanları içerisinde ocağın yanı sıra 1850'lerden başlayarak, buzdolabının ilk prototipi varsayılabilecek buz kutuları, Amerikan tasarımı ilk bulaşık makinesi örneği, ilk konserve yiyecek, düdüklü tencere görülmeye başlamıştır. Ancak bu yeniliklerin de kabul görmesi için bir 50 yıl daha beklenmiştir. 1940'lara gelindiğinde ise, Amerikada mutfaklar, blender, tost makinesi ve mikrodalga fırın gibi, küçük mutfak aletleri ile donatılmaya başlanmıştır. Batı Avrupa mutfaklarında ise, buzdolabının yerleşebilmesi için yeni planlamalar öngörülmüştür.

Şekil 2.32: 1900'lü yılların başlarına ait elektrikli ocağın kullanım zorluğuna ilişkin bir illüstrasyon (Giedion 1994)

Teknolojik anlamdaki gelişmelerle birlikte, donatı elemanlarının biçimsel özelliklerini de değiştiren “*streamlining*” akımının öncü tasarımcılarından birisi Raymond Loewy’dir (Şekil 2.33). Son derece hızlı bir şekilde moda olan bu akım, Amerika’da modern çevrenin sembolik anlamda güçlü bir parçası haline gelmiştir. 19. yy sonlarında kullanıldığı haliyle, teknik bir terim olarak “*streamlining*” maddenin katı bir kütleden sıvı hale geçerken parçacıkların izlediği yol demektir. “*Streamlining*” hakkındaki çalışmalar aerodinamik biliminin bir parçası olarak başlamıştır. 1913 yılından itibaren streamline kavramı ile tasarım yapmak modernleşmek, düzenlemek, daha verimli hale getirmek ve sadeleştirmek olarak tanımlanmıştır. Estetik ve teknolojinin sentezlenmesi “*streamlining*” in gerçek başarısı olarak nitelendirilmiştir. Bu akımın üstünlüğü, gücü, hızı, makineleşmeyi ve geleceği sunuşunda yatmaktadır. Dinamizmin sembolü olarak “*streamlining*”, otobüslerden bebek arabalarına, kahve makinelerinden kalemtırışlara, buzdolabı, çamaşır makinesi, ütü ve daha birçok tasarım ürününe form kazandırmıştır (Şekil 2.34).

Şekil 2.33: “Streamlining” akımının ünlü tasarımcısı Raymond Loewy ve ürünleri (Massey, 2001)

Bu akım o dönem için, Amerikan yaşam tarzında gelişmeye başlayan hijyen ve verimlilik kavramları açısından çok önemlidir. Herkesin ulaşabilmesi ve düşük fiyatları streamline tasarımları popüler hale getirmiştir. Bu durum yeni üretim tekniklerinin ortaya çıkmasıyla da ilintilidir. Bu bağlamda pres döküm, çelik baskı gibi yeni üretim teknikleri geliştirilirken, kontraplak, plastik ve sac levha gibi yeni malzemelerde piyasaya sürülmeye başlamıştır.

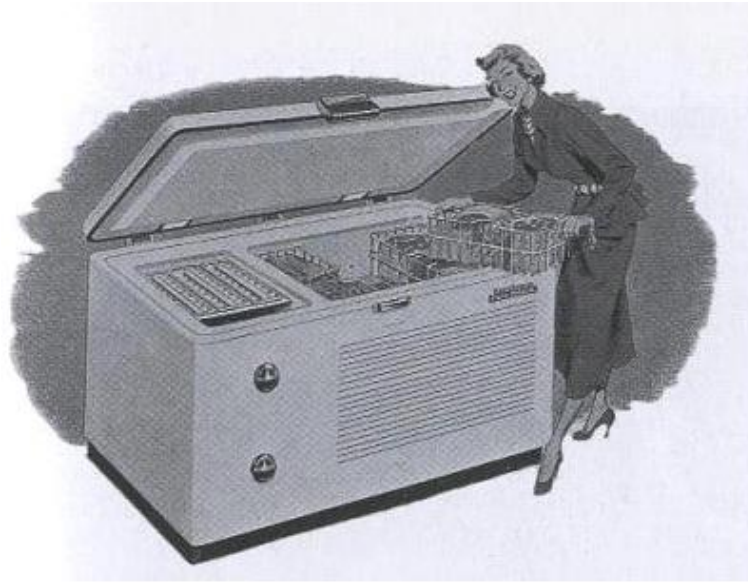
Şekil 2.34: Streamline etkisiyle değişen mutfak donatı ürünleri (blender, ocak, çalışma ünitesi) (Giedion 1948)

Kavis yarıçapı ve soğan biçimli yapılar malzeme giderlerini ve el emeği oranını düşürmek için kullanılmış gibi görünse de aslen o kadar da önemli değildir. Asıl amaç ise Harold Van Doren'in de belirttiği gibi "halkın çıkıntısız, kolay temizlenen ve ek yeri olmayan yüzeyleri sevmesidir"(Şekil 2.35-2.36). (Lupton ve Miller, 1996, s.68) (Talu, 2002, ss.47-49). Kısacası "*streamlining*" teknolojik anlamdaki gelişmelerle etkileşime girerek mutfaktaki donatı elemanlarını form açısından önemli değişikliklere uğratmıştır.

Mutfak donatı elemanlarının tasarımı konusunda değinilmesi gereken bir diğer tasarım başlığı ise "ergonomi" dir. Teknolojinin gelişimiyle her alanda olduğu gibi mutfak için tasarlanan donatı elemanlarının da hem görüntüleri hem de kullanım biçimleri değişmiştir. Ergonomi tanım olarak, insanın, kullandığı makine ve çalışma çevresi ile ilişkisini, insan-makine sisteminin en verimli olması için gereken uyumu sağlayan koşulları araştıran ve ortaya koyan bir bilim dalıdır.

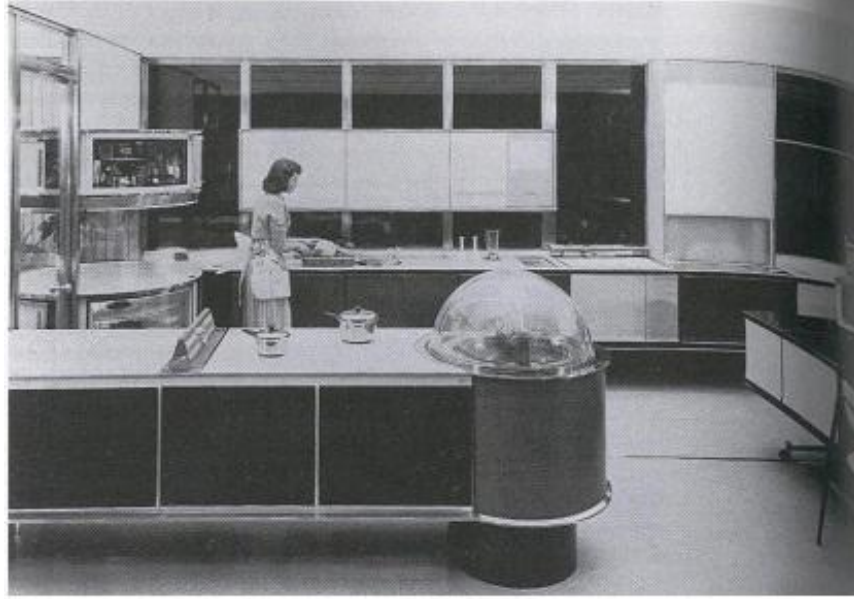
Şekil 2.35: Amerikan Mutfağı ve Donatı Elemanlarının Yeni Görünüşü, 1946 (Massey 2001)

Şekil 2.36: Amerikan Mutfağı ve donatı elemanlarının yeni görünüşü, 1946 (Massey 2001)

Bu sayede, ergonomi, mutfak mekânı içerisinde kullanılan makinenin ve makineye bağlı olarak yapılan işin, ya da hareketin en doğru biçimde nasıl yapılması gerektiğini önermektedir. Bu durum mutfak mekânsal organizasyonunun düzenine ve planlamasına katkıda da bulunmaktadır (Şekil 2.37). Ergonomi II. Dünya Savaşı sırasında, savaş koşullarının gereği, makine ve ekipmanların insan yeteneklerine uymak üzere tasarımı,

dolayısıyla insan hatasının, harcanan kuvvet ve ortaya çıkan gerilme ve zorlamaların azaltılması doğrultusunda araştırmaların hız kazanmasıyla doğmuştur.

Şekil 2.37: Frigdaire Firması Tarafından Teknolojik ve Ergonomik İlkelerle Tasarlanan “Kitchen of Tomorrow”, 1956 (Massey 2001)

Savaşı izleyen yıllarda bu bilim kullanılarak insan boyut ve yetenekleri ile uyumlu makinelerin tasarımı amacına ynelinmiştir. Konut mutfak mekânı konutun diğer birimlerinden farklı olarak mekân içerisinde daha fazla araç-gereç, donatım/döşeme elemanı, makine kullanımı barındırdığından ve zaman ve efor harcaması gerektirdiğinden ergonomi bilimi tarafından detaylı olarak incelenmiştir (Baytin 1980, s.7). Ergonomi biliminin destek aldığı ‘antropometri’ bilimine de değinmek gerekmektedir. Antropometri vücut ölçüleri ve normal vücut hareketlerinin alanıdır. İnsan vücudunun antropometrik ve biyomekanik özellikleri, çalışma mekânı ve bunun düzenlenmesi ve insanın kullanacağı her türlü alet, araç ve eşyanın tasarımı ve kullanımında büyük önem taşımaktadır (Baytin, 1980, s.9). İşte bu noktadan hareketle, II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan ergonomi bilimi, antropometri bilimiyle bir arada çalışmakta ve mutfak mekânının planlaması ve düzenlenmesinde büyük katkı sağlamaktadır. Kısaca, tasarımcılar artık mimariye yansıttıkları makine estetiği kavramını, ürün tasarımına da yansıtmaya başlamış, kendilerini bir mühendis gibi düşünmekten çok, yaratıcı düşünceye zorlamışlardır. Bu düşünce biçiminin etkisiyle

tasarımın insanlar için olduğu düşüncesi belirmiş ve ergonomi alanındaki çalışmalarla da desteklenerek sonuç tasarım ürünleri ortaya konulmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde ocağın konumlandığı yerin belirlenmesi ve ocağın gelişimi, bu sayede ateşin kontrol altına alınması, noktasından başlayarak gelişen mutfak, bugünkü görünümüne kavuşana kadar birçok aşamadan geçerek değişmiştir. Bu değişim sadece mekânsal organizasyona yansımamış, toplumların sosyal ve kültürel yaşayışlarının değişiminin de bir göstergesi ve temsiliyeti olmuştur. Sonuç olarak teknolojik gelişmeler etkisiyle, yeni üretim biçimleri ve malzemelerin bulunmasıyla da, mutfak donatı elemanları ve ürünlerinin formları değişmiştir. Ortaya çıkan yeni tasarım stilleri ve bilimsel çalışma alanları, mutfak mekânsal organizasyonunun düzenini ve planlamasını da değiştirmiştir. Günümüzde de teknolojik gelişmeler ve sosyal gereksinimlerle, mutfak mekânı, değişmeye devam etmektedir.

3. TÜRKİYE ÖZELİNDE KONUT MUTFAK MEKÂNI

Konut mutfağı, konut biçimlerinde de olduğu gibi, Türkiye'nin her bölgesinde farklılıklar göstermektedir. Bunu konut üzerinden inceleyecek olursak Sedat Hakkı Eldem'in (Soykan 1999, s.104) de söylediği üzere: "Evlerin birbirinden farklı olmasını, milletlerin kültür ve şahsiyetleri, evlerin yapıldığı yerlerin gerektirdiği yapı usulleri ve yapı yapılan mntıkadaki yapı endüstrisinin durumu olmak üzere üç başlıca sebepte bulabiliriz." Kısacası konutun farklı coğrafyalarda yer alması ve malzemesinin değişmesi biçimsel farklılıklara yol açmaktadır, fakat aynı topraklar üzerinde yer alması ulusun kişiliğini yansıtır. "Bu nedenledir ki milli bir tarzı kendi bölgelerine uygun hale getirerek Rumeli evi, İstanbul evi, Karadeniz evi, Kayseri evi, Tarsus evi, Ege evi gibi bölgelere uygun isimler vermişlerdir. Hepsi biçim açısından birbirinden farklıdır fakat aynı ruhu taşırlar (Soykan 1999, ss.104-105)."

Türkiye'deki konut tiplerinin bölgelere göre farklılıkları konutun iç mekân birimlerine ve organizasyonlarına da yansır. Türkiye'de de konut mutfakları da bölgelere göre bir takım farklılıklar gösterirler. Ancak mutfağı oluşturan temel donatı elemanı ocak olduğu için, ocağın konumu mutfak mekânının da belirleyicisi olmuştur. Örneğin; Batı Anadolu'da geleneksel konutta bahçede küçük bir odacık olan mutfağın içerisinde taştan yapılmış kemerli veya düz ocak bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da on beş yirmi evin ortak tandırları vardır ve evlerde çok basit ocaklar bulunmaktadır. Karadeniz'de ise evlerin ayrı taş fırınları vardır fakat evin içerisinde de tavandan sallandırılan ve zincire asılan kazanlar yer almaktadır.(Emiroğlu 2001, s.119).

1950-1965 dönemi aralığında kentsel konut ve konut mutfak mekânlarına baktığımızda, durumun Anadolu'daki düzenden daha farklı olduğunu görmekteyiz. Çok katlı konut yapımının artışı 1965 Kat Mülkiyeti Yasası sonrası olmasına rağmen, 1950'lerden itibaren aile apartmanları inşa edilmiştir. Kısacası 1950'lerden sonraki süreçte apartman konut ihtiyacını karşılamakta yaygın çözüm olmuştur. Bu bağlamda Tanyeli'nin (1998, ss.101-113) şu söylemi o günkü konutun ne şekilde bir mekânsal kurgusu olduğuna dair açıklık getirmektedir;

“1950’lerde Türkiye’deki konut tipolojisinde yaygın olan apartman mimarisi, mekânsal organizasyon düzeni açısından ikili bir bünyeye sahiptir. Bu ikili planlamanın ön cephe programında birbirine geniş camlı kapılarla açılan odalardan oluşan birinci kısım yer alır. Arka plandaysa birbirine bazen açılabilen bazen açılmayan odaların tanımladığı ikinci bölüm vardır. Aralarında bir aydınlık kovasıyla donatılmış servis mekânları ikili bünyeyi birbirine eklelemektedir.”

1950’lerin başında konut mutfakları çok fazla doğal ışığın olmadığı, ışıklığa açılan ve en az metrekare kullanımı hedeflenerek tasarlanmıştır. Bu durum evin toplam alanından en uygun biçimde faydalanma çabasının yanı sıra, Giriş ve 2. Bölüm ’de ‘Taylorizm’ etkisiyle birlikte söz edilen Frankfurt mutfağının da doğal etkisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü mekansal organizasyonu iyi kurgulanmış bir mutfakta, her tür gereksinimin ulaşılabilecek uzaklıkta ve düzende olmasının, verimi arttıracığı hâkim düşüncedir (Artıkoğlu 2006, s.64). Fakat mutfak mekanı için, geleneksel konut mantığından uzak en az metrekare kullanımı hedefi çok tutulmamış ve 1960’larla yeniden metrekare kullanımının arttığı mekansal kurgular görülmüştür. Bu durumda, ileriki bölümlerde değinilecek olan, ‘Amerikanlaşma’ nında etkisi büyüktür.

3.1 MODERNLEŞME OLGUSU ve MODERNLEŞMENİN TÜRKİYE’YE GELİŞİ

Modernleşme kavramını irdeleyebilmek için öncelikle ‘modern’i tanımlamak gerekir.

“Düşüncedeki açıklık, özgürlük, otoritelerden bağımsızlık ve en yeni ve en son dile getirilmiş düşünceler üzerine bilgi anlamına gelen modern kelimesi, eskiden farklı olanı, içinde yaşanılan döneme ait olanı ifade eder. “Kelime, Latince ‘modernus’ biçimiyle beşinci yüzyılda, artık Hristiyanlığın resmen kabul edildiği dönemi, Roma ve Pagan geçmişinden ayırmak için kullanılmıştır.” Günümüzde de eskiye göre farklı ve yeni olanı vurgulayan terim “ yaşadığımız zamana ait ya da uygun demektir. Modernus’un türetildiği ‘Modo’ kelimesi de eski Latince ’de ‘hemen şimdi’ demektir. Yaşanılan zamana ait olan ve dolayısıyla da düne, geçmişe ait olmayan modern “gündelik yaşamda ve kültürde moda’ya uygun tutumlara” atfedildiği gibi en geniş ifadesiyle “geleneksel olandan, radikal bir kopuş sonrasındaki yeni hali tanımlar.”(Tazegül, 2005, s. 17)

Bu bağlamda modernleşme ise, Batı kökenli toplumbilimcilere göre tarımsal üretimden endüstriyel üretime; kapalı köy ekonomisinden dışa dönük kent pazar ekonomisine; insan-hayvan enerjisinin kullanımından makine enerjisinin kullanımına; baskıcı bir toplum yapısından özgür-bağımsız bir birey ve düşünce özgürlüğüne, düşünceyi ifade edebilme ve örgütleyebilme serbestliğine dayanmaktadır. Modernleşme, sözü edilen yaklaşımlar çerçevesinde temsili demokrasiye doğru bir gelişim gösterir ve Batı toplumlarına benzer bir şekilde, bütün gelişmekte olan toplumların aynı süreçlerden geçerek benzer seviyeye ulaşacaklarına verilen isimdir (Tazegül 2005, s. 23).

Kısacası modernleşme insanoğlunun genel evrim çizgisi bakımından geri kalmış toplumların, zamanımızda bu çizginin son noktasına gelmiş toplumlara yetişmesi demektir. İnsanoğlunun gelişmesi yönünden modernleşme bir ilerleme değil eşitleme sürecidir. Bu niteliğinden dolayı modernleşme büyük ölçekte planlı ve programlı bir toplumsal değişme yani toplumsal güdümlenme gerektirmektedir (Kongar 2010, s.304).

Bu tezin araştırma sınırları içerisinde ele alınan modernleşme olgusu; Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası modernleşme projesiyle geçirdiği toplumsal değişimden başlayarak, 1965 Kat Mülkiyeti Yasasının çıkışına kadar olan süreçtir. Bu bağlamda, değişimin itici gücü olan, politika ve medya katkısıyla modernleşme sürecindeki değişimin ne yönde ve nasıl olduğu irdelenmiştir.

3.1.1 Türkiye’de 1950 Öncesi Modernleşme Hareketleri

Modernleşmenin Türkiye’ye gelişi Cumhuriyet öncesi Osmanlı Tanzimat Dönemi’ne dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu 1699 Karlofça Antlaşması’yla ilk defa toprak kaybına uğramış ve bu durum İmparatorluğun eski gücünü kaybettiğinin ve gerilemeye başladığının en önemli göstergesi olmuştur. Osmanlı devlet adamlarının bu tarihten sonra, gerilemeyi önlemek ve devlete yeniden eski görkemini kazandırmak amacıyla askeri alanda başlattıkları yenilikler yetmemiş ve III. Selim’den itibaren askeri alan dışında diğer alanlarda da modernleşme çabaları görülmüştür. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile Batı hukuk ve düşüncesi kabul edilmiştir (Tazegül 2005, ss.97-99). Kısacası Türkiye’de modernleşme hareketleri Tanzimat Dönemi’nde başlamıştır.

Cumhuriyet dönemini Tanzimat döneminden ayıran en önemli özellik; ulus-devlet bilinciyle şekillenen yeni toplumda, modernleşme, devleti kurtaracak bir araç olmaktan kopmuştur (Kadıoğlu 1999, s.27). Tanzimat Dönemi’ndeki gibi sadece Avrupa kanunlarını almak, Avrupa düzenini almak ve Avrupa’nın elbiselerini giymek gibi bir takım yenilik yaklaşımları; Türkiye’nin modernleşmesi yönündeki atılımların yetmeyeceğine inanmaktadırlar. Batı’da bir süreç olarak yaşanan aydınlanmanın; Türkiye açısından bir projeye dönüşmesi temel amaçtır. (Vatandaş 1998 s. 1673).

Sonuç olarak, Cumhuriyetle birlikte modernleşme, Osmanlı dönemindeki ‘devleti kurtarmak için gerekli’ olma özelliğinden sıyrılarak, yeni bir toplumsal yaşam ortamı

oluşturmak için ‘tercihli medenileşme projesi’ olarak karşımıza çıkmaktadır (Akbulut 2006, s.102).

3.1.2 1930-1965 Arası Sosyo-Politik ve Sosyo-Kültürel Durum

Cumhuriyet’in ilanı Türkiye için siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda çok büyük bir kırılma noktasıdır. Geleneksel bir düzen tamamıyla yıkılmış yerine bambaşka bir düzen önerilmiştir. Mimari ve konut açısından duruma bakmadan önce toplumun duruma genel bakış açısını anlamak ve siyasi anlamdaki politikaların bu bakış açısını ne yönde tetiklediğini belirlemek doğru olacaktır.

“Le Corbusier’ye göre, ... Modern Türkiye’nin kurulması, kendisinin “yirminci yüzyılın gelişile” birlikte her yerde dengeli, uyumlu kültürlerin ortadan kalkması olarak gördüğü sürecin bir başka örneğiydi (Bozdoğan 2001, s.15).” Gerçekten de Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte, en radikal ve günümüze kadar en çok tartışılan devrimler (ümmetten sekülere geçiş, medeni kanun ve kadına verilen haklar vb.) yapılmıştır “ Türkiye’nin bütün toplumsal, kültürel ve mimari dokusunu Avrupa modeline göre biçimlendirecek olan daha bir dizi Batılaştırımcı kurumsal reform yoldaydı (Bozdoğan 2001, s. 15).”

Bozdoğan, 1930’lar Türkiye’sini en net biçimde “yeni bir ülkenin inşası” olarak tanımlar. Ülke, aynı zamanda Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’ndan İstiklal Savaşı’na kadar çok uzun süren savaşlardan çıkmıştır. 1929 bunalımının da ekonomik anlamdaki etkisiyle çok güç koşullar altında yeni düzen oluşturulmak zorundadır. Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma anlayışını Atatürk’ün kişiliğinden bağımsız düşünmek olanaksızdır. Türk toplumsal yapısına çok uzun bir süre egemen olan geleneksel İslam–Osmanlı anlayışı yerine ulus devleti ön plana çıkaran Mustafa Kemal Atatürk, aslında siyasi anlamda Jön Türklerin milliyetçi, pozitivist ve Batıcı kanadının bir takipçisidir. Bu yönüyle Türk milletine ve ilerlemeye olan inancından dolayı, Batı’nın modern uygarlığını yeni kurulan Cumhuriyet için bir hedef olarak seçmiştir. Bu yolları takip edebilmek ise ancak, Batılılaşmanın Osmanlı’da olduğu gibi sadece devlet kurumlarında bir takım yönetsel değişikliklerin gerçekleşmesi olarak değil, kültürü ve toplumsal yapıyı da içeren topyekûn bir Batılılaşma ile mümkündür. Cumhuriyet döneminde bu noktadan hareketle, ‘yüzeysel Batılılaşmadan bir kopuş gerçekleşmiş ve

bunun yerine “bütünlükçü Batılılaş(tır)ma anlayışı benimsenmiştir. (Akbulut 2006, s.102-103).

Bu bağlamda İlhan Tekeli'nin (1998, s.17) şu sözleri bütünlükçü Batılılaş(tır)ma kavramına açıklık getirmektedir;

“Türkiye Cumhuriyeti bir iddianın adıdır. Bu iddia bir çağdaşlaşma projesi olarak, bir imparatorluktan ulus-devlet çıkarmayı, tebaadan özgür yurttaş yaratmayı amaçlamaktadır. Bu niteliğiyle geçmişten bir kopuştur. Ama bu projenin amaçları zengin kültürel birikimi olan bir halkın katılımı ve seçmeleriyle gerçekleşeceği için aynı zamanda bir sürekliliği de içermektedir.”

Kısacası 1930'lar Türkiye'si sosyo-politik ve sosyo-kültürel anlamda yepyeni bir rejimin ve dönüşümün eşiğindedir. Tamamıyla geçmişe sırtını dönmüş. Modernleşme anlamında gerekli rejim uygulanmış ve iktidar yoluyla topluma dayatılan ideolojiler doğrultusunda yüksek modernist eğilim inancını kurucu ideolojilerden biri olarak benimsemiştir.

1940'lı yıllar, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de zorlu geçen yıllar olmuştur. Bu yılların en büyük sıkıntısı II. Dünya Savaşı'nın hâkim olduğu yıllar olmasıdır. 40'ların genel koşulları içerisinde, savaşın bir nevi habercisi olan milliyetçilik kavramının Avrupa'da yükselmesi Türkiye'de de sosyal yaşamın her noktasında güçlenmeye başlamıştır. Bu milliyetçilik kavramı basın ve yayın organlarının ürünlerine de yansır. Bu yıllarda özellikle günlük yaşama dair yayınlar daha milliyetçi ve militer bir vizyonla ortaya çıkarlar. Türkiye katılmadığı bir savaşın ekonomik zorluklarıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle hükümetin yetkisi artmış, birçok temel gereksinim maddesi karneye bağlanmıştır (Ekmek, kumaş vb.) (Şekil 3.1).

Kısacası 40'lı yıllar savaş nedeniyle dünya için kaotik bir süreç olurken Türkiye'de bu durumdan en çok ekonomik anlamda etkilenmiş, dünyadaki ideolojilerin farklılaşmasına bağlı olarak milliyetçilik kavramının yükselmesiyle de sosyal anlamda da değişime uğramıştır. 1930'lardaki modernleşme hareketinin altında yatan Avrupa'ya yakın “Batılılaşma” fikri, 1940'larda temelinde Anadolu'nun örnek alındığı bir milliyetçilik anlayışla birleşerek, değişmiştir. 1950, politik, sosyal ve kültürel anlamda, Türkiye için yeni bir eşik ve kırılma noktası olmuştur.

1950'ler Türkiye'si toplumsal yaşamın her noktasında değişimler yaşayan bir ülkeydi. Tüm bu değişimler içerisinde en önemlilerinden birisi iktidar değişikliğidir. O yıllardan

başlayarak ülke 1960'a kadar çok partili bir siyasal rejime geçmiştir. Hatta söz konusu iki parti, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi, siyasal arenada keskin bir çatışma halinde ilerlemişlerdir (Tarman 1990, ss. 92-94).

Şekil 3.1: 1940'lar, ekmek ve benzeri temel gereksinim maddelerinin karneyle alındığı yıllar(Baydar ve Özkan 1998)

“Bu bağlamda ülkenin mimari anlamdaki bakış açısına bakacak olursak, daha önce de değindiğimiz üzere, 40'lı yılların her alana nüfuz etmiş milliyetçilik(ulusçuluk) yaklaşımına bir tepki olarak ABD kökenli pürist bir anlayışa yönelim olmuştur. Mies van der Rohe'nin etkisiyle doğan bu anlayış, o dönem için dünyanın her yerinde geçerlilik anlamını taşır ya da 1950'lerin Türk mimarları böyle olduğunu sanmaktadırlar. Belki de o dönemin en kısıtlayıcı yanı teknik ve endüstriyel açıdan yüksek bir seviye gerektiren bu mimarlığın kısıtlı imkânlarla neredeyse hiç gelişmemiş bir yapım teknolojisiyle ortaya koyma çabasıdır (Tarman, 1990, ss. 92-94).“

1950'li yıllarda, tıpkı erken Cumhuriyet dönemi modernleşme projesi gibi yeni bir modernizm projesi doğmuştur. Bu kapsamda yeni örnek için gözler Avrupa'ya değil de ABD'ye çevrilmiştir. Kısacası yeni bir bakış açısı sosyo-politik ve sosyo- kültürel anlamda büyük bir değişim getirmiştir. Toplum yine benzer bir şekilde iktidar tarafından önerilen politikanın çerçevesinde değişime yönelmiştir. Bu değişimlerden belki de en önemlisi siyasi rejimin belirlediği politikanın farklılaşmasıdır. Bu bağlamda Amerika'yı örnek alan bir çağdaşlaşma anlayışı yayılmış ve toplum yaşayışının birçok noktasına bu yeni ideoloji tesir etmiştir.

3.1.2.1 1950 Liberalleşmesi

1950 yılıyla birlikte, bir önceki bölümde de belirtildiği üzere, Türkiye çok partili hayata geçiş yaşamıştır. Tek partili döneme kıyasla Demokrat Parti ekonomik anlayış olarak liberal ve popülist bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu siyasal rejim değişimi bağlamında Türkiye Amerika'yla yeni ilişkiler kurarak yeni bir döneme girmiştir. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, Türkiye savaş sonrasında yaşadığı ekonomik zorluklar neticesinde Amerika'nın Marshall Yardımı desteğini almıştır. Bu sayede ülke Amerikan yaşam şekliyle tanışmıştır (Ormanlar 1998, s. 61).

Bu bağlamda Artıkoğlu'nun(2006, s.9) söylemlerine de göz atmak doğru olacaktır;

“Savaş sonrası oluşan bu yeni atmosferde, ekonominin hareketlenmesiyle birlikte sosyal yapılanma, yaşamın her alanında kültür, mimarlık ve eğitim de dahil olmak üzere bir üst modernizm sürecini meydana getirmiştir. Piyasadaki liberal hareketle gelişen sanayi yatırımları, işgücünü ve istihdam talebini doğurmuş bu yeni yapılanma da büyük kentlere göçü ve kontrolsüz nüfus artışını beraberinde getirmiştir. Büyüyen sanayi kente salt işçi kesimini değil kasaba soylularını ve toprak zenginlerini de çekmiştir. Bu yeni burjuva grup sahip oldukları ekonomik gücün de etkisiyle, kentli olma adına yeniliklere kendi özel yaşamlarında daha fazla yer verebilmiştir. Gelişen nüfusun barınma sorununu çözmek üzere hızlanan yapılaşma da toplumun yeni tanıştığı ve modern hayatın getirilerinden olan teknolojilerle çözülmeye çalışılmıştır.”

Cumhuriyet'in hemen ardından ortaya konulan 'modernleşme projesi' içerisindeki 'Batılılaşma' olgusu değişmiştir. Demokrat Parti'nin 1950 yılında seçimden zaferle çıkmasının Batılılaşma açısından en önemli yanı, ekonomik alanda 1930'larda başlatılan "devletçilik" politikasının terk edilmesi ve yarı liberal sisteme –iktisadi liberalizm- geçilmesidir. Bu yeni politikanın en önemli ilkeleri, devletin ekonomideki rolünün değişmesi, devletin doğrudan müdahaleci olmayıp özel girişime destekte bulunması olmuştur. Demokrat Parti'nin önderlik yaptığı yeni politika, kendini dış siyasette bulmuş ve bu amaçla 1952 yılında Türkiye NATO'ya dahil olmuştur. Başlangıçta güvenlik sorunlarından kaynaklanıyor gibi gözükse de DP'nin Batı'yla tam olarak bütünleşme politikaları dış siyasetle kurulan ilişkilerle sınırlı kalmayıp toplumsal hayatı da etkilemiş ve kitlelerden büyük destek görmüştür. DP iktidarı liberal anlamda Batılılaşma çabalarına girişmiştir fakat bu girişimler Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki modernleşme projesi gerçekliğinden uzak kalmış ve "yüzeysel bir Batılılaşma" dan öteye gidememiştir. Bu liberal Batılılaşma anlayışı, DP'nin 1950'de iktidara geldikten sonra "görülmemiş kalkınma" sloganı çerçevesinde somutlaşmış ve örnek olarak ABD seçilerek, sürekli bir şekilde Türkiye'nin kısa zamanda "küçük bir Amerika" olacağı

söylenmiştir. Oysa ülkenin ne ekonomik ne de toplumsal yapısı buna uygun değildir. DP iktidarında somutlaşan bu anlayış, Tanzimat'tan itibaren Batılılaşmayı sadece “ekonomik ve siyasi güç haline gelme” olarak kavrayan zihniyetin varlığını devam ettirdiğini göstermektedir (Akbulut 2006, s.89) .

1950’li yıllardaki değişimin ekonomik ve siyasal anlamdaki farklılaşmasına baktıktan sonra bu durumun sosyo-kültürel anlamdaki yansımalarına da bakmak doğru olacaktır. “Yankee” modaları olarak nitelendirilen modalar şüphesiz ki bu dış yardımın bir parçası değildir fakat magazin basını ve Hollywood filmlerinin yadsınamaz etkisiyle topluma bu “Amerikan Rüyası”nın yansıması kaçınılmaz olmuştur. Daha önce de değinildiği üzere dönemin politikasının da yardımıyla yayılan yeni toplum değerleri ve yaşam biçimi, daha önceki süreçte ideal olarak görülen Avrupa etkisinin yerine geçmiştir. Amerika’da da kitleler, basının, bu bağlamda reklam ve medyanın ve yeni iletişim aracı olan televizyonun baskın kültürel etkisi altına girmeye başlamışlardır (Ormanlar 1998, s. 61). Bu süreçte Amerika dünyada lider bir konumdadır. Artık Amerikan arabaları kullanılmakta, blue jean giyilmekte ve müzik anlayışı da değişmektedir. Tamamen farklı bir kültüre yönelim başlamıştır.

Kısacası çok partili döneme geçilen 50’li yıllar, Türkiye belleğindeki ‘Batı’ kavramını değiştirmiş, yapı ve yaşam kültüründe “Amerikanlaşma” olarak nitelendirilen yepyeni bir kavram etkin olmaya başlamıştır. Alınan dış yardımlarla ve kredilerle sanayi hızlanmıştır. Bugün bildiğimiz, Sabancı, Koç vb. büyük holdinglerin kuruluşları bu tarihleri göstermektedir. Bu hızlı sanayileşme ve ekonomik anlamda da belirlenen bir politika olan liberalleşmeyle medya da güçlenmiştir. Toplum hayat anlayışını ve tarzını, tam da siyasi otoritenin istediği gibi, medyanın itici gücüyle reklamlar ve dönemin günlük yaşamına yönelik dergileriyle belirlemeye başlamıştır. Bu bağlamda bu modern toplumun bir parçası olabilmek dikte edilen ve medya yoluyla iletilen mesajlardan geçmektedir (Şekil 3.2- Şekil 3.3). 50’ler erken cumhuriyet döneminden daha farklı bir modernizm anlayışıyla çevrelenmiş, Erken Cumhuriyet Dönemi’nin Batılılaşma kavramı değişmiş ve toplum yeni yaşam anlayışını bu kapsamda oturtmuştur.

Şekil 3. 2: 1960'larla değişen hayat tarzı ve rahat tavrın reklamlara yansımaları (Baydar ve Özkan 1998)

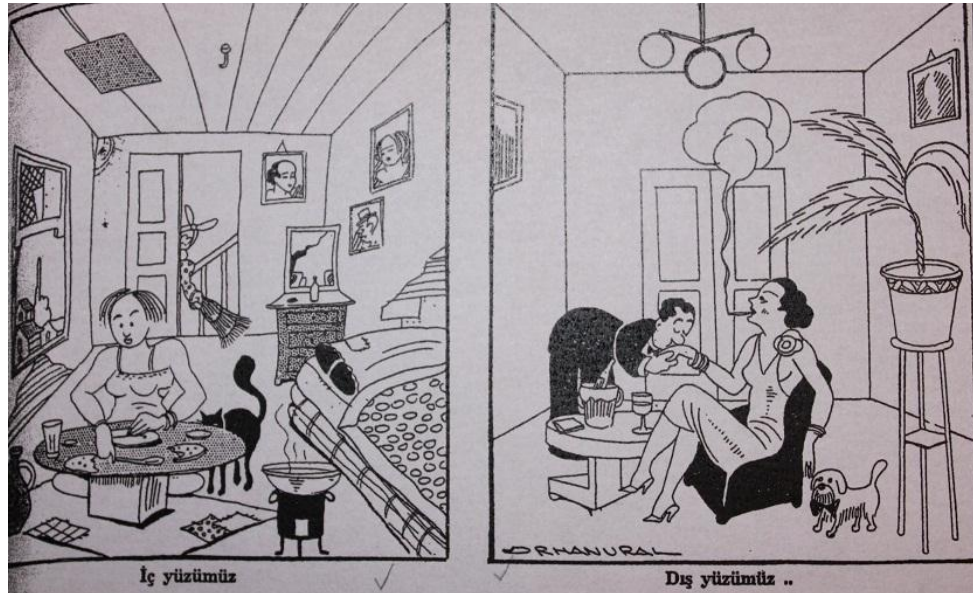
Şekil 3.3: 1960'lar ve reklamlardaki donatı elemanlarının hayatı kolaylaştırdığı mesajı (Baydar ve Özkan 1998)

3.2 MODERNLEŞEN KONUT VE DEĞİŞEN MUTFAKTA MEDYA KATKISI

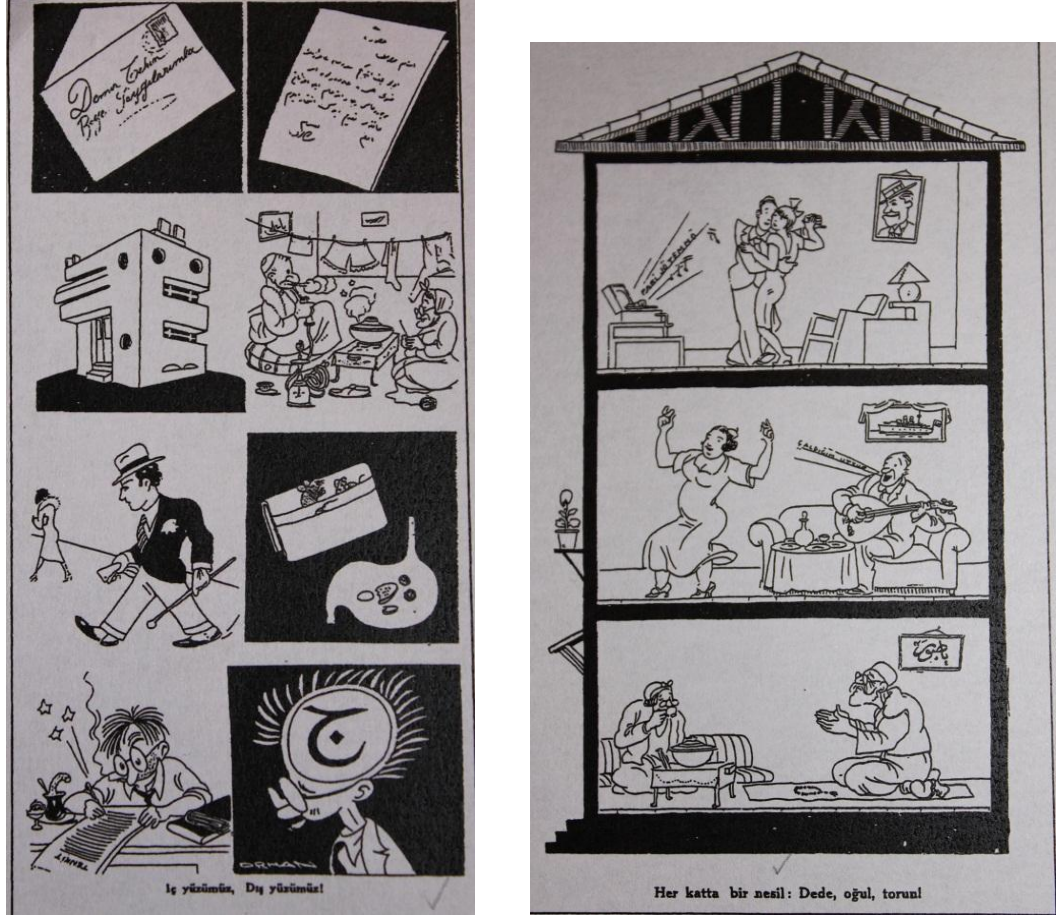
1930'ların Türk mimari kültüründe modernizm de aynı devlet politikasında olduğu gibi ideolojik bir biçimde sahiplenilmiştir. Bozdoğan'a (2001, s.18) göre; "Erken Cumhuriyet döneminin mimari kültürü ve üretimi, ithal fikirle ve yerel gerçeklikler karşı karşıya gelince salt Türkiye'de değil her yerde rastlanan muğlaklık, karmaşıklık ve çelişkilere gayet iyi tanıklık eder" (Şekil 3.4-Şekil 3.5-Şekil 3.6)

"Yeni Cumhuriyetin modernleşme profilinin belirlenmesinde, öncelikle değişimin günlük yaşamda olması gerektiği benimsenmiştir. Böylece evin dışında başlayan modernizmin, günlük yaşamın vazgeçilmezi olan eve girmesi de aynı hızda gerçekleşmiştir. Yaşamı düzenleyen, davranışları, hareketleri, etkileyen tüm etkenler yenilenmiştir. Bir çok periferi modernizmi gibi gündelik yaşamdan kaynaklanmayan bu modernizm modeli (Şekil 3.6)henüz burjuvazinin oluşmadığı erken Cumhuriyet döneminde, yerli elitler, yöneticiler ve entellektüeller tarafından belirlenerek, benimsenmiş ve uygulanmıştır (Artukoğlu, 2006,s.6).(Şekil 3.7)"

Bu değişim sadece günlük yaşamın farklılaşması değil aynı zamanda toplumsal sınıfları belirleyen ve statü olgusunu ortaya koyan kavramların bütünüdür. Batılılaşma açısından Cumhuriyet'in kuruluşu bir dönüm noktasıdır. Çünkü Cumhuriyet'le birlikte, Batılılaşma, devleti kurtarma projesi olmaktan çıkmış, yeni bir toplumsal hayat yaratmada temel oluşturmuştur. Böylelikle, her anlamda muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak, en büyük hedef olarak görülmüştür.

Şekil 3.4: 1930'lar Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait karikatür (Tütün 2002)

Şekil 3.5: Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşmeyle ilgili halkın kafa karışıklıklarını ve nesil farklılıklarını gösteren karikatürler (Tütün 2002)

Erken Cumhuriyet Dönemi ve de 1950 döneminde değişen siyasi rejim ve belirlenen politikalar etkisiyle, modernleşen yaşam tarzı farklı bir yaşam biçimini de beraberinde getirirken, insanların konut anlayışları ve konutlardaki yaşayış biçimleri de değişmeye başlamıştır. Konut metalaşmış ve konutu oluşturan diğer parçalar da onu cazip kılmak adına farklı anlamlar yüklenmeye başlamışlardır. Tarihsel süreç içerisinde konutun değişiminin ve statüsünün, mekân içerisindeki donatı elemanları sayesinde, en net okunabileceği mekânlardan birisi de mutfaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, bu değişimin tetikleyici güçlerinden birisi de medyadır. Bu bağlamda öncelikle medyanın ne olduğuna ve araçlarına değinmek gerekmektedir.

Medya bir diğerk deyişle kitle iletişim araçları yazılı, sesli, ya da görsel eserlerin dağıtımını, yayımını ya da iletimini sağlayan her türlü teknik veya her türlü mesajın az

Şekil 3.6: Üst gelir grubu dışında mutfak kullanımının halk için zorluğunu gösteren 1930'lara ait bir karikatür (Tütün 2002)

veya çok, geniş ya da ayrışık bir topluluk içinde yayılmasını sağlayan yöntemlerin tümüdür (Özdemir 1998, ss.11-35). Sözlükte ise medya, mesaj taşıyan aracı ortam, iletişim kurma araç ve ortamları, kitle haberleşme ortamları ve vasıtalar şeklinde tarif edilmektedir (TDK, www.tdk.org.tr). Medya birçok iletişim aracını içeren oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu terim radyo, televizyon gibi klasik görsel ve işitsel araçların yanı sıra gazeteler, bilimsel ya da magazin içerikli dergiler gibi yazılı (kâğıda-basılı) klasik basın-yayın araçlarını da kapsar (Özsoy 2006, s.10).

Bugün medyanın gücü, yaşam tarzlarını belirlemesi ve dikte etmesi adına, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye üzerinde de çok etkilidir. Medya katkısının

başlangıcı Osmanlı Tanzimat Dönemi'ndeki modernleşme dönemine dayanmaktadır. Fakat bu bölüm içerisinde incelenecek olan dönemler; Erken Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak 1950 siyasi rejim kırılması ve 1965'e kadar uzanan süreçte modernleşen konutta ve konut mutfağında ki medya katkısıdır. Konut modernleşirken toplumsal beğenilerin etkisi ve medyanın özendirmesiyle bu değişimi en net biçimde mekânların içerisindeki donatı elemanlarıyla yapmaktadır (mobilyalar, teknolojik aletler vb.).

Sanayi devrimiyle birlikte toplumsal yapılarda siyasi, ekonomik ve sosyal değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler iletişim ve medya sistemleri ile ilişkilendirilmiştir (Taşar 2008, s.19). Medya, yeni sistemin yapı taşı olma niteliği nedeni ile evrensel bir kültürün temsilcisi ve yeni bir düzenin yaratıcısıdır. Medya artık haber ve bilgiyi değil, anlamı ve imajı iletmeyi amaç edinmiştir. "Medyanın iletmediği görsel ve işitsel iletiler arttıkça anlam azalmaya başlamıştır" (Baudrillard 2005, s.126-136). Bu bağlamda konuya Türkiye'deki kent konut mutfak mekânları üzerinden bakacak olursak, Cumhuriyet döneminde modernizmle birlikte değişen ekonomik sistem, politik düzen ve bunların ayrılmaz bir parçası olan yeni yaşam tarzı konutu hem biçimsel hem de kavramsal anlamda değiştirmiştir. Konut bir önceki dönemdeki geleneksel konut anlayışından kopmuş daha bireysel ve kişinin zevkine uygun bir hal almaya başlamış gibi gözükürken aynı zamanda toplumunda bir parçası olduğunu göstermek ve dönemin anlayışına da referans vermek zorundadır çünkü

"Modern, genel anlamda içeriğinde bireyin kendi iradesiyle sosyal yaşamını kontrol edebilmesi düşüncesini taşır. Modernleşme süreçleri de tüm coğrafyalarda, toplumsal yaşamın birbiriyle ilişkili alanlarını ayırıştırma, farklılaştırma ve/veya birleştirme eylemleriyle kendini ortaya koymuştur. Modernleşme, çok çeşitli sosyal grupların farklı alışkanlık ve beğeni unsurlarını kendi kurallarına uygun biçimde benimsemesine dayanmaktadır. Bu durum çoğu zaman toplumsal statünün işaretleri olan farklı biçimsel kullanım ve zevkleri de gündeme getirmektedir. Modern insan için zevk, artık yetenek ve önsezilerini kullanabildiği bireysel bir deneyim olmaktan çok, toplumsal yaşamın belirli bir alanında yer alabilmek için dışa vurmak zorunda olduğu yeni bir niteliğidir (Tanyeli 2004,s.60)."

Bu durumu tek başına düşünmek imkânsızdır çünkü bir toplum üzerinde, yeni bir düzen için, yeni bir anlayış oturtulmaya çalışılırken hem siyasi anlamda belirlenen politikaların hem de dönem ekonomisinin etkisi büyüktür. Bu politik anlayışı topluma iletmenin en etkili yolu, Taşar'ın da değindiği üzere, medyadır. İşte bu noktada medyanın bir iletim aracı olan reklamlar, insanlara o zamanın ruhunu başka bir deyişle asri, çağdaş, ya da modern yaşamın parçası olmanın en yegâne yolunun evlerinde ya da yaşamlarında kullanacak oldukları donatı elemanları ya da ürünlerle olacağını söyler ve

ekonomik açıdan alt yapıları olsun olmasın bu ürünlere özendirilirler. Kısacası Cumhuriyet döneminde de Türk toplumunu Batılı bir yaşama hazırlama görevi basın tarafından yerine getirilmiştir. Siyasetten sosyal yaşama, modadan eğlenceye kısacası yaşanacak her şeyde basın büyük bir eğitim rolü üstlenmiştir. Topluma yön vermek isteyen basının, Avrupa ve Amerika’da yaşanan var olan her türlü yenilik, uygulama, yeni hayat tarzları, icatlar, gündelik eşya, mimari, spor vb. alanlarındaki tüm yenilikleri okuyucuya ulaştırmayı büyük bir görev bilinciyle gerçekleştirdiği görülmektedir. Reklamcılık, basının gördüğü bu işlevin etkisini daha da artırmıştır. Reklamcılık alanındaki resimleme tekniklerindeki gelişmeyle birlikte, ‘nasıl çağdaş olunur?’ sorusuna yanıt olabilecek reklamlar gazete ve dergiler de yer almıştır. Cumhuriyet döneminde bu türden reklamcılık anlayışı özellikle kadınlara yönelik reklamlarda kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Genel olarak ürünlere iliştirilen bir sembolik anlam olarak “çağdaşlaşma”, dönemin reklamlarında en çok vurgulanan tema olmuştur. Reklamlar, bu yönleriyle adeta, yeni bir toplumsal yaşamla tanışan bireylere Batı’nın “adab-ı muaşeret kuralları”nı öğretmektedir. Cumhuriyet dönemindeki reklamların bir başka özelliği, Türk insanının ihtiyaçlar listesindeki değişime olan katkısında kendini göstermektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarına değin azla ve yerli mallarıyla (Şekil 3.7) yetinmeyi hedefleyen bir tüketim anlayışına sahip olan ve temel ihtiyaçlarına göre tüketim eyleminde bulunan Türk insanı, 1930’lu yıllarla birlikte reklamlar aracılığıyla yeni tüketim ürünleriyle tanışmıştır. Daha düne kadar ihtiyaç olarak algılanmayan birçok ürün reklamı ekonomik ve sosyal politikaların etkisiyle, gazete ve dergi sayfalarında boy göstermeye başlamıştır (Akbulut 2006, ss.104-105).

Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta Ahmet Oktay’ın 1950-1970 arası dönemdeki magazin dergileri üzerinden yaptığı araştırma sonucunda 1950’lerin medya yansımalarının 1930 Erken Cumhuriyet dönemine göre farklılaştığı yönündedir. Öncelikle 30’lardaki dergilerde amaç toplumu bilgilendirme ve aydınlatma hedefini koyarken, 1950’lerde dergide ele alınan konular eğlendirme ve vakit öldürme biçiminde olduğu gözlemlenmiştir. Bunun temelinde yatan temel sebep iki dönem arasındaki modernleşme kavramının alt metinlerinin farklı olmasıdır. 1930’larda amaç Batı’nın çağdaş yaklaşımlarından ilham alarak bunu kendi kültürümüzle birleştirme çabası içerisinde öngörülen bir modernleşme ve medenileşme projesiyken, 1950’lerin liberal

politikasıyla hedef değişmiş ve tamamıyla “Amerikanlaşma” politikası izlenmiştir (Oktay 1993, s.72).

Şekil 3.7: İhap Hulusi Görey tarafından tasarlanan yerli malı kullanımına yönlendirici poster tasarımı (reklam), erken 1930'lar (Baydar ve Özkan 1998)

Bu bağlamda Tanyeli (1998, ss.139-145) ve Artıkoğlu'nun (2006, s.49) bu dönemlerin konutlarıyla ilgili açıklamaları dönemin konutunu, mutfağını ve bu konuta medyanın katkısını açıklamaktadır;

“19. yüzyılın sonlarından başlayarak güçlenen modern yaşam imgesi, apartman yaşamıyla neredeyse özdeşleşmiştir. Apartman yaşamı, bu dönemlerde tek aile evinin sahip olduğundan daha yüksek bir konfor standardını tanımlamaktadır. 1955'lere kadar apartman daireleri ancak eskiden beri kentli olan üst gelir gruplarının yaşayabildiği, pahalı ikametgâhlar olmuştur. Bu tarihten sonra ise kentleşme hızı artmış, ama imarlı kentsel alan aynı hızda gelişememiştir. Buna karşılık yükselen toprak fiyatları artık orta gelir gruplarının tek aile evi edinmelerini olanaksız kılmış ve apartman inşasının önünü açmıştır. Bu kesimi, kentin alt tabakalarından mekânda ayırıştıran 'üç oda bir salon' apartman dairesi 'evin' tanımı haline gelmiştir... Üst ve orta düzey gelir gruplarından pek çok aile için vazgeçilmez apartman yaşamının önemi 50'lerden başlayarak artan kırsal kesimden kente göçle birlikte daha da pekişmiştir. Dönemin medya organlarında yer alan 'asri, modern' ev sözcükleri, reklam ve köşe yazılarıyla dergilerde sürekli üretilen ilişkili görüntülerde pekiştirilmiş, bu görüntülerde yer alan pırl pırl mutfaklar, steril

banyolar, modern salonlar tüm yeni ev sahibi olan ailelerin ortak emelleri olmuştur. Toplumsal değişim evresinin neresinde olursa olsun aile, yeniliklere yakalayabildiği yerden katılma çabası içindedir. İster modern evin içinde, ister geleneksel evin içinde olsun aile, modern yaşamla tanışmış ve yaşam biçimini dönüştürmeye başlamıştır”.

Sonuç olarak bugün, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye için de medya değişimi tetikleyen göz ardı edilemeyecek bir güçtür. Medyanın görevi politik anlamda belirlenen ideolojinin topluma nüfuz etmesi sağlamaktır. Kısacası medya bir araç olarak değişimin itici ve yayıcı gücüdür. Yaşam biçimleri de bu şekilde biçimlenmeye başlamıştır. Bu durumun Türkiye için net bir biçimde belirgin hale gelişi Cumhuriyetin hemen ertesi bir süreçte başlamış, 1950’lerde liberalleşmenin etkisiyle çok daha fazla belirginleşmiştir. İnsanı ve bu paralellikte toplumu, her kesimiyle, etkileyen medya Türkiye için belirlenen yaşam tarzını reklamlar ve diğer iletişim yöntemleriyle toplumun tüm kesimlerine iletmiştir. Değişen yaşam tarzı da konuta, konut içerisindeki mekânlara ve donatı elemanlarına yansımıştır.

3.2.1 1930-1965 Arası Süreçte Değişen Kentsel Konut

Daha önceki bölümlerde belirtilen, 1930’lardan 1960’ların ortasına kadar geçen süreçteki, sosyo-politik, sosyo-kültürel duruma baktıktan ve mimari anlamdaki değişimlere değindikten sonra bu dönemlerdeki konutun durumunu ve değişimini tespit etmek gerekmektedir.

Medya katkısının, 1930’lardan başlayarak 1950’lerle birlikte gelen, liberalleşmenin etkisiyle günlük yaşam yansıdığına değinmiştik fakat ilk aşamada bu noktaya kadar gelen süreçten önceki yaşam ve bu bağlamda konut anlamındaki yaklaşımlara bakmak doğru olacaktır.

Erken Cumhuriyet döneminin konut anlayışına ve bu noktadan hareketle sonraki dönemlere yansımalarına Uğur Tanyeli(1998, s.139) şu şekilde değinmiştir;

Erken Cumhuriyet dönemi, modern insanı ve toplumu, modern konutla birlikte yaratmayı düşlemiştir. O yılların okul kitapları ve dergileri, konut mimarisine hangi ideolojik beklentilerle yaklaşıldığının örnekleriyle doludur. Sonraki yıllarda bu patrimonyal beklenti ortadan kalksa da, konut mekânı ve barınma kültürü, modernleşmenin en belirgin somutlaşma alanlarından biri olmuştur ve hala da böyle olmayı sürdürmektedir.

Aslında üst gelir grubu için ev içi kültürünün ve aile yaşantısının dönüşümü, Kemalist cumhuriyetin Batı kaynaklı yeniliklerinden yaklaşık 50 yıl önce başlamıştı. 1839 yılında

yapılan Tanzimat reformlarıyla Fransız kültürü, sofrada adabı, zevkleri ve burjuva terbiyesi İstanbul'un ticaret anlamında güçlü ve bürokratik seçkinlerinin evlerine yansımıştır. Bu bağlamda Sibel Bozdoğan'ın konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir; “Eğitilmiş Osmanlı bürokrat, aydın ve subaylarının “Avrupaileşmesi” ve bunun yaşama, giyinme, evlerini döşeme ve halk arasına çıkma tarzlarındaki tezahürü, Türk modernleşmesinin çok önemli bir edebi ve kültürel teması olmuştur” (Bozdoğan, 2001, s.212). Üst sınıfta Tanzimat'la başlayan bu değişim aslında birdenbire ortaya çıkmamıştı sadece Kemalist reformlarla çoktan başlamış toplumsal değişimlerle örtüşmüştü. Bu bağlamda cumhuriyet döneminin hemen öncesinde İstanbul haneleri hakkında çalışmalar yapan Cem Behar ve Alan Duben'in şu sözleri bu savı destekler niteliktedir;

Büyük bir İslami imparatorluğu laik bir cumhuriyete dönüştüren kudretli toplumsal güçler, sıradan aile hayatının ritimlerinde de yankılanıyordu. Aile, evlilik, kadınlar, çocuklar ve günlük ev hayatının olağan, üzerinde pek durulmayan rutinleri, o sıralarda gerçekleşen büyük siyasi ve kültürel dönüşüm dramasının odak noktaları haline geldiler. “Büyük meseleler” siyaset arenasında halledilirken, devrim bütün sıradan ihtiyaçlarıyla evde yaşanmaktaydı(Bozdoğan, 2001,s.213)

Kemalizm'in önerdiği “modernleşme ve medenileşme projesinin” en önemli reformlarından bir diğeri ise kadınlara (Şekil 3.9) yüklenen yeni imaj ve statü olmuştur. Uğur Tanyeli'nin bu bağlamdaki söylemleri şu şekildedir;

Modern konut, artık çağdışı kaldığı savunulan geniş aile tipinin yerine geçmekte olan çekirdek ailenin yaşama mekânı olarak tanıtılmıştır. Bu konutta kadın geleneksel evdekinden farklı bir rol oynayacaktı. En azından cumhuriyet aydınlarının önemli bir kesimi, kadını, henüz meslek sahibi olarak düşünmeseler de, evin içinde aktif ve yaratıcı bir rolde düşlüyorlardı. Bu yaratıcılığın tanımı, en iyi o yılların adab-ı muasheret kitaplarında verilir. Artık ev yaşamının kamuya açık bölümünde kadının görünür olması amaçlanmaktadır. Örneğin, en eğitilmiş kentli grup bile eve yemeğe konuk çağırma alışkanlığını cumhuriyetle birlikte edinecektir. Yemek odasını ve masasını evin merkezi haline getirmeye doğru giden yol artık açılmıştır. Öte yandan, çocukların yalnız bakımı değil, okuldaki eğitimlerinin denetimi de adım adım kadına bırakılmaktadır. O yılların okul alfabelerindeki illüstrasyonlar bile çocuklarıyla entelektüel gelişmeleri açısından ilgilenen bir kadın tipinin propagandasını yapar. Kadın, koltukta oturan, kitap okuyan (Şekil 3.9). ve çocuklarının danıştığı merkezi bir figüre doğru evrilmektedir. Modern erkek ise, özellikle eğitilmiş seçkinlerden başlamak üzere, artık ev yaşamını çocukları ve eşi ile paylaşacak ve sadece erkeklerin katıldığı cinsel ayrımcı topluluklardan uzak duracaktır. Batılı küçük burjuva ailesinin bir Türkiye versiyonu yaratılmaya çalışılmaktadır. İleride tüm Türkiye için vazgeçilmez bir standart haline gelecek olan oturma odası kavramı, bu yeni aile tipiyle bağlantılı olarak 1930'larda yaygınlaşmaya başlamıştır ve bu kavramın Osmanlı barınma alışkanlıklarıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Konut konusundaki bu değişimlerin ve idealleştirmelerin, yanı başlarındaki “reel” barınma çevresiyle birlikte oluşturdukları karmaşık görüntü, bu dönemi tanımlayan imge olacaktır. Etkili ve kararlı bir ideolojik manipülasyona karşın, kadın ve erkeğin evsel rolleri ve onların içinde yer alacağı sahne kolay gerçekleştirilemeyecektir. (Tanyeli 1998,s.139)

Kısacası, 1930'lar Türkiye'sinde konutun modernleşmesi kadının da modernleşmesiyle eşleştirilmiş. Ev içi yaşamın mekânsal organizasyonları geleneksel barınma kültüründen koparak başkalaşırken, bu düzenin yürütücüsü kadın figürü ise bu görüntüye uyan modern bir imaj sergilemektedir. Sibel Bozdoğan'ın (2001,s.219) da bu konu hakkındaki çıkarımları şu şekilde yorumlanabilir. Yeni Türkiye'de kadın Osmanlı kadınından farklı olarak “ hem ev kadını, hem de salon kadını, erkeğin arkadaşı dostu ve sevgilisi” olarak tanımlanıyordu (Şekil 3.8). Bu bağlamda 1928-1929 yıllarında kurulan kız enstitüleri müfredatlarını “milli kültür” kapsamı altında “ ilmi ev işleri” olarak nitelendiriyor ve eğitimi bu biçim de temellendiriyordu. 2. Bölümde de değinildiği üzere bu kurumların müfredatları oluşturulurken Taylorist ilkeler temeli oluşturuyor ve bu bağlamda bu akımın öncüsü Christine Frederick'in “*The New Housekeeping*”(1913) kitabı referans alınıyordu. Ev mekânının rasyonel olarak düzenlenmesi ve verimliliği arttıracak programlar üzerinden gidiliyordu. Kısacası eskiye karşı yeni hareketiyle konutun ve özellikle konut mutfaklarının kötü düzenlemeleri gösteriliyor. Karşısına gerektiği şekilde düzenlenmiş yeni model mutfaklar konularak karşıtlıklar oluşturuluyordu.

Şekil 3. 8: Dergilerde kadının 1930'lar ve 1950'ler kadının nasıl olması gerektiğini gösteren görseller (Baydar ve Özkan 1998)

Şekil 3. 9: Erken Cumhuriyet Dönemi okul kitaplarında değişen kadın imajı (Artıkoğlu 2006)

1929 yılında Almanya’da, Margarete Schütte- Lithozky tarafından, tasarlanan “Frankfurt Mutfağı” konut mutfak mekânı içerisinde zaman ve enerji tasarrufu yaratarak Weimar Cumhuriyet’indeki kadınları iş gücüne katmak hedefine yönelikti. Aynı zamanda Bruno Taut’ta bu konular üzerine çalışmış ve bu kapsamda geleneksel yöntemlerle gerçekleşecek ev işinin, yemek, temizlik, bulaşık vb., konut içerisinde zaman kaybı olacağını bu bağlamda rasyonel olarak ev işinin planlanması gerekliliğini kitaplarında belirtiyordu. Türkiye’de ise kadınlara yönelik popüler dergiler bu kapsamda çalışmış kişilerin isimlerini bile vermeden, rasyonel olarak planlanmış konut mekânının verimliliği hakkında fikirlerini yayınlamaya başlamıştır. Fakat şu bir gerçektir ki Türkiye’de bir kadının hayatının evi dışında (Şekil 3.10) bir iş yerine odaklanması cumhuriyet ideolojisi için çok ters bir durumdur. Burada amaç “yuva kurmak” (Şekil 3.11) fikrini sorgulamak değil, konutu daha bilimsel ve çağa uygun hale getirmektir.

Şekil 3.10: Değişen kadın figürünün konutu modern kılacak yeni donatı elemanlarıyla birlikte reklamlara yansımaları, (Artıkoğlu 2006)

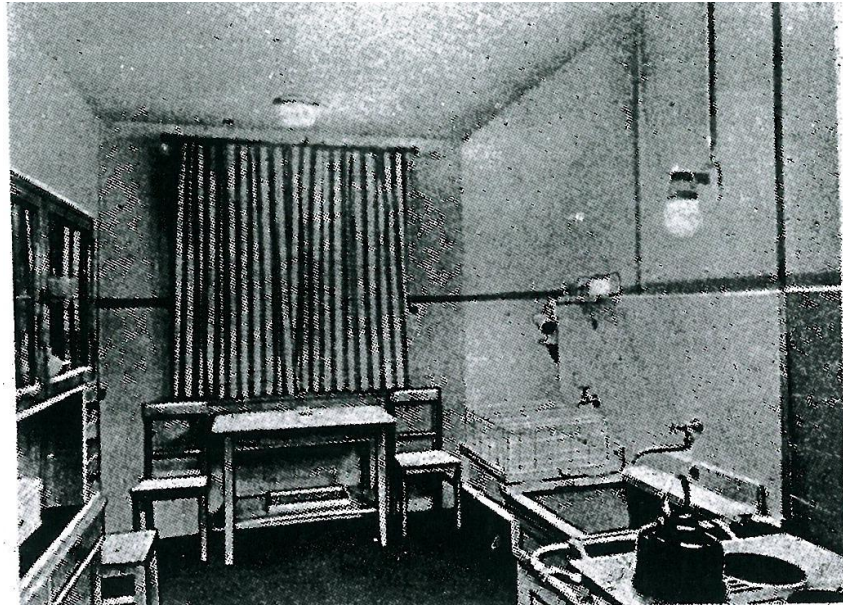
Şekil 3.11: Kadının Rolünün Reklamlara Yansımaları (Hayat 1957)

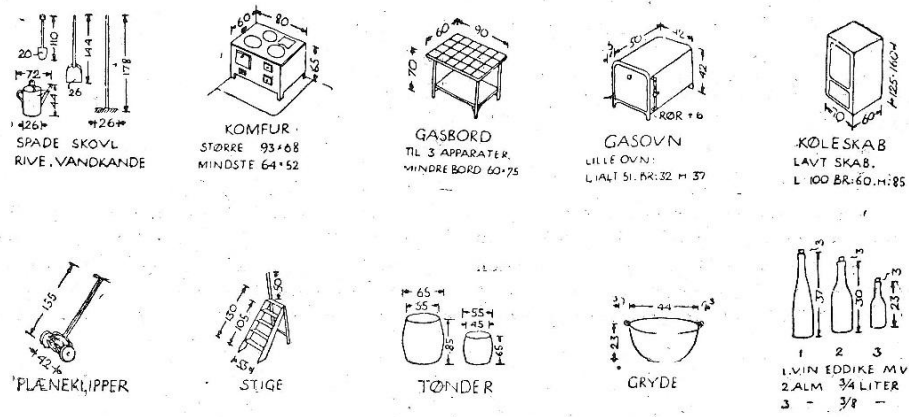
Bir diğerk önemli değişim etkeni ise daha önce de değinildiği üzere medya ve bu bağlamda o günün popüler aile ve kadın dergileri olmuştur. *Muhit*, *Yedigün*, *Yenigün*, *Modern Türkiye Mecmuası* ve *İnkılap* gibi dergilerde modern ev mekânı, hane verimliliği ve hijyen, modern hayat tarzları ve modern ev tasarımı hakkında resimli yazılar çıkmaya başlamıştır. Bu yazılar çoğunlukla Batı kaynaklı literatürlerden çevrilmiş (Şekil 3.12-3.13). Mimari ve iç mekan tasarımı hakkında“ medeni” hayat tarzlarını öğretme kimliğiyle ilerlemişlerdir. (Bozdoğan 2001, s.221) Fakat 1950'lere gelindiğinde bu dergilerde, dönemin liberal politikasıyla desteklenerek, konut mekânlarına, özellikle mutfaklarına uyacak donatı elemanlarının, konutun modern görünümüne daha da modernlik katması adına reklam yayım artışı hız kazanmıştır.

Bozdoğan'ın şu sözleri bu dönemin üç ana değişimiyle ilgili genel çerçeveyi tanımlayacaktır;

1930'lardaki yayınlar, yeni cumhuriyetin yurtdışındaki imajına yönelik yaygın bir takıntı sergiler. Bu yayınlar dünyaya, “şarklılıktan kurtulmak ”ta ve “asrileşmekte ne kadar başarılı olduğunu göstermek istiyorlardı. Bu on yıl boyunca “modern” ve “asri” kelimeleri, Kemalist reformların nesnesi haline gelmiş- hayat tarzlarından kadınların görüntüsüne, kentlerden evlere ve mutfaklara kadar- her şeyin yeni ve istenir niteliklerine karşılık gelen sıfatlar olarak eşanlamıymış gibi kullanılmıştır. Bu nitelikler, neredeyse değişmez bir biçimde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki eski ya da geleneksel muadillerinin istenmeyen özelliklerinin karşıtı olarak sunuluyordu. (Bozdoğan, 2001,s.73)

Şekil 3. 12: 1931 Yılına ait 'Mimar' dergisinde mutfakın nasıl bir mekân olması gerektiğini gösteren görsel (Mimar 1931)

Şekil 3.13: 'Mimar' dergisinde yayınlanan mutfak ve konut donatı elemanlarının ölçülerini gösteren tablo dili Almanca'dan Türkçe'ye çevrilmemiş (Mimar 1931)

Kısacası 1930'larda önerilen, modern ev, geleneksel muadili ne değilse oydu: bilimsel, hijyenik, ekonomik, ve hepsinden önce yeni "makina çağı"nın ruhunun temsilcisi (Bozdoğan 2001, s.236).

1950'lere gelindiğinde ise siyasi rejimin değişmesi sonucu, ekonomik anlamda liberalleşmenin de etkisiyle, toplumun refah düzeyi ve alım gücü artmıştır. Bunun ana sebeplerinden birisi alınan dış yardımlardır. Bu durum sanayileşmenin artışıyla üretime ve lüks tüketime yansımıştır. Ailelerin yükselen gelir düzeyleri, iletişimin yaygınlaşması ve bu sayede sosyal etkileşim artarak yeni bir tüketim kültürü ortaya çıkmıştır. Ailelerin üzerindeki bu yeni tüketim cazibesi, mobilya ve ev eşyalarıyla kurduğu bağ, bireyleri evle özdeşleştirmiştir (Artıkoğlu 2006, s.100). Bu sayede konuta giren çamaşır makinesi, buzdolabı gibi donatı elemanları lüks kavramının simgeleri haline gelmiştir.

Bu bağlamda Artıkoğlu'nun bu konuyla ilgili diğer söylemlerine bakmak doğru olacaktır;

Büyük şehirlerde, 1920'lerin, kuşağı elektrikle aydınlatılamayan suyun artezyenden alınarak kullanıldığı, bir oda içinde ısınarak yaşamak zorunda kaldıkları evlerde yaşamışlardır. Daha 1950'li yıllarda, kendi doğdukları evler için lüks gördükleri bu kavramları kendi kurdukları evlerde gereklilik kabul etmişler, modern yaşamın getirdiği bütün yenilikleri kolaylıkla benimsemişler ancak içe dönük, mahrem yapı değişmeden kalmıştır. Dinin ve geleneklerin yaptırımlarıyla belirlenmiş bu kurallar eğitim ve kültürel değişimler bir oranda kırılrsa da tam olarak yok olmamaktadırlar. Bu bağlamda ev içe kapalı bir kavram olmaya devam etmektedir. Evin dış dünyaya ilk açılması radyonun eve girmesiyle gerçekleşmiştir....1950'lerde orta gelirli ailenin evinde moda olarak kullandığı nesnelere birbirlerinin benzeridir. Henüz teknolojinin daha basit, iletişim hızının bu güne göre daha düşük olduğu, paranın değerinin iyi bilindiği bu yıllarda, ev içi mekânlarda değişimin hız kazanmasının nedenleri arasında...sosyal hayata

yönelik dergiler ve Amerikan filmleri yer almaktadır. Bu şartlar altında ev mekânı modernleşmiştir (Artukoğlu, 2006, s. 88-90)

Konut açısından bu dönemden sonraki en önemli değişimlerden biri ise apartmanlaşmadır. 1955'lere kadar apartman sadece kent soylu üst gelir grubunun sahip olacağı kadar lüks ve pahalıdır.

Apartmentlaşmayla ilgili olarak Artukoğlu'nu (2006, s.51) şu açıklamaları yapmaktadır;

1950 ve 60'ların gerçek konut yapısı apartman üzerinde yoğunlaşmıştır. Türkiye'deki spekülasyon apartman inşaatındaki gerçek patlamanın başlangıç noktasıysa 1965 tarihli kat mülkiyeti kanunudur. Yapı ve yaşam bilincinin toplum içinde yaygınlaşarak gelişmesi, dergilerde yer alan ev ile yaşam üzerine pek çok araştırmanın mutlak etkisindedir. 1950'lerde Müstakil evin ya da Apartman dairesinin formu, ölçüleri ve kullanımına ilişkin yazılar (Şekil 3.14-3.15) 'Hayat', 'Yedigün' gibi kadınlara yönelik birçok aktüel dergide yer alırken, ev ve mobilya konuları üzerine daha bilimsel ve içerikli bir takım yazılar da daha çok ilgili meslek gruplarına yönelik çıkan 'Yapı', 'Arkitekt' gibi dergilerde yayımlanmaktadır.

1965 yılındaki kat mülkiyeti yasası da 1930 ve 1950 gibi net kırılma tarihlerinden biridir. İlk aşamada bu apartmanları talep eden grubun gelir seviyesi çok daha yüksektir. Ancak 1965 yılından önceki dönemlerde bankalar ikramiyeye apartman daireleri dağıtırken, bu dairelerin reklam propagandalarını yalı veya ev armağan ettikleri yönünde yapmaktadırlar (Şekil 3.16). Kısacası bu durum Türk toplumunun apartmanı kabullenmesinin biraz daha zaman alacağını bir göstergesi olmuştur.

Şekil 3.14: Dönemin Konut Mutfak Mekanlarının Kullanımına Yönelik Görseller (Hayat 1960)

BUZ DOLABINIZI İYİ KULLANIYOR MUSUNUZ?

Bir buz dolabı devamlı bakım ister. Hiçbir zaman onun fazla buz tutmasına göz yummamalı ve buz tabakası yarım santimetreyi geçmez, hemen dolabın motorunu durdurmalı ve buzu eritmelidir. Bu ameliye tercihan geceleri yapılmalı, fakat buzlar zorlanmamalıdır. Erime tamamlandıktan sonra, buz dolabını temizleme faslına geçilir. Burada da suni sabunlar veya temizleme tozları kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Gözler, bölmeler sabunlu su ile yıkanarak temizlenip kurulanır.

Bazı sebze ve meyvaları buz dolabına koymak doğru değildir. Meselâ, soğan, pancar, patates, muz (soğukta kararacağı için), çok olmuştur kavun ve ham domatesler. Meyvalar da servis edilmeden bir saat önce buz dolabından çıkarılmalıdır. Aksi halde hem dışlarınız zarar görür, hem de meyvaların lezzetini anıyamazsınız. Salata ve sebzeleri buz dolabına koymadan önce ayıklayıp yıkayın. Böylece daha az yer işgal etmiş olurlar, buz dolabının içini de kirlilemezler. Pişan yemekler çok sıcakken ve sonra, üstleri kapatılmadan buz dolabına konmamalıdır.

Buz dolabına koyduğunuz maddeleri sarmanın da önemi büyüktür. Kirli kâğıtlardan, bozuk ambalajlardan kaçının. Kabile her maddeyi şeffaf selofan kâğıtlarına sararak dolabın gözlerine yerleştirin. Böylelikle her türlü pislenmenin önüne geçmiş ve dolabınıza yayılabilecek naoh kokuları da önlenmiş olursunuz.

Ocaktaki külü temizlerken odanın geri kalan kısmını kirliletmek için en iyi usul, külü ocaktan çıkardıktan sonra kül kovasının üstüne nemli bir bez örtmektir. Çünkü nem tozu derhal emerek yayılmasına engel olur.

Şekil 3. 15: Dönemin Donatı Elemanlarının Kullanımına Yönelik Görseller (Hayat 1960-1963)

Erken cumhuriyet dönemi bu süreçle birlikte başlayan modernleşme projesinin bir parçası olan konut ve kadın ilk kırılma noktası olmuştur. Hemen arkasından 1950'lerle gelen yeni siyasi rejim ve bu bağlamda liberalleşmeyle değişen modernizm anlayışı, 'Amerikanlaşma'yı hedeflerken, ikinci kırılmayla kendisinden öncesini ve sonrasını derin ve keskin çizgilerle ayırmıştır. Bu kırılma ardından, 1965'te mimari anlamda, kat mülkiyeti yasasını getirmiştir. Bu yasayla inşaat sektöründe özellikle apartmanlaşma anlamında bir patlama yaşanmıştır. İlk dönemlerde apartman üst gelir grubuna ait bir barınma biçimiymişken artık orta gelir gruplarının da yaşamaya başlayacağı standart bir barınma biçimine dönüşmeye başlamıştır. 1950 ile gelen yeni siyasi rejim, dış ekonomik desteklerle gelişen sanayi sektörü iş gücü ihtiyacını arttırmıştır.

Aynı zamanda kırsal kesimde de tarımın makineleşmesi oradaki iş gücünü azaltmış ve köyden kente bir göç durumu da 1930'lardan başlayarak 1980'lere kadar hızlı bir ivme göstermiştir. Dolayısıyla kent bu duruma hazır bir altyapı oluşturamadığından, gecekondulaşma sorunu da ortaya çıkmıştır. Uğur Tanyeli "Yeni Topluma Yeni Konut" başlıklı yazısında durumu şu şekilde açıklamıştır; "Yaklaşık yüzde 13'ü kentte yaşayan bir toplumun 75 yılda yüzde 50'sinden fazlası kentte yaşayan toplum haline gelmesi büyük oranda gecekonduyunun ürünüdür ve böyle olması kaçınılmazdır"(Tanyeli 1998, s.140).

Yapı ve Kredi Bankasında Hesap Açmakla SİZ DE Ev Sahibi Olabilirsiniz

Dilimizde Evlenmek...

1986 İKRAMIYELERİ

Bahçeli 8 EV

28 Apartman Dairesi

600.000 LIRA para ikramiyesi

Bir sepet bile olsa, yuva yuvadır

Şu kedi yavrularının sepetli yüzlerinden okuyor. Çünkü, bir sepet bile olsa, yuva yuvadır. Nerde kaldı ki, Yapı ve Kredi Bankası'nın sizin için hazırladığı yuvalar, İstanbul'un en güzel mahalleleri, en havadar semtlerinden sayılan Aclademinde, Çamlıca mahallesi içindeki "İkramiyeli Eski Mahallesi"nde ve Sütlüce'de her türlü konforlu bahçeli evler ve apartmanlardır.

BİR yuva sahibi olmak talikini İkramiyeli Aile Cüzdanındaki 100 liranın sayısını artırmakla sağlayabilirsiniz. Çünkü her 100 liranın aynısı bir kura numarası verildiğini daima hatırlamaya tutunuz.

YAPI VE KREDİ BANKASI

YUVANIZIN TEMELİ

Şekil 3.16: İkramiyeye dağıtılan apartman dairelerinin ev olarak tanıtılması (Hayat 1956)

3.2.2 1950-1965 Arası Süreçte Değişen Konut Mutfak Mekanı

Bu noktaya kadar 35 yıllık bir sürecin sosyo-politik, sosyo-kültürel, mimari ve konut anlamındaki değişimlerine değindikten sonra konut mutfak mekânının 1950 liberalleşmesiyle birlikte değişimini irdeleyebiliriz.

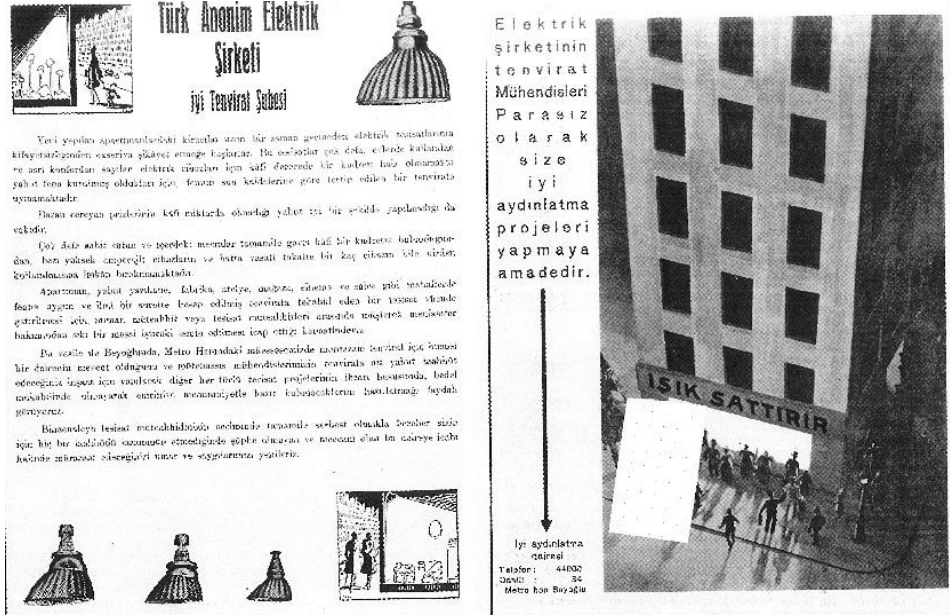
Öncelikle 1930'larda Avrupa'nın etkisiyle yaratılmak istenilen mutfakların zaman açısından verimli kullanımı çalışmaları, kurulan kız enstitülerinde bu doğrultuda verilen eğitimler ve son olarak dönemin popüler kadın dergileri sürekli bir biçimde mutfak modern koşullara uygun olmasını Türk toplumuna dikte etmektedirler. Geleneksel dağınık ve bir noktada pis olarak nitelendirilebilecek eski mutfakların karşısına yeni, planlı ve verimli kullanılacak mutfaklar konulmuştur. Mutfak mekân organizasyonları da süreç içerisinde bu bağlamda değişim göstermeye çabalamıştır.

İlk aşamada mutfakların dönemsel donatı elemanlarına bakmak doğru olacak ve değişen donatı elemanlarının mekânsal organizasyonun değişimine yansımalarına bakılacaktır. 1920'ler Türkiye'sinde mutfak (Şekil 3.17), çoğu zaman ayrı bir mekân olarak bile nitelendirilmeyen yaşam birimi yani oturma odası içerisinde yer alan, ufak bir birimdir.

1930'lara gelindiğinde büyük şehirlerde konutlar elektrikle (Şekil 3.18) tanışmış ve akarsu konuta girmiştir. Bu bağlamda mutfak mekânı su tesisatının gelişiyle biraz daha değişmeye başlamıştır. 1950'lerin başlarında mutfak mekânı genellikle en az metrekare kullanımına yönelik olarak tasarlanmış ve karanlıktır fakat Erken Cumhuriyet dönemindeki kaynaklarında etkisiyle, Taylorizm ve bu etkiyle Frankfurt Mutfağı, işlevsel bir kurguya sahiptir. Amerika'yla ilişkilerin arttığı 1950'lerin ortalarından sonra ve 1960'lara kadar uzanan süreçte, yeni yapılan evlerde, Amerika'nın toplum üzerindeki etkisi, Hollywood filmleri ve dergilerden edinilen izlenimlerle geniş ve aydınlık mutfaklar ilgi görmeye başlamıştır. Bu yayınlarda, son derece teknolojik donanımlı, laboratuvarı andıran mutfakların fonksiyonel yapıları resimleriyle beraber anlatılmaktadır. Bu bağlamda; Amerikan mutfakları (Şekil 3.19) sırayla; yemek pişirmeye, yemeye, servis yapmaya, ev işlerini planlamaya, fazla eşyayı ve yiyecekleri muhafaza etmeye programlanmaktadır (Arkitekt, 1950, s.159). Kısacası 1960'lara gelindiğinde, hem medya katkısı hem de yemek saatlerinde mutfak mekanının kullanımı açısından bir masa ve taburelerin mekan içerisinde bulunması mutfak mekansal kurgusunda genişlemeye neden olmuştur.

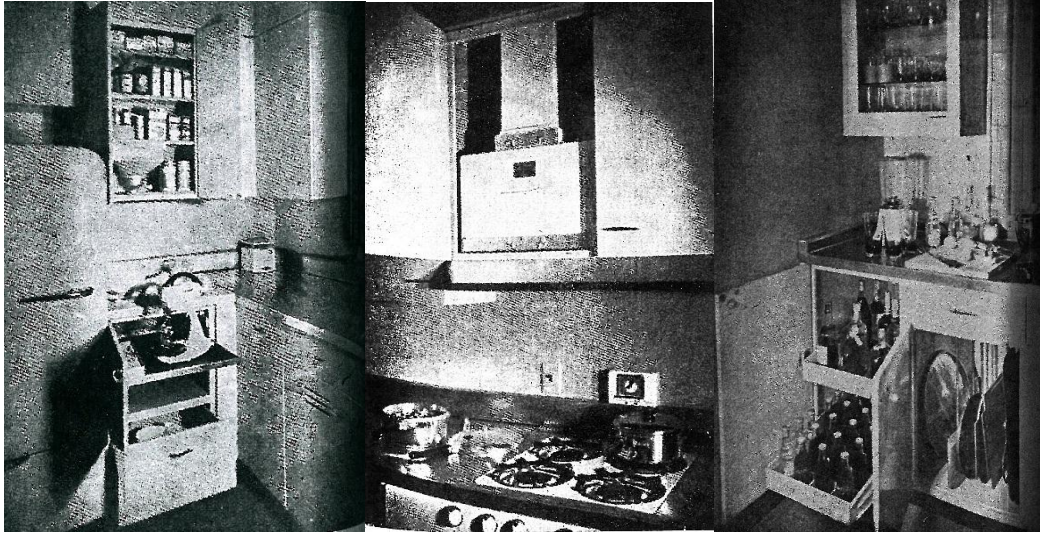
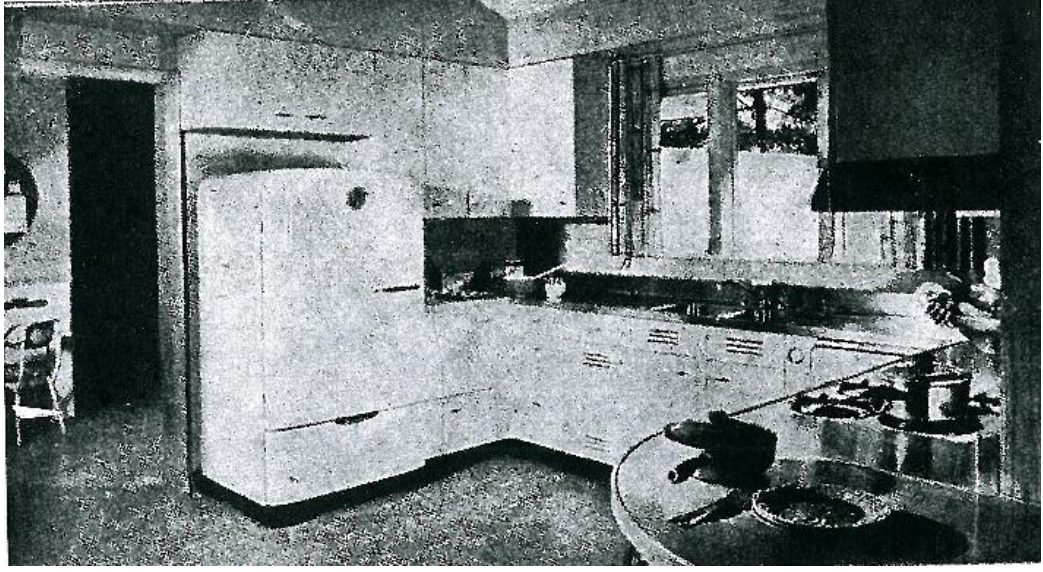
Şekil 3.17: 1920'lere ait konut yaşam mekanına ilişkin bir çizim (Tanyeli 1998)

Şekil 3.18: Elektrik kullanımını arttırıcı ve özendirici reklamlar (Arkitekt, 1935)

Donatı elemanlarının mutfak mekansal organizasyonuna etkisi büyüktür çünkü her bir donatı elemanının değişimi mutfak mekanı içerisindeki donatı biçimlenişini farklılaştırmaktadır. 1920’lerde, çoğu zaman yaşam mekanıyla birlikte olan mutfakta bulunan donatı elemanları odunlu ocak ya da maltız ve tel dolaptır. 1950’lerin başlarında mutfağın birkaç önemli lüksü vardır, 1940’larla İsveç malı “Primus” marka pompalı gaz ocaklarının yerlerini önce ‘Hot Hot’ marka fitilli gaz ocakları almış, bir sonraki aşamada ise, özellikle büyük şehirlerde, set üstü havagazı ocağı almaya başlamıştır. (Şekil 3.20). Mutfaktaki önemli gereçlerden biri de buzdolabından önceki döneme ait tel dolaplardır. Buzdolabının henüz yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerde gıdalar, sinek ve haşerelerden korunmaları için dört tarafı tellerle kaplı ve genellikle mutfakta duvara kalın bir çiviyle asılı teldolaplara saklanmaktadır. Fakat 1950’lerden sonra tel dolap yerine buzdolapları gelmiş, bakır tencerenin yerini alüminyum ve düdüklü tencereler (Şekil 3.21) almaya başlamıştır (Ödekan 1998, ss.237-244).

Şekil 3.19: Arkitekt dergisinin 'Beautiful House' dergisinden çeviri yaptığı Amerikan mutfaklarıyla ilgili çalışma (Arkitekt 1950)

Bu donatı elemanlarının mutfak mekân organizasyonuna etkisi ve konutun diğer birimleriyle olan etkileşimine Uğur Tanyeli (1998,s.145) şu şekilde değinmiştir;

"...Amerikan kökenli kuzine, köyde ve kasabada yöreye ve gelire bağlı olarak 1950'lerde bile çok yaygın biçimde benimsenmiş, hem ısınma, hem de yemek pişirme (Şekil 3.22) amaçlı kullanımı nedeniyle, mutfak ile oturma odasını birleştiren bir rol oynamıştır.(Şekil 3.23) Özellikle kırsal kesime doğru gidildikçe, kuzinenin, bir zamanlar avluda, bahçede yapılan çoğu işi iç mekâna doğru çekerek, ev yaşamının yeniden örgütlenmesinde başrol oynadığı söylenebilir. Soba, mutfakla oturma mekânını ayırma konusunda titiz olan kent üst sınıfları arasında, 1920'lerden başlayarak ve gerçek anlamıyla ancak 1930 ve 40'larda yaygınlaşır. Asıl büyük devrimi ise beyaz eşya yapacaktır. Bu tür eşya içinde ilk yaygınlaşan elektrik süpürgesidir. 1940'ların sonlarında dergi ve gazetelerde ithal elektrik süpürgesi reklamlarına sık sık rastlanır. Ama elektrik süpürgesi ve çamaşır makinesi, 1950'lerde ve büyük kentlerde bile ancak en üst gelir gruplarına ait evlerde görülmektedir. Büyük kentlerin sadece bazı kesimlerinde bulunması, havagazı şebekesinin, devrimci bir etki yapmasını engellemiştir.

1950'lerin sonlarında, üst gelir grupları bile tekli hava gazı ocağının ötesine ender olarak geçebilmiştir. Büyük kentlerin geniş kitleleri, 60'ların başlarında bile hala pompalı gaz ocağı kullanmaktadır. Fitilli gaz ocağı, 50'lerin sonuyla 60'ların başında çok kısa bir aralıkta denenir ve yerini hızla tüp gaza bırakır. 60'ların ikinci yarısından başlayarak tüp gaz, kentten kıra yaygınlaşarak tüm Türkiye'nin ana mutfak enerjisi olacaktır. Buzdolabı ve çamaşır makinesi de aynı evrede, ancak yerli üretimlerinin başlamasıyla yaygınlaşacaktır”(Tanyeli, 1998,s.145)

Kısacası önce donatı elemanları değişmiş, daha sonra yakıt biçimleri değişerek ocaklar, mutfak tesisatı ve bu bağlamda mutfak mekânının mekânsal organizasyonu farklılaşmıştır. Bir sonraki aşamada da buzdolabı mutfaklarda, yerli üretimin etkisiyle ucuzladıktan sonra, yer alabilmiştir. 1930'larda yayınlanan popüler haftalık dergilerde, “otomatik soğutma makinesi” adı altında buzdolabı halka tanıtılmıştır. Hemen ardından ‘Burla Biraderler’ firması tarafından ithal edilen, ‘Frigidaire’ marka buzdolapları (Şekil 3.24) ‘Frijitör’ adıyla birçok zengin ailelerin evine girmiştir, hatta bazı orta gelir düzeyindeki aileler de ikinci el olanlarını satın almışlardır. Ancak buzdolabı, geniş halk kitlelerine ulaşabilmek için 50'lerin ortalarını beklemek zorundadır. İlk buzdolaplarının iç haznesi çok küçük, kapağı rafsız, yerden yüksek ve kapağı kilitlidir. Ancak buzdolabının hayata girişiyle gıdaların bozulma riski ortadan kalktığından, gıdalarda çeşit çoğalmış ve uzun ömürlü olmuştur. İlk yerli buzdolabıysa 1960'ta Arçelik (Şekil 3.25) tarafından üretilmiş ve geniş kitlelere ulaşabilmiştir. 1950 öncesinde inşa edilen evlerin küçük mutfaklarında, henüz buzdolabı için bir yer programlanmadığından buzdolapları evin girişinde oturma odasında ya da koridorda uygun bulunan bir cebe konulabilmiştir. Aile, buzdolabı sahibi olmanın gelir düzeyini yansıttığını düşündüğünden buzdolabının oturma odasında ya da koridorda bulunmasını rahatsız edici olarak karşılamamıştır (Artıkoğlu 2006, ss. 64-65).

HOT

Terazi sistemi nedir?

Biliyemini en basit sistemidir. Ayar koluyla ya gazlı bir gaz deposu, donatılıncaya kadar ve ocak yanar. Kolu kısıyor gazın gazı görür. Kolu kısıyor gazın gazı görür. Kolu kısıyor gazın gazı görür.

Fıtılsız
Musluksuz
Vidasız
Basit ve...
Etsiz bir gaz ocacı!

SERAMİK TİC. LTD. Ş. İSTİKLAL C. 346 - Tel: 41 19 45

24

Beklediğiniz
ARA
GAZ OCAKLARI
PIYASAYA ÇIKTI.

ARA MARKASINI
ISRARLA ARAYINIZ

Fıtılsız, Musluksuz
ve Ayarlı Harika

ARA

GAZ

Fabrika : Bomonti,
Rum Kiliti Arka Sokak No. 22 Sıltı
İSTANBUL

REKLAMCILIK : 4562 - 626

Şekil 3. 20: 1950'lerden başlayarak 1960'lara kadar süren gazlı ocaklar (Hayat 1960-1962)

Az zamanda çok iş için

Mutfakta en iyi yardımcısı

TERMO
DÜDÜKLÜ TENCERE

Mutfakta kadının en büyük yardımcısı TERMO düdüklü tencereleridir. Zamandan tasarruf için, Kayseride imal edilen TERMO düdüklülerini görmeden kararınızı vermeyiniz.

TERMO
DÜDÜKLÜ TENCERE SANAYİİ KOLLEKTİF ŞİRKETİ
Sanayi Bölgesi 7. Cadde No. 62, Kayseri

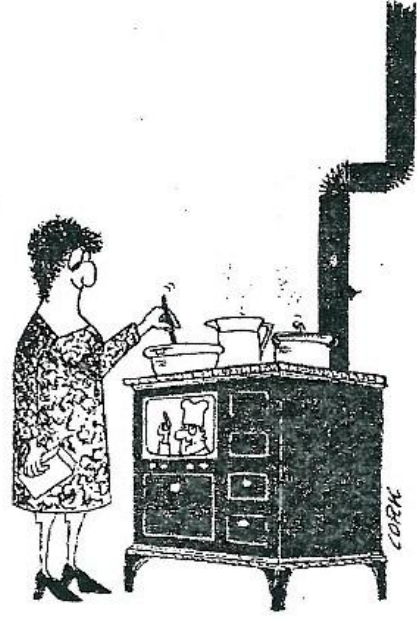
TERMO
DÜDÜKLÜ TENCERE

Kayseride imal edilen TERMO düdüklü tencereleri, Alüminyum dökme sanayimizin yeni bir zatafidir. Yemek pişirme zamanını aşgariye indirir. Düdüklü tencere alırken TERMO'yu görmeden kararınızı vermeyiniz.

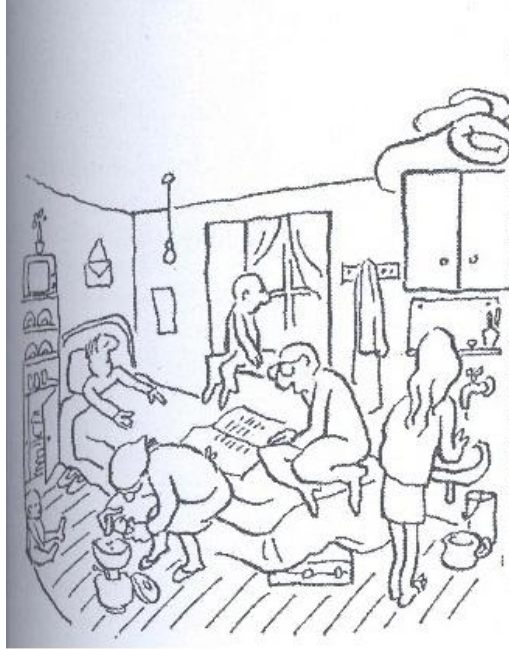
TERMO
DÜDÜKLÜ TENCERE SANAYİİ KOLLEKTİF ŞİRKETİ
Sanayi Bölgesi 7. Cadde No. 62, Kayseri

TEB 1146-327

Şekil 3.21: 1950'lerle bakır tencerelerin yerini alan düdüklü tencereler (Hayat 1960)

Şekil 3. 22: 1930'lara ait mutfak ocakları (Baydar ve Özkan 1998) (Hayat 1964)

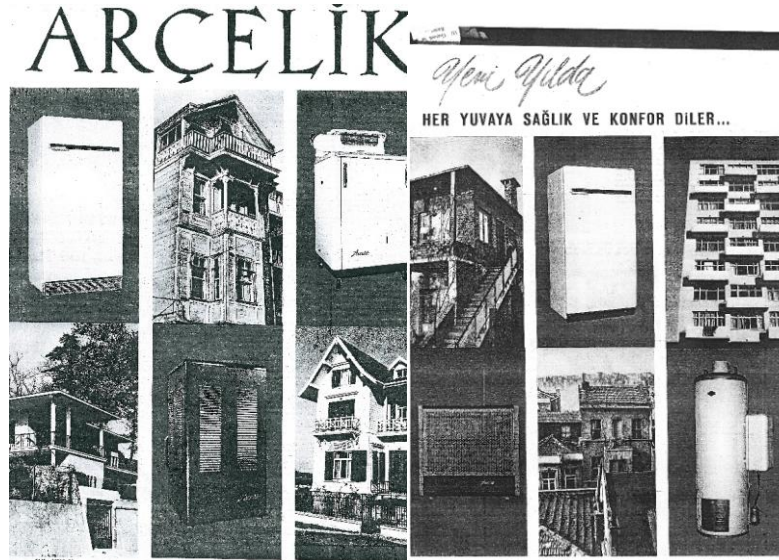

Şekil 3.23: 1930'larda ana yaşam mekanı ve 1950'lerle, özellikle üst sınıf için, değişen ana yaşam mekanı (Baydar ve Özkan 1998)

Şekil 3.24: Bourla Biraderler-Frigidaire Reklamı
(Baydar ve Özkan 1998)

Şekil 3.25: Her eve uygundur mesajını gönderen arçelik donatı
elemanları reklamı (Hayat 1965)

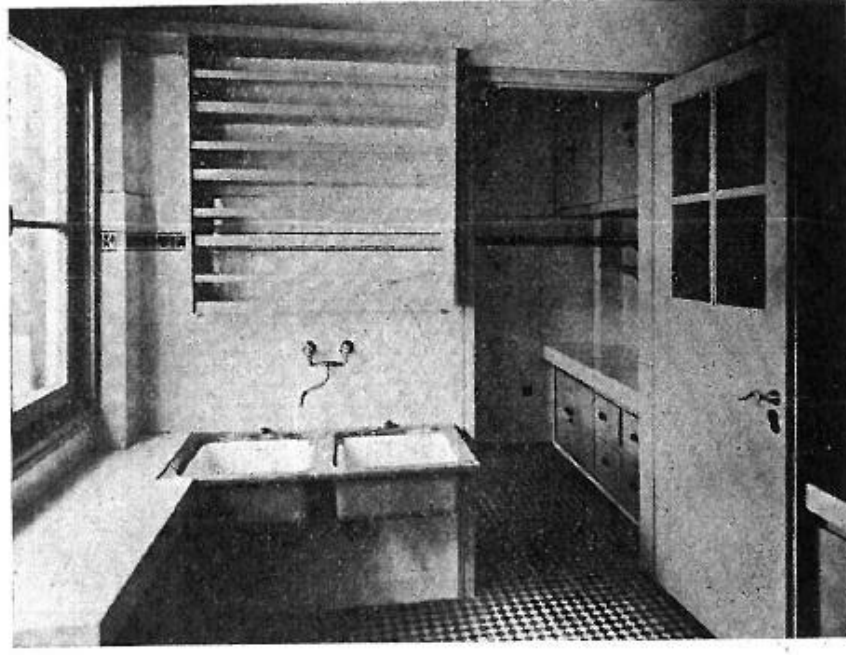

1950'lerin ortalarından itibaren konuta girmeye başlayan daha başka önemli donatı elemanları da mevcuttur. Öncelikle odun ve kömürle yanan sobalar, gaz sobalarıyla yer değiştirmiştir. 1930'larda Avrupa'da 'Vampir' ismiyle piyasaya sürülen AEG firmasına ait elektrik süpürgesi, Türkiye'de 'Hoover' ismiyle piyasaya sürülmüştür. Elektrik süpürgesi olsun olmasın birçok konutta 'Gır Gır' girmiştir (Şekil 3.26). Bu uzun saplı alet taban kısmında dönen bir tekerlek sayesinde yerdeki kırıntıları ve çöpleri iç haznesine toplamaktadır.

Şekil 3.26: 1950'lerde Konuta Giren Elektrik Süpürgesi 'Hoover' ve 'Gır Gır'(Baydar ve Özkan 1998)

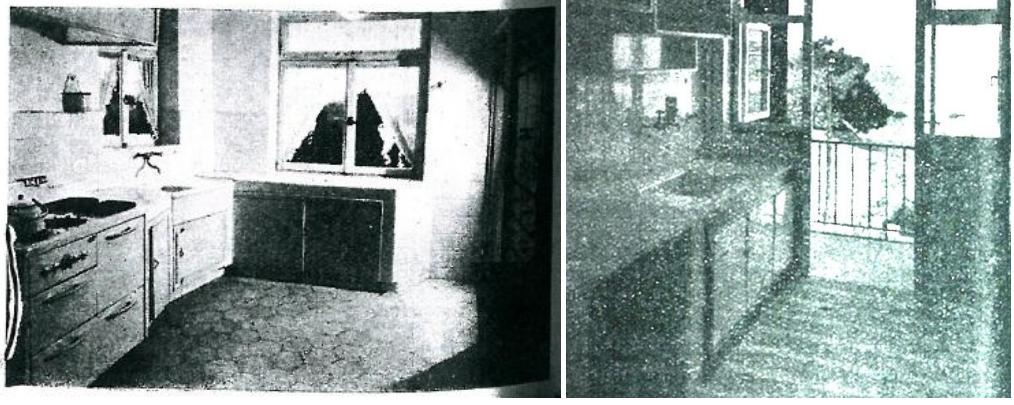
1950'lerden farklı olarak 1960'lara doğru ise altında yine tek tabaklık (Şekil 3.27) rafı olan üst dolaplar görülmeye başlanmış, davlumbazların içine birer ampul takılarak mutfağın aydınlatması artırılmıştır. Şofbenlerle birlikte sıcak su mutfak musluklarına ulaşmıştır. Fırınlı ocaklar da mutfak içerisinde yer almaya başlamıştır. Artık dolaplar,

Şekil 3.27: 1940'lardaki mutfak mekanı ve tabaklık rafları (Arkitekt 1940)

tüp dolabı gibi, belli amaçlara uygun yaptırılırken, kendi kendini taşıyan strüktürleriyle daha çok mobilyayı andırmıştır.

1950'lerde Mutfak mekanı içeirsindeki malzemelere bakacak olursak yer döşemeleri mozaik, karo, çinidir. Çok nadirde olsa bazı lüks evlerde tezgâh mermer olabilmektedir 1960'larda mermer tezgâhlar yaygınlaşmıştır (Şekil 3.28). Evye mozaik ya da metaldir. Duvarlara genellikle fayans ve kireç badana yapılırken yer döşemelerinde mozaik, renkli beton, seramik ya da karo döşeme kullanılmaktadır (Artukoğlu 2006, s.131). Sunta malzeme üzerine kapı pencere doğramalarıyla aynı renk boyanan mutfak dolapları yavaş yavaş dergilerin resimlerindeki mekânları anımsatmaya başlamıştır. Tezgâhlar mermer oldukları için incelmış, sarı döküm musluklar da teknolojiye ayak uydurmuş ve kromla kaplanarak beyaz olmuştur (Tanrıverdi 2006, s.32). 1960'ların ortalarından sonra ise ilk hazır mutfak düşüncesi kapsamında formika kullanılmıştır.

Şekil 3.28: 1940 ve 1950'lerin son dönemlerindeki mutfak mekanları (Arkitekt 1947-1957)

Sonuç olarak mutfak gelişen teknoloji ve bir noktada güçlenen iletişim araçlarının etkisiyle değişime uğramış bugünkü görüntüsüne en yakın halini 1960'larla birlikte almaya başlamıştır. Bu değişimler önerilen yaşam biçimlerinin alt yapılarının topluma sunulmasıyla daha sindirilir bir biçimde yaşanmaya başlanmıştır çünkü reklamlar aracılığıyla desteklenen dönem politikası toplumun ancak buna hazır olduğu zaman cevap vermesiyle şeklini alabilmiştir. Örnek verecek olursak 1930 ya da 1940'larda reklamlarla desteklenen buzdolabı, çamaşır makinesi gibi donatı elemanları, 1960'ta kurulan yerli beyaz eşya fabrikaları, Arçelik, aracılığıyla toplumun genelinde yaygınlaşabilmiştir. Bunun nedeni yerli üretimle ürünün ucuzlaması ve genelin karşılayabileceği bir fiyatla piyasaya sunulmasıdır. Kısacası belirli siyasi rejimler kapsamında, belirli politikalarla yaşam biçimleri şekillendirilmeye çalışılsa da toplum buna cevabı, ancak altyapıların olduğu ve bu yeniliğin içselleştirilmesinden sonra verebilmektedir. Türkiye'de konut ve bu bağlamda konutun bir parçası olan mutfak mekânı ve mekânsal organizasyonları, teknolojik gelişimlerle değişen donatı elemanları ve siyasi rejim politikalarının reklamlar aracılığıyla gönderdiği mesajlarla bir bütün olarak değişmeye başlamıştır.

3.3 1950-1965 ARASI SÜREÇTE KONUT ve KONUT MUTFAK MEKÂNININ SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

En yaşlısı 1925, en genci ise 1937 doğumlu on iki kişiyle yapılan sözlü tarih görüşmeleri sonucunda: 1940'lı yıllarda çocukluk ve ilk gençlik çağlarını geçiren, 1950'lerden 1965'e kadar olan süreçte de 20'li ve 30'lu yaşlarını yaşayan bu kişiler, o dönemin sosyal ve kültürel yaşantısını, konutu ve konut mutfak mekânının mekânsal organizasyonunu ve donatı elemanlarını anlatırken aslında o dönemin birer yansımını oluşturdular.

Öncelikle bu dönemin sosyo-politik ve sosyo-kültürel durumuna değinmek gerekmektedir. Bu görüşmeler sonucunda 1940'lı yıllar, özellikle 1944-1945 seneleri, Türkiye'nin ekonomik anlamda çok bunalımlı bir dönem geçirdiğinin göstergesi olmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen ana gıda maddeleri karneye bağlanmış (Ekmek, Şeker vb.) ve kalabalık nüfuslu aileler çok zor dönemler geçirmiştir. Bu bağlamda anlatılanlarda en göze çarpan alınan ekmeklerin yetmediği, açlık çekildiği ve kendilerine ait bir üretim sistemi oluşturarak yiyeceklerini sağladıkları yönündeydi. Bir diğer konu ise o dönemde aynı zamanda mahsul de yaşanan kıtlık sorunudur. Urfa merkezde yaşayan Necla Aybar'ın babası bir toprak ağasıdır, köylerindeki tarlalarda yaşanan sıkıntılarla ilgili olarak şunlara değinmiştir.

“Babam çiftçiydi fakat tarlada çalışmazdı. Ağaydı, ortaklar ve şahnalar vardı. İdareciler ve eken biçen köylüler vardı. Traktör daha çıkmamıştı. Sabanla çiftçilik yapılırdı. Çiftçiliğin zor zamanlarıydı. gözümüz hep gökyüzündeydi. Rahmet olsun, bereket gelsin diye beklerdik. Olmadığında yalnız bizim aile değil, bütün bu insanların yemesi, içmesi ve giyinmesi de bize düşerdi. Babam 40'lı yıllardaki kıtlıkta yedi sene köyden ve tarladan hiçbir şey alamadı.”

Kısacası 1940'lardan 1950'lere kadar Türkiye sosyo-politik ve sosyo-ekonomik anlamda sıkıntılı bir süreçten geçmiştir. Sosyo-kültürel açıdan bakacak olursak bu dönemin en çarpıcı tarafı halkın ev ekonomisi anlamındaki inanılmaz üretimidir. Yapılan on iki görüşmede de çıkarılan en net sonuç şudur ki halk bütün yiyecek ve giyecek maddelerini kendisi üretmekte ve yaşamını bu şekilde devam ettirmektedir. Kent merkezli olan bu tez çalışmasında bu durumun 1950'li yıllara kadar farklı olmadığı görülmüştür. Bayramlar ve özel günler (düğün vb.) herkes için birer ritüeldir. Bunlara çok özenle günler öncesinden hazırlanmaya başlanmaktadır. Hatta çoğu bugün

bayramları tatil olarak değerlendiren günümüz insanına serzenişte bulunmaktadır. Sınıf ayrımının çok net gözlemlenmediği belirtilirken, çok nadirde olsa sınıf farklılıklarının olduğunu Hüseyin Coşkun Alper'in şu sözlerinden anlamaktayız;

“Şöyle anlatayım. Ayvalık'ın, şimdi ne diyorsunuz? aristokrat bir sınıfı vardı. Yılın belli bölümünü Ayvalık'ta, belli bölümünü İstanbul'da geçirirlerdi. İlkokulda Hayat Bilgisi dersindeydik sanırım. Öğretmenimiz bize modern bir ev nasıl olur onu tanıtmak istedi. Parkın yanındaki yokuşu çıktık. Bugün gibi hatırlıyorum. Cömert Mehmet Bey'in Evine gittik. Fevkalade güzel denize nazır, muhteşem bir villaydı. Halen daha ayakta. Evin sahibi büyük servete rağmen son derece mütevazı bir hanımdı. Bize evi gezdirdi. Mutfığa girdiğimizde ilk kez buzdolabını orada gördük. İşte evin hizmetçisi de bu mutfakta yemek pişirir. Yani ben deniz dedi. O kadar da tevazu sahibi bir bayandı.”

Asıl konumuz olan konut ve konut mutfak mekânlarıyla ilgili şunları söyleyebiliriz. Öncelikle, 1930'lar Türkiye'sinde, mekânsal kurgu açısından mutfaklar, şehir merkezlerinde de, kırsal alanda da ya ortak yaşam biriminin içerisinde ya da bahçededir. Özellikle batı bölgelerinde bahçe kurgulu mutfak mekânlarıyla ilgili daha çok anlatı yapılmıştır. Bunun iklimle de doğrudan ilintisi vardır. Doğu bölgelerinde ise Avrupa'daki endüstri öncesi dönem gibi aynı mekân içerisinde yemek pişirilmekte, yenmekte ve oturulmaktadır. Burada ki bir diğer etken ise ocağın aynı zamanda ısıtma işlevini de görmesidir. 1950'lerle birlikte kent merkezlerindeki ya da ilçelerdeki evlerde mutfak mekânının ayrı kurgulandığını görmekteyiz fakat burada şu duruma da değinmek gerekmektedir. Bu ayrım evin büyüklüğü ya da mimarisinin Avrupalılardan kalmış olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Urfa'daki taş ve büyük avlulu evlerde ayrı bir mutfak mekânından söz edilirken. İzmir ve Ayvalık'ta ise Rum'lardan kalan evlerde ayrı bir mutfak mekânı olduğuna değinilmiştir. 1950'lerde Malatya Sümerbank Lojmanlarında ikamet eden Ülker Tilmaç ise ilk kez evlendikten sonra ve lojmana gittikten sonra günümüz mutfığına benzeyen ayrı bir mutfak mekânı kurgusu olduğuna değinmiştir. Bunun dışındaki görüşmelerin hepsinde mutfak mekânı ya yaşam alanı içerisinde ya da mutfak olarak tasarlanmamış ayrı bir odanın mutfığa dönüştürülmesi şeklinde tasarlanmıştır. En net kırılmanın, özellikle büyük kentler için, 1965 Kat Mülkiyeti Yasası ve apartmanlaşmadan sonra olduğunu görmekteyiz. Ancak, bu dönemden sonra evin diğer mekânlarıyla ilişkili net konut plan şemaları görülmüştür.

Donatı elemanları açısından bakacak olursak; 40'lı yılların en temel donatı elemanı odun ocağı ve maltızdır. 1950'lerde pompalı ve fitilli gaz ocaklarından söz edilmiştir. Sadece 1954 ve 1958 yıllarında, Ankara ve İzmir, kent merkezlerinde yaşayan Necla

Aybar ve Fatma Gül Alkın hava gazı ocaklarından bahsetmişlerdir. Sadece büyük şehirlerin kent merkezlerinde havagazının bir yakıt malzemesi olarak kullanıldığına değinilmiştir. Tel dolap ve tabaklık 1940'ların vazgeçilmez donatı elemanlarıyken, 50'lerde beton ve mozaik bankoların altları perdeyle kapatılmış ve içerisinde mutfak araç ve gereçleri muhafaza edilmiştir. Buzdolabı problemine herkesin kendi çözümünü üretmesi ilginç bir yaklaşımdır. Yiyecekler tüketildiği kadar üretilmektedir fakat artanlar, özellikle yaz ayları için, su dolu bir kabın içerisine ayrı bir kapla konup tel dolaplarda muhafaza edilmekte ya da kuyulara iplerle sarkıtılarak soğutulmaktadır. Bazı durumlarda konutlar kendilerine özel durumlarda yaratmaktadırlar. Ülker Tilmaç bu durumla ilgili şunları söylemiştir;

“Dedemin evi, o büyük evde, bahçede akarsu vardı. Biz arık deriz. Arık(ince su yatağı) akardı. O arığın üstüne küçücük bir su damı, ev gibi, yapmışlar altı boşluk... Yemek olsun, küple peynir olsun oraya koyuyorlardı. Altından su aktıkça buzdolabı görevi görür, soğuturdu. Her evde yoktu ve o eve özeldi. Bulaşığında evde arığın içerisinde yıkar durularlardı çünkü akarsuydu. Tel dolapta vardı. Orada da günlük artan yiyecekler saklanırdı.”

Mübeccel Sepeci ise satın alınan büyük buz kalıplarının ortalarına sıcak su dökülerek eritildiğini ve sürahi içerisindeki suyun bu deliğe oturtularak soğutulduğunu aktarmıştır. Fatma Gül Alkın sadece 1958'li yıllarda, yine İzmir kent Merkez'inde, Amerikalı NATO askerlerinden, satın alınan ikinci el bir buzdolabından bahsederek şunları anlatmıştır;

“Amerikan pazarından alınmış 2. El kocaman bir buzdolabı vardı. Çocuklarım ayaklarıyla açar ve kapatırdı. 1961 yılında aldık. Mahalle de bir tek bizde buzdolabı vardı. Bütün komşuların şişelerini buzdolabına koyar akşam saatlerinde dağıtırdık.”

Aslında yiyeceklerin saklanması problemi koşullara göre çözüm bulunduğunun ve bir noktada genel bir standardın olmadığı bir göstergesidir. Genel olarak herkes 1960'lardan sonra buzdolabının yaygınlaştığını belirtmiştir. Bunda, Arçelik firmasının, piyasaya girmesi ve yerli sermayeyle buzdolaplarının ucuzlamasının etkisi olduğu söylenebilir. Günümüz mutfaklarıyla 1950'li yılların mutfaklarını kıyasladıklarında en net cevaplar düzen ve yeni donatı elemanlarının çok rahatlık sağladığı yönündedir. Hüseyin Coşkun Alper'in günümüz mutfaklarıyla ilgili açıklamaları konuya açıklık getirmektedir;

“Beton veya mozaik ağırlıklı bankolar vardı. Evin hanımı temizlik açısından ne kadar gayret sarf ederse etsin, bugünkü laboratuvar görünümlü mutfakların temiz görüntüsünü elde edemezdi.”

Sonuç olarak Konut Mutfak Mekânlarıyla ilgili Artıkoğlu'nun (2006) şu sözleri bu görüşmelerin özetini ortaya koymaktadır;

“1950’lerde ideal mutfak dergilerde resimleriyle topluma sunulurken, ailelerin yaşadığı evlerde keskin bir değişim gözlenmemiştir. Beton tezgâh ve davlumbaz yapıldıktan sonra, mahalle içi marangozlara raf ve kapakları yüküklerin kurulma mantığına uygun olarak yaptırılan alt dolaplar, üst tabak rafları ve bardak kancaları, biraz yükseğe takılan tel dolaplar, birçok eski evde varlığından vazgeçilemeyen maltızlar, pompalı gaz ocakları, Amerikan malı buzdolapları...”

Bugün anladığımız anlamdaki mutfak düzenine geçişte 1960’larla ve apartmanlaşmanın yaygınlaşmasıyla geçilmiş ve mutfak donatı elemanları da o yönde değişimlerini gerçekleştirmişlerdir. 1960’lardaki en önemli değişimlerden biri ise fırınlı ve tüple çalışan ocaklardır. Aslında 1960’lardan sonraki yaşam biçimi o dönemdeki kent insanı için şu gerçeği ortaya koymuştur;

“Modern evlerin sağlıklı görünüşleri, teknolojik olanakları, hava ve ışığı bol miktarda alan geniş pencereleri, dümdüz, yüzeyleri ve girinti çıkıntısız planlarıyla, mikrop ve toza fırsat vermeyeceği vurgulanmaktadır. İçerdiği yenilikleriyle ev, kadının yaşamını kolaylaştırmayı vaat etmektedir. Çamaşırları saatlerce çalışarak leğen içinde iki büklüm yıkayan kadın, her yemekten sonra uzun uzadıya yıkadığı bulaşığıyla, sabahları akşamdan kalan külü dökerek yeniden yaktığı sobasıyla ve evinin her gün yapmak zorunda olduğu rutin temizliğiyle, uzun yöntemler ile pişirmek zorunda olduğu yemeğiyle uğraşmak zorundadır. 1950’lerin sonuna doğru kadın evin yapı olarak sağladığı bütün kolaylıkların yanı sıra, teknolojik ürünlerin sağladığı konforu da yaşamaktadır. Örneğin; buzdolabının içinde daha çok yemek barındırabilmekte, çamaşır makinesinde daha kolay çamaşır yıkamakta, gaz sobasıyla kül temizleme derdi ortadan kalkmakta, elektrikli süpürgeyle temizlik kolaylaşmaktadır.”(Artıkoğlu, 2006, s.67)

Şu da unutulmamalıdır ki Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme projesiyle varılmak istenen noktaya ancak 1960’larda ulaşılabilmektedir. Bunun ana sebeplerinden birisi halk için ideolojinin ithal edilmiş olması fakat teknoloji için maddi anlamdaki alt yapının yetersiz oluşudur. Bu bağlamda toplumun 1950’lerden sonra rahatlayan ekonomik durumu, modern yaşama doğru evrilmeye başlamıştır fakat günümüzde bile, Türkiye özelinde, bu değişimi tam anlamıyla geçiremeyen birçok konut ve konut mutfak mekânı azımsanmayacak kadar fazladır.

4. SONUÇ

Modernleşen yaşam tarzları insanların barınma kültürlerini de temelden etkilemiştir. Tarih içinde, toplumlar teknolojik değişimler etkisinde farklılaşmıştır. Modernleşme olgusuna bağlı olarak, konut ve konut mekanları da insanların farklılaşan yaşam biçimlerine uygun bir biçimde değişime uğramıştır. Endüstri devrimi öncesi konutlarının, zaman içinde oluşan mekansal düzeni sanayileşmenin getirileri doğrultusunda değişmiştir. Modernleşen konut, bireyi ve bireyin toplum içerisindeki statüsünü gösteren bir simgeye dönüşmüştür. Bu durum, incelenen örneklerde, en net şekilde mekânlar içerisinde kullanılan donatı elemanları üzerinden okunmaktadır.

Türkiye’de modern yaşam, 1930’larla başlayan modernleşme ve medenileşme projesi üzerine inşa edilmiştir. 1950’lerde iktidar politikasının liberalleşmesi, erken Cumhuriyet dönemi modernleşme anlayışını değiştirmiş, politika tüketim kültürüyle tamamlanarak farklı bileşenlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Liberalleşme politikası toplum üzerinde ana etkiyi medya aracılığı ile kurmuştur. Dönemin popüler haftalık dergileri, önceleri Batı (Avrupa) kaynaklı yaşamları sunarken, bir sonraki aşamada değişen liberal politikayla “Amerikan Rüyasını” modernleşen toplum yaşamının bir parçası haline getirmişlerdir. Bu durum yaşam tarzı üzerinde dengeleri değiştirmiştir. Geleneksel yaşam biçiminden kopuş bir anda gerçekleşememiş, günümüze değin devam etmektedir. Geleneksel yaşam biçiminden kopamayışın sebeplerinden biri kültürel değişimin kendiliğinden olmayıp, iktidarın ideolojik yaklaşımları halinde topluma dayatılmasıdır. Toplum bu durumu bir anda içselleştirememiştir. Örneğin; dönemin bankaları, ikramiye dağıtırken reklam propagandalarında apartman dairelerini, yalı ya da müstakil ev olarak nitelendirmişlerdir. Bir diğer örnek ise; 1930’larda modernleşme projesi kapsamında konut ve konut mutfak mekânının değişimiyle ilgilidir. Yeni konutun mutfak mekanı, geleneksel konutun mutfağına yapılan ‘kötü, dağınık, pis’ nitelendirmelerinin aksine, iyi, düzenli ve temiz bir mutfak olarak tanımlanmıştır. 1930’larda Türkiye’de sadece büyük şehirlerde yeterli elektrik bulunmakta ve sıhhi tesisat alt yapıları yeni yeni yapılmaktadır. Bu nedenle, medyada görülen biçimsel değişimlere bağlı olarak yeni yaşam tarzlarının benimsenmesi ve yeni donatı elemanlarının konut içerisinde kullanılmaya başlaması yirmi seneye yayılan bir süreyi kapsar. Üstelik bu değişimler ise çoğunlukla üst gelir grubuna ait konutlarda gerçekleşmiştir. Oysa 1930 dönemi için,

aynı odanın içerisinde yaşayan, uyuyan, pişiren ve yemek yiyen aileler toplumun çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Yapılan sözlü tarih görüşmelerinde varılan nokta ise şöyle özetlenebilir; fiziki ve sosyal değişimi sindirmek, alt yapıyı oluşturmak, sosyo-ekonomik olarak yeni bir yaşam biçimine ayak uydurabilmek 1960'ların sonunu bulmuştur. Örnekleyecek olursak; 1930'larla satışına başlanan ithal buzdolabı ya da ev için üretilmiş elektrikli alet satışları 1960'lara, ta ki yerli sermayenin bunları üretmeye başlamasına, kadar lüks ürünler olarak nitelendirilmiştir. Orta gelir grubu için bu ürünlere sahip olmak ekonomik olarak pek mümkün değildir. 1950 öncesi mutfak mekanı kurgularında buzdolabının konumlanabileceği bir yer de yoktur. Buzdolabına sahip olan kişiler onu konutun holüne veya salonuna koymaktan çekinmemiştir çünkü buzdolabı konut sahibine ayrı bir statü kazandırmaktadır. Kısacası teknolojik anlamda değişim, toplumu buna hemen hazır hale getirmemektedir. Değişimi sosyal anlamda benimsemek ve bunu yaşam biçimi haline getirmek için gerekli altyapıya ve zamana ihtiyaç vardır. Bu tezin ana tartışma konusu da bu durum üzerine temellendirilmiştir. Aslında 1930'larla başlayan değişim, 1950-1965 arası yön değiştirmiş ve sonrasında Ela Kaçel'in söylemiyle şu noktaya ulaşmıştır;

“...Modernleşen bireylerin gündelik yaşamları üzerindeki bürokratik kontrolün artması sonucunda depolizite olmaları ve “özelleştirme” provokasyonu ile birlikte tek özgürlük alanı olarak ev merkezli bir yaşam sürmeleri ile başladı. Ev, tüketme eylemi sonucunda yeniden üremenin tek mekânı olarak, bireylerin ev donatıları ile kurduğu sıkı ilişkiye sahne oldu. Fırın, mikser, saç kurutma makinesi vb., bireylerin en büyük “kurtarıcıları” oldu. “İdeal ev”, anne, baba ve iki çocuktan oluşan “ideal aile” si, tam donatılmış “ideal mutfağı” ile yine hep dayanıklı tüketim malları üzerinden kuruldu/kurgulandı”(Kaçel, 1999, s. 170)

Sonuç olarak, 1930'larda başlayan değişimi süreci, her kabuk değişimi gibi sancılı olmuştur.

Bu tez, Türkiye'de kentsel konut özelinde mutfağın değişiminin, 1950-1965 yılları arasında, nasıl bir süreç olduğunun üzerine temellendirilmiş ve sonuçlandırılmıştır. Sonuç olarak konut mutfak mekânı, iktidarların politikaları doğrultusunda şekil değiştirmiştir. Toplumun benimsemesi istenilen yaşam biçimi, medya örnekleri ile idealize edilerek topluma iletilmiştir. Fakat buna hazır bir alt yapının var olmadığı gerçeği göz ardı edilerek toplum geleneksel yaşamla modern yaşam arasına sıkışmıştır. Yaşam biçimi ile modern gözüken bireyler, yaşam çevrelerinde geçmişlerinden

getirdikleri alışkanlıklarıyla, ikili bir düzeni sürdürmüşlerdir. Kısacası yaşam biçimleri, konutlar, konut mutfakları değişmiş ve değişmeye devam etmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse konut mutfağının, 1930-1965 arası, değişimi aşağıdakiler gibidir;

Mekana ve mekansal organizasyona ilişkin değişim;

1930-1950: Isınma sorununun çözümüyle mutfak mekanı ana yaşam mekanından ayrılır.

1950-1960: Çalışan kadının artışı ve Frankfurt Mutfağı'nın etkisi (altyapıların ancak 1950'lerde tamamlanması sonucu) mutfak mekanının en az metrekare kullanımına ve fonksiyona yönelik olarak tasarlanmasına sebep olmuştur.

1960-1965: 1950 liberalleşmesi ve Amerikan yayınlarının etkisi mutfak mekanında metrekare artışına sebep olmuştur. Mekansal organizasyon kurgusu, mutfak mekanı içerisinde yemek yemek için uygun koşullar sağlayarak değişmiştir.

Donatı elemanlarına ve enerji kaynaklarına ilişkin değişim;

1930-1950: Kentlerde elektrik kullanımı yaygınlaşır. Odun ocağı ve maltız mutfak mekanının önemli donatı elemanlarıdır.

1950-1960: 1930'lardan farklı olarak, beton tezgah ve davlumbaz, pompalı gaz ocakları, büyük kentlerde hava gazı ocağı, tel dolap, nadirde olsa ikinci el Amerikan malı buzdolapları, özel yapım (*custom-made*) alt dolap kapakları, beton tezgahların önünü kapatmak için, ve tabaklıklar dönemin mutfak mekanına ait donatı elemanlarıdır.

1960-1965: 1950'lerden farklı olarak, konutta şofben kullanımıyla sıcak su mutfak mekanına ulaşmıştır. Altında bir sıra tek tabaklık rafı olan üst dolaplar görülmeye başlanmıştır. 1965'lere doğru fırınlı ocaklar da mutfak içerisinde yer almaya başlamıştır. En önemlisi tüpgaz mutfak mekanının ana enerji kaynağı olmuştur. Yerli üretim sonucu ucuzlayan buzdolabı yaygınlaşmıştır.

Malzemeye ilişkin değişim;

1950-1960: Tabak rafları ve davlumbazla tezgah arası fayans döşenmiştir. Mozaik tezgahlar dışında fayans ve yerli mermer de tezgah malzemesi olarak kullanılmıştır. 50'lerde ucuz olduğu için 'Marmara Mermeri' yaygındır. Yer döşemesi, mozaik, karo ve çinidir.

1960-1965: Eviye mozaik ya da metaldir. Tezgahlarda ise "Afyon Mermeri" ve 60'ların ortalarından sonra daha pahalı olan "onix" mermeri yaygınlaşmıştır. Duvarlarda

fayans ya da kireç badana, yer döşemelerinde ise mozaik, renkli beton, seramik ya da karo döşeme kullanılmaktadır. Alt ve üst dolaplar sunta malzeme (kapı ve pencere doğramalarıyla uyumlu renklerde boyanmıştır) kullanımıyla tasarlanmaya başlanmıştır. Sarı döküm musluklar kromla kaplanmıştır. 1960'ların ortalarından sonra 'formika' hazır mutfak malzemesi olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağat, N., 1983. *Konut Tasarımına Mutfağın Etkisi ve Mutfak Tasarımı*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını.
- Ahıska, M. ve Yenal Z., 2006. *Aradığımız kişiye şu an ulaşamıyoruz: Türkiye’de Hayat tarzı temsilleri 1980-2005*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Baudrillard, J., 2010. *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J., 2005. *Simulakrlar ve simülasyon*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Baydar, O. ve Özkan, D. 1998. *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Baytin, N., 1980. *Islak Mekanlar*, Ankara: Tübitak, Yapı Araştırma Enstitüsü.
- Bozdoğan, S., 2002. *Modernizm ve Ulusun İnşası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cengizkan, A., 2002. *Modernin saati*, Ankara: Boyut Yayın Grubu.
- Danacıoğlu, E. 2009. *Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ekin, N., 1989. *Endüstri İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü.
- Erkan, H., 1993. *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Frampton, K., 2007. *Modern Architecture: A Critical History*. London: Thames&Hudson.
- Freeman, J., 2004. *The Making of the Modern Kitchen*. New York: Berg.
- Giedion, S., 1948. *Mechanization takes command: a contribution to anonymous history*. New York: Oxford University Pres.
- Kadıoğlu, A., 1999. *Cumhuriyet İdaresi-Demokrasi Muhakemesi*. İstanbul: Metis Yayınları
- Kongar, E., 2010. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitapevi
- Lupton and Miller., 1996. *The Bathroom, The Kitchen and The Aesthetics of Waste: A Process of Elimination*. New York: Princeton Architectural Press.

- Massey, A., 1996. *Interior Design of the 20th Century*. London: Thames&Hudson World of Art.
- Neyzi, L., 2011. *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Oakley, A., 1974. *Woman’s Work: The Housewife-Past and Present*. London: Pantheon Books.
- Oldenziel and Zachman, 2009. *Cold Kitchen War Americanization, Technology and European Users*. London: MIT Press.
- Özdemir, S., 1998. *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Simmel, G., 2003. *Modern Kültürde Çatışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sondgrass, M. E., 2004. *Encyclopedia of Kitchen History*. New York: Taylor and Francis Group.
- Thompson, P., 1999. *Geçmişin Sesi*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Sey, Y., 1996. *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Şener, H., 1990. *Endüstrileşmiş Binada Açık Sistemler*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.
- Tanyeli, U., 1998. *Üç Kuşak Cumhuriyet*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tanyeli, U., 2004. *1900-2000: Konutu Modernleşmeyi Metropolden Okumak*. İstanbul: Akın Nalça Yayınları.
- Tazegül, M., 2005. *Modernleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Tunç, A., 2001. *Bir Maniniz Yoksa Anneler Size Gelecek 70’li Yıllarda Hayatımız*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Woodman, J. M., 1997. *Twentieth-Century Design*. Newyork: Oxford University Press.
- Yavi, E., 2007. *Kurtarılan Bir Ülke Nasıl Batırılır?*. İzmir: Yazıcı Yayıncılık.

Sürekli Yayınlar

- Alyanak, Ş., 1992. Yemek Kitapları ve Mutfak, *Arredamento Dekorasyon Mutfak Özel Sayısı*. **14**, ss.100-105
- Atayurt, U., 2010. Kutsal Bencilik Çağı, *Bant Dergisi*. **18**, ss.30-48
- Ayata, S.,1998. Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışı ve Salon Kullanımı, *Toplum ve Bilim Dergisi*. **42**, s.5
- Aydoğan, F., 1991. Endüstrileşme Sürecinde Bir Tüketim Objesi Olarak Aile, *Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Aile ve Toplum Dergisi*. **2**, ss. 93-100
- Bullock, N., 1988. First The Kitchen: Then The Facade, *Journal of Design History*. **1**(3-4), pp.177-192
- Cieraad, I., 2002. 'Out of My Kitchen!' Architecture, Gender and Domestic Efficiency, *The Journal of Architecture*. **7:3**, pp.263-279
- Eroğlu, Ş.,2000. Mutfak Tasarımında Kadınlar Ve Kadın Mimarlar, *Arredamento Dekorasyon Dergisi*. **200**, ss.86
- Giedion, S., 1994. Çağdaş Mutfağın Doğuşu. *Arredamento Dekorasyon Mutfak Özel Sayısı*. **14**, ss.2-7
- Jerram, L., 2006. Kitchen Sink Dramas: Women, Modernity and Space in Weimar. Germany, *Cultural Geographies*. **13**(4), pp.538-556
- Kaçel, E., 1999. İdeal Ev' Aranıyor! *Cogito: Bir Anatomi Dersi: Ev*. **18**, ss. 160-175
- Kerestecioğlu, A., 1989. İdeal Üçgen. *Arredamento Dekorasyon Dergisi*. **2**, ss.116-118
- Mayor F. ve Forti A., 2000. Bilim ve İktidar. *Ankara*. **11**, ss.41-42
- Özgüder, E.,1992. Buzdolabını Tanıyor musunuz? *Arredamento Dekorasyon Mutfak Özel Sayısı*. **14**, ss.106-111
- Soykan, Ö. N., 1999. Ev Üstüne Felsefe Bir Deneme. *Cogito: Bir Anatomi Dersi: Ev*. **18**, ss. 100-112
- Tarman, M. K., 1990. 1950'lerde Türkiye: Renksiz ve Tezatsız. *Dekorasyon*, **17**, ss. 92-96
- Tapan, M., 1979. Türkiye'de Prefabriğe Elemanlarla Bina Üretimi. *Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi*. **8-9**, s.85
- Tütün, Y., 2002. 1930'ların Mizahında Kent Planlama ve Mimarlık *Arredamento Tasarım Kültürü Dergisi*. **10**, ss.76-82
- Vatandaş, C., 1998. Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi. *Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı III*. 23-24, s. 1673

- Yıldırım, K. ve Başkaya A., 2006. Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeye Sahip Kullanıcıların Konut Ana Yaşama Mekanını Değerlendirmesi. *G.Ü. Müh. Mim. Fakültesi Dergisi*. **2**, ss.285-291
- Yıldırım, K. ve Hacıbaloglu, M., 2000. Konut Mutfakları ile ilgili Ergonomik Bir Araştırma. *G.Ü. Fen Bil. Enstitüsü Dergisi*. **13**, s.3
- Yıldırım, K., Akalın, A., Şimşek, M. ve Kahraman, N., 2008. Konut İç Mekan Donatı Elemanları ile Teknolojik Ürünler Arası İlişkilerin Kullanıcı Memnuniyeti Etkisi. *G.Ü. Fen Bil. Enstitüsü Dergisi*. **11**, ss. 77-81

Diğer Yayınlar

- Akbulut, E., 2006. Türk Toplumunun Batılılaşması Ekseninde Türk Kültürünün Gelişimi ve Reklamlar. *Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.*
- Arkitekt Dergileri. 2010.
<http://www.arkitektler.org/>,
[Erişim Tarihi 15.Kasım.2010]
- Artıkoğlu, P., 2006. 1950-1970 Arası Sosyal Yaşam ve İç Mekan Değişenleri. *Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi FBE.*
- Balamir, A., “Çağdaş Mimarlık”.,
http://www.erkanince.com/aydan_balamir_mimarlik_ve_kimlik.htm
[Erişim Tarihi 7. Kasım.2010]
- Bauhaus Constructivism.,
2011.http://www.mariabuszek.com/kcai/ConstrBau/Bauhaus1_gallery.htm,
[Cited 10. April.2011]
- Beken, İ., 1990. Korunacak Tarihi Ahşap Konutların Banyo ve Mutfaklarının Sıhhileştirilmesinde Endüstrileşmiş Açık Sistemlerden Yararlanılması. *Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi FBE.*
- Bozbaş, E., 1990. Konut Mutfağı ve Endüstrileşmesi. *Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi FBE.*
- Çınar,C.,“Konutun Moda ile ilişkisini kurabilir miyiz?”. 2006.
<http://www.arkitera.com/k134-konutun-moda-ile-iliskisini-kurabilir-miyiz.html>,
[Erişim Tarihi 29.Haziran.2009]
- Güven, T., “Değişen yaşam koşulları ve konut dekorasyonu”. 2009.Mobilya+Tekstil Dergisi-1998.
<http://www.evkultur.com/mobilya/konutdekorasyonu/konutdekorasyonu.html>,
[Erişim Tarihi 03.Temmuz.2009]
- Kurt, E., 2006. Teknolojik Gelişmelerin Modüler Konut Mutfak Tasarımına Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi SBE.*
- Mineapolis Institue of Arts. 2006.
<http://www.artsconnected.org/resource/97212/modern-design-frankfurt-kitchen>,
[Cited 10.April.2010]
- Mora, N., “Küreselleşme ve medya emperyalizmi” www.dorduncumedyaya.com[Erişim Tarihi 22.Kasım.2010]
- Özsoy, T., 2006. Türk Dergi Reklamlarında Kadın İmgesi Kullanımı; 1971-2004 Döneminin Bir Değerlendirmesi. *Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi SBE.*

- Sayel, H., 1993. Endüstri Ürünü Mutfak Konutları. *Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniveristesi FBE.*
- Sönmez, F., 2007. Seksenler İstanbul’u Kentsel Söylemini Popüler Yazılı Medya Üzerinden Okumak. *Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniveristesi FBE.*
- Talu, N., 2002. A Study On Adaptable Kitchen Design In The Context Of Standardization And Individualism. *Yüksek Lisans Tezi. İzmir: İzmir Institue of Technology FBE.*
- Taşar, S., 2008. Mekansal İmge Yaratmada Medyanın Rolü “Küresel” İstanbul’da (Lüks) Konut Reklamları. *Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi FBE.*

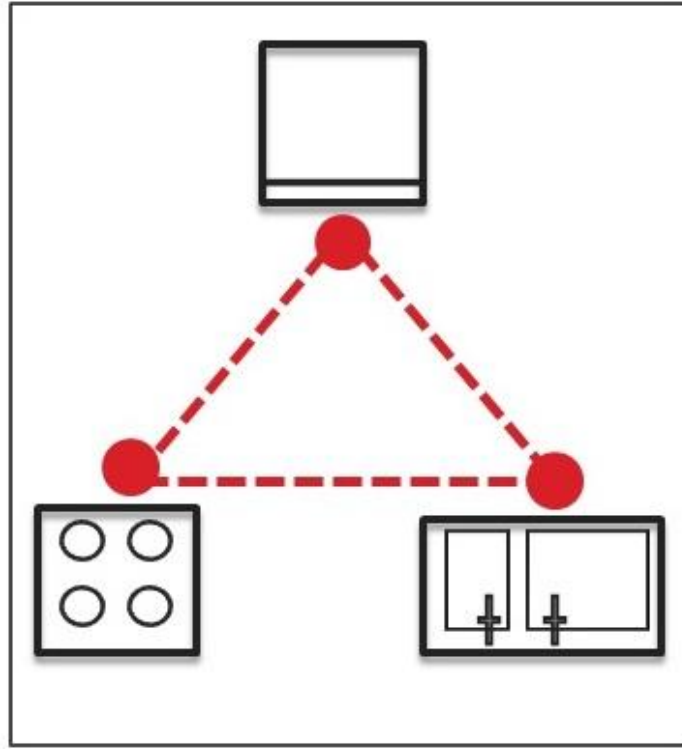
EKLER

EK A.1 MUTFAK ÇALIŞMA ÜÇGENİ VE MUTFAK TİPLERİ

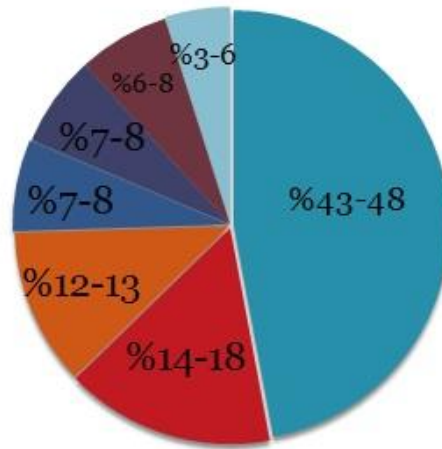
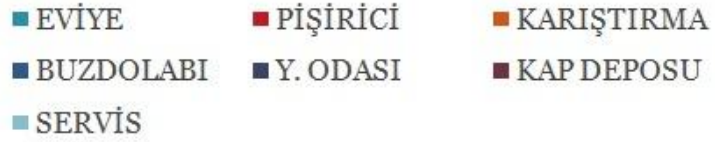
Mutfak donatı düzenine ilişkin çalışmalar, uygun çalışma alanı tasarım ilkelerine dayanmaktadır. Bunlar önem, kullanım sıklığı ve sırasıdır. En önemli ve en sık kullanılan donatı elemanları en kolay ulaşılabilir konumda yer almalıdır. Kullanım sıklığı ilkesine bağlı olarak, mutfakta yer alan donatı elemanları arasında yüksek sıklıkla kullanılan soğutucu, evye ve pişirici arasında oluşan ‘çalışma üçgeninin’(Şekil A.1.1) başka kullanımlarla kesilmemesi gereklidir. Bu alanda yapılan çalışmalar kullanım sıklığı(Şekil A.1.2) açısından en yoğun ilişkinin pişirici ile evye arasında olduğunu ortaya koyarken; çeşitli araştırmacıların ergonomik çözümlerle çalışma üçgeninin belli boyutları aşmaması gerektiğine ilişkin bulgular ortaya koydukları bilinmektedir. Örneğin İngiliz Çevre Bakanlığı Çevre Araştırmaları Bölümü bu değerleri 3,6 m ve 6 m olarak vermekte; ayrıca evye ve pişirici arasındaki uzaklığı 1,2-1,8 m olarak sınırlamaktadır. Donatı elemanlarının kullanım sıralarına göre düzenlenmesi ve yapılan iş sıralarına uygun yerleştirilmeleri öngörülmektedir. Örneğin sağ elini kullanan kullanıcılar için eylem sırası soldan sağa doğru dizilmektedir. Bu bağlamda donatı elemanlarının da bu sırayı izlemeleri gerekmektedir. Ergonomik çözümlere dayalı olarak donatı dizisinin soğutucu / tezgâh / evye / tezgâh / pişirici / tezgâh / dolap şeklinde olması öngörülmektedir (Şekil A.1.3) . Aynı donatı dizisini bir çevrim olarak ortaya koyan (soğutucudan başlayıp yine orada biten) Morris standartları bu alandaki belirgin örneklerden birisidir (Yıldırım ve Hacıbaloğlu, 2000, s.4)

Mutfaklar, diğer mekânlarla olan ilişkilerine göre üçe ayrılmaktadır. Bunlar kapalı çalışma mutfakları, yemek yeme mutfağı ve açık çalışma mutfağıdır. Kapalı çalışma mutfakları, tüm mutfak eylemlerinin yürütüldüğü, konutun diğer mekânlarından ve genel yaşam mekânlarının bir parçasını oluşturan yemek yeme mekânından bir kapı ile ayrılan ve kendi içerisinde bir yemek yeme bölümü olmayan mutfak türüdür. Yemek yeme mutfağı, bir yemek yeme bölümü ve köşesi olan mutfak türüdür. Açık çalışma mutfağı (Amerikan Mutfak) ise bir yemek yeme mekânı içermez fakat diğer mekânlarla açık bağlantısı vardır. Açık mutfaklarla, yaşam, yemek yeme mekânları arasında hiçbir ayırım yoktur ya da yemek yeme tezgâhı gibi bir donatı elemanı ile ayrılmaktadır.

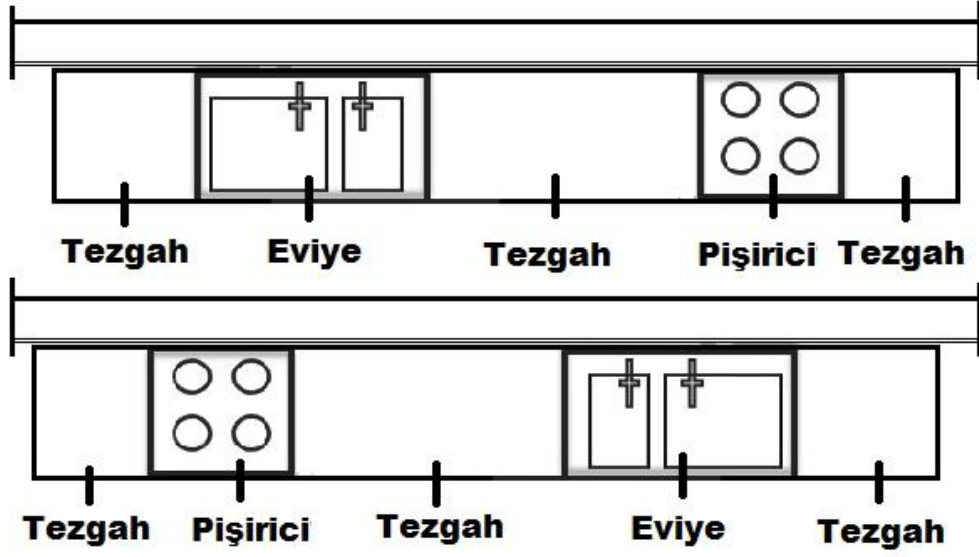

Şekil A.1.1: Mutfak “Çalışma Üçgeni” Örneği (Baytin 1980)

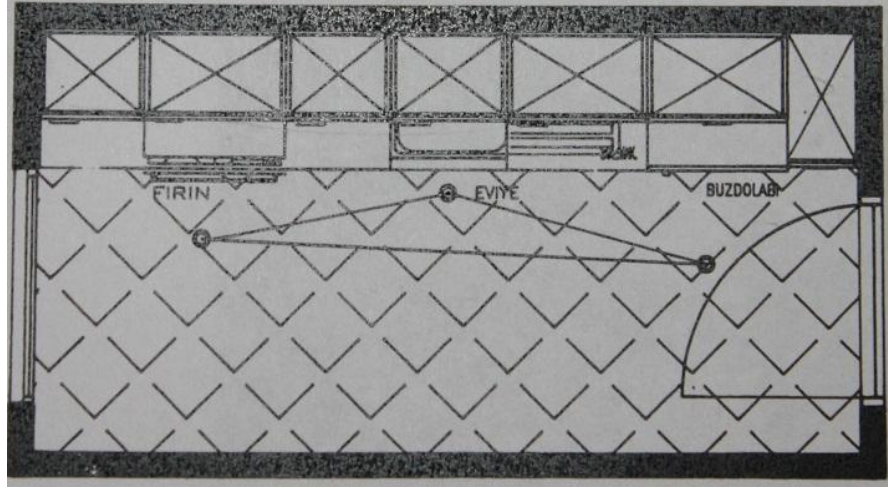

Şekil A.1.2: Mutfak Kullanım Sıklığı ve Mekânlar Arası İlişki Şeması (Baytin 1980)

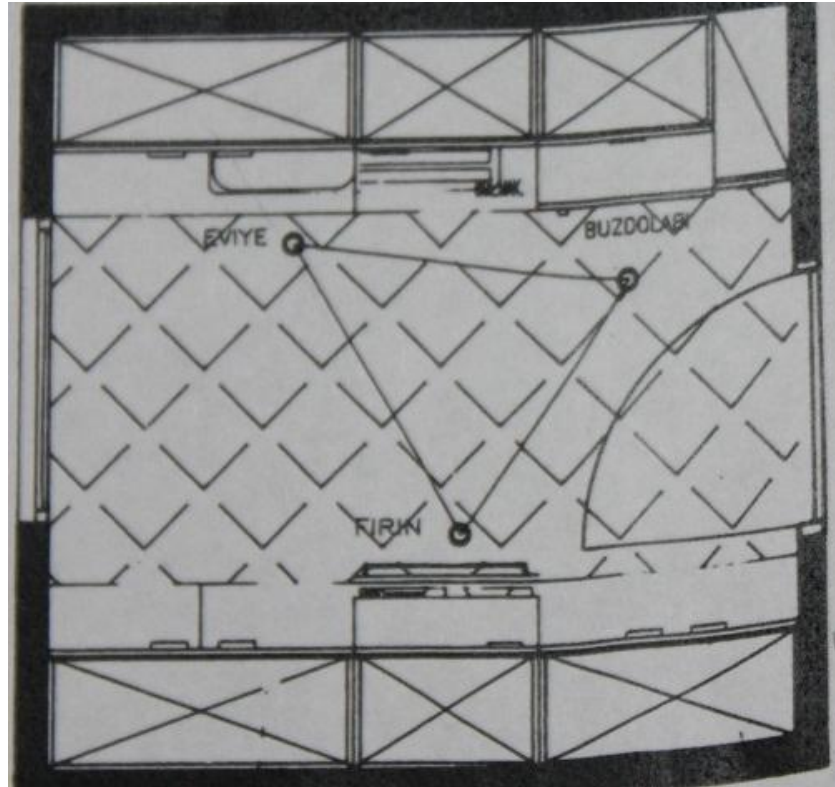

Şekil A.1.3: Ergonomik Çözümlere Dayalı Olarak Yapılan Donatı Dizilimleri (Baytin1980)

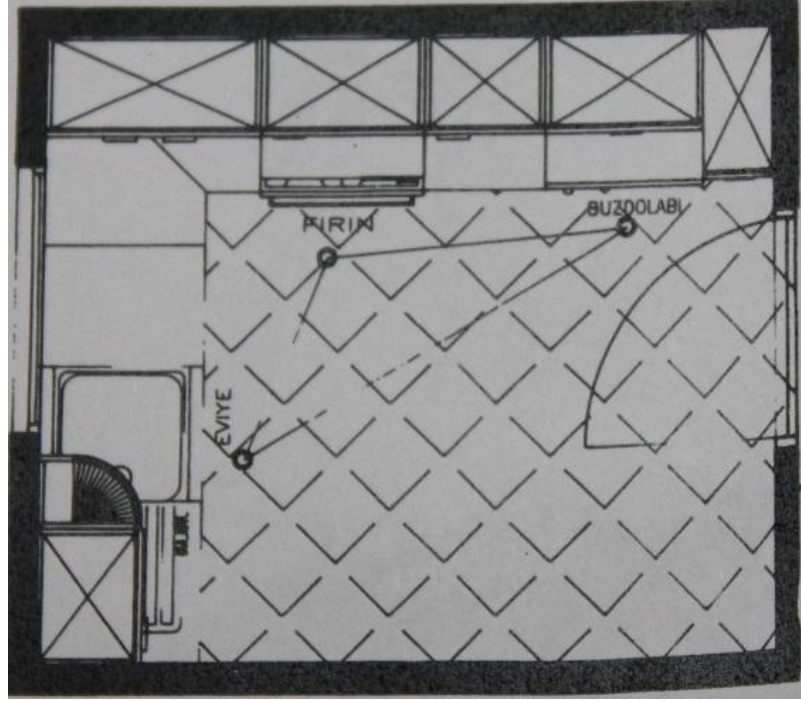
Plan tiplerine göre mutfaklar dörde ayrılır. Tek sıra (I) mutfak tipi (Şekil A.1.4), en temel mutfak düzenlemesi türüdür. Bu mutfaklarda bütün donatı elemanları bir duvar boyunca düzenlenir. Genellikle bir veya iki odalı konutlar için uygundur. Koridor tipi mutfaklar (Şekil A.1.5) da donatı elemanları birbirine paralel iki duvar boyunca konumlanmaktadır. Bu mutfak tipinin en büyük avantajı, hiç köşe olmamasıdır. Bu bağlamda daha sıkıştırılmış bir çalışma üçgenine sahiptir ve güvenlik açısından daha yüksek bir verim sağlamaktadır. L tipi mutfaklarda (Şekil A.1.6) birbirine dik iki duvar boyunca donatı elemanları yerleştirilmiştir. Çalışma üçgeninin kesiksiz olması ve boş köşenin bir yemek yeme köşesine çevrilmeye olanağı avantajdır. Köşedeki dolapların zor kullanımı ise dezavantajdır. Son olarak U tipi mutfaklar (Şekil A.1.7) ise üç duvar boyunca konumlanan donatı elemanları sayesinde kesiksiz bir çalışma üçgenine sahiptir. Buna bağlı olarak çalışma merkezlerinin birbirine yakın olması ve çok miktarda çalışma alanının olması bu mutfak mekânı açısından avantajdır ancak köşe alan ve dolapların zor kullanımı, tıpkı L mutfaklarda olduğu gibi, dezavantaj yaratır (Baytin, 1980, s. 61).

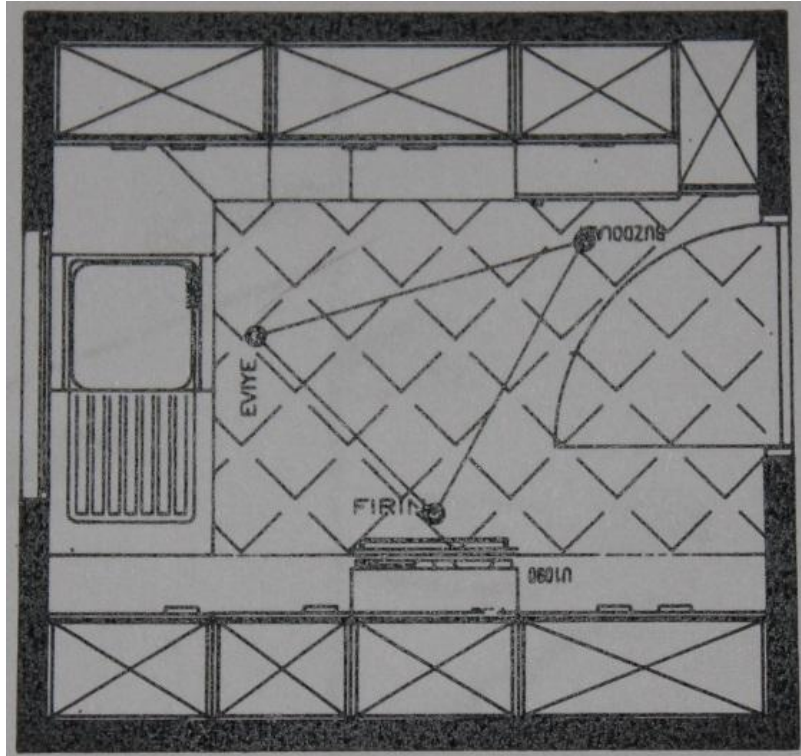
Şekil A.1.4: Tek Sıra Mutfak (I) Tipi ve Çalışma Üçgeni (Kerestecioğlu 1989)

Şekil A.1.5: Koridor Tipi Mutfak ve Çalışma Üçgeni (Kerestecioğlu 1989)

Şekil A.1.6: “L” Tipi Mutfak ve Çalışma Üçgeni (Kerestecioğlu 1989)

Şekil A.1.7: “U” Tipi Mutfak ve Çalışma Üçgeni (Kerestecioğlu 1989)

EK A.2 SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMESİ BİLGİ KARTI

Görüşülen Kişinin Adı ve Soyadı :	
Cinsiyeti:	
Doğum tarihi ve yeri:	
Medeni Durumu:	
Mesleği:	
Adresi:	
Görüşmeyi yapan:	
Görüşme tarihi:	
Fiziki Koşullar(ses kaydı, video kaydı):	

EK A.3 SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞME SORULARI

I Aile: Temel Bilgiler

- . Görüşme Kartı Doldurulacak- Ad-Soyada, şimdiki adresi, doğum tarihi, medeni durumu, evlendiği yıl, doğum yeri
- . Adınız Soyadınız?
- . Şimdiki adresiniz?
- . Doğum tarihiniz ve yeriniz?
- . Medeni durumunuz, evliyseniz evlendiğiniz yıl?
- . Doğduğunuz evde ne kadar süre yaşadınız? Geniş aile olarak mı yaşıyordunuz?
- . Daha sonra nerede yaşadınız?(Taşınmalar)
- . Ailenizin bu taşınmaları neden yaptığını hatırlıyor musunuz? Memuriyet mi? Yoksa göç ve başka nedenler mi? (Eğer kayda değer bir mesafe söz konusu ise nedeni? Yolculuk, varılan yerde ev ile ilgili ilk izlenim-donatı elemanları ocak, buzdolabı, taşınmanın ekonomik etkileri, ayrılan yerle ve eğer varsa diğer göçenlerle süren ilişkiler.)
- . Babanızın mesleği?
- . Annenizin mesleği?(Çalışıyorsa işte iken çocuklara kim bakıyordu?) Mutfak işlerini kim yapıyordu(Çalışan Kadın mutfak ilişkisi)
- . Büyükanne ve büyükbabalarınızı hatırlıyor musunuz? (İlişkileriniz ve izlenimleriniz?)

II Ev-içi Ritüeller

- . Şimdi size siz çocukken evdeki yaşamınızla ilgili sorular sormak istiyorum:
- . Çocukluğunuzu geçirdiğiniz evi veya evleri tasvir edebilir misiniz?
- . Mutfak mekânı nasıldı? Mutfak adına ayrı bir mekân kurgulanmış mıydı? Böyle bir mekân varsa evin içerisinde miydi yoksa dışarıda mıydı? Yemek nerede yapılıyordu?

- . Evinizde siz, kardeşleriniz ve anne-babanızdan başkaları yaşıyor muydu?
- . Anneniz ev işleri için bir yardımcı çalıştırıyor muydu?
- . Mutfak işlerine anne (eğer varsa yardımcı) dışında aile bireyleri yardımcı oluyor muydu?

III Yemekler

- . Aile yemeklerini nerede yedi?
- . Ailenin yemeği başka bir odada yediği herhangi bir vesile, durum, özel olay veya gün var mıydı?(Örneğin yılbaşı, bayram, düğün) Geniş aile toplantıları yapılırsa nerede düzenlenirdi ve kim düzenlerdi?
- . Yemek kim/kimler pişirirdi?
- .Nerede? Mutfak/ pişirme donanımı(hem alet edevat hem de gaz, elektrik, odun vs.) Diğer donatı elemanları(yiyecekler nerede saklanırdı?) Donatı elemanları, tabaklık, buzdolabı markasını hatırlıyor musunuz? ,ocak ve fırın nasıldı?

IV Toplum ve Sosyal Sınıflar

- . Yaşadığınız yerde insanlar değişik yaşam standartlarına mı yoksa benzer standartlara mı sahipti? Bu standartlardaki farklılık konuta ve konuttaki mutfak mekânında donatı elemanları açısından kendini nasıl gösterirdi?(Buzdolabı, ocak, fırın vb.)

V Evlilik

- . Evlenirken ev aradınız mı? Bu evde nelere dikkat ettiniz? Hangi Yıllar?
- . 50’li yıllarla bugünkü mutfağı kıyasladığımızda en önemli farklılıklar neydi? Kısacası o gün olup bugün olmayan donatı elemanlarını sayabilir misiniz?(tabaklık, tel dolap vb.)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Didem DÖNMEZ

Sürekli Adresi : Atatürk Cad. No:340- K:7- D:7 Alsancak/İZMİR

Doğum Yeri ve Yılı : 08.10.1984, İZMİR

Yabancı Dili : İngilizce

İlk Öğretim : İzmir Özel Türk İlk Öğretim Okulu

Orta Öğretim : İzmir Amerikan Lisesi

Lisans : Bahçeşehir Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, 2008

Yüksek Lisans : Bahçeşehir Üniversitesi, 2011

Enstitü Adı : Fen Bilimleri Enstitüsü

Program Adı : İç Mekan Tasarımı

Yayımları :

Çalışma Hayatı : Yaşar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Araştırma Görevlisi (2008-Halen Devam Etmekte)